

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».

ISSN 2520-2308

Серія: «Юридичні науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC
JOURNAL «INTERNAUKA».

Series: «Juridical sciences»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ
ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».

Серия: «Юридические науки»

№ 9 (31) / 2020

**МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
«ІНТЕРНАУКА».**

Серія: «Юридичні науки»

**МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУР-
НАЛ «ИНТЕРНАУКА».**

Серия: «Юридические науки»

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
«INTERNAUKA».**

Series: «Juridical sciences»

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

*Свідоцтво
про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
КВ № 22442-12342Р*

№ 9 (31)

Київ 2020

ББК 67
УДК 34
М-43

Повний бібліографічний опис усіх статей Міжнародного наукового журналу «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки» подано в: **Index Copernicus International (ICI); Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Наукова періодика України.**

Журнал зареєстровано в міжнародних каталогах наукових видань та наукометричних базах даних: Index Copernicus International (ICI); Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Ulrichsweb Global Serials Directory; Google Scholar; Наукова періодика України; Bielefeld Academic Search Engine (BASE); Electronic Journals Library; Open J-Gate; Academic keys; Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg Carl von Ossietzky.

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

Видання включене до Переліку наукових фахових видань МОН України (категорія «Б»)

Наказ МОН України № 409 від 17.03.2020

Спеціальності:

081 Право

262 Правоохоронна діяльність

Засновники:

1. Київський кооперативний інститут бізнесу та права.
2. Приватна установа «Науково-дослідний інститут публічного права».
3. Громадська організація «Міжнародна академія освіти і науки».
4. Товариство з обмеженою відповідальністю «Фінансова Рада України».

У журналі опубліковані наукові статті з актуальних проблем юридичної науки.

Для наукових працівників, викладачів, студентів юридичних спеціальностей, працівників державних установ, юридичних компаній, судів, правоохоронних органів й інших зацікавлених осіб.

Матеріали публікуються мовою оригіналу в авторській редакції.

Редакція не завжди поділяє думки і погляди автора. Відповідальність за достовірність фактів, імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

У відповідності із Законом України «Про авторське право і суміжні права», при використанні наукових ідей і матеріалів цієї збірки, посилання на авторів та видання є обов'язковими.

© Автори статей, 2020

© Міжнародний науковий журнал «Інтернаука».

Серія: «Юридичні науки», 2020

ISSN 2520-2308 = Internauka. Seriâ: Ūridičeskie nauki (Kiev)/Meždunarodnyj naučnyj žurnal "Internauka". Seriâ: Ūridičeskie nauki

Редакційна колегія

Голова редакційної колегії: **Курило Володимир Іванович** — доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, завідувач кафедри адміністративного та фінансового права Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Заступник голови редакційної колегії: **Мушенюк Віктор Васильович** — доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права Київського національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)

Секретар редакційної колегії: **Ільченко Олександр Васильович** — кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки Сумського державного університету (Суми, Україна)

Члени редакційної колегії

Биркович Тетяна Іванівна — доктор наук з державного управління, кандидат юридичних наук, професор, завідувач кафедри державного управління та права Київського університету культури (Київ, Україна)

Гаруст Юрій Віталійович — доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки Сумського державного університету (Суми, Україна)

Дерев'янко Богдан Володимирович — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри господарського права Донецького юридичного інституту МВС України (Кривий Ріг, Україна)

Дрозд Олексій Юрійович — доктор юридичних наук, доцент, начальник ад'юнктури і докторантури Національної академії внутрішніх справ (Київ, Україна)

Зіха Іржі — PhD in Law, старший викладач факультету менеджменту і економіки Університету Томаша Баті у Зліні (Злін, Чеська Республіка)

Короєд Сергій Олександрович — доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри цивільного права і процесу ПВНЗ Університет Короля Данила (Івано-Франківськ, Україна)

Куліш Анатолій Миколайович — доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, директор ННІ права Сумського державного університету (Суми, Україна)

Курило Інна Володимирівна — доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Ладиченко Віктор Валерійович — доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Лоренцмайер Штефан — доктор юридичних наук, професор, координатор програми «Еразмус» юридичного факультету Аугсбурського університету (Аугсбург, ФРН)

Мельничук Ольга Федорівна — доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри права Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету (Вінниця, Україна)

Омельчук Василь Андрійович — доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри права Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Резнік Олег Миколайович — доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, заступник директора з наукової роботи ННІ права Сумського державного університету (Суми, Україна)

Самохін Анатолій Вікторович — доктор медичних наук, професор, Заслужений лікар України, завідувач відділенням травматології, керівник міського центру ургентної спеціалізованої ортопедо-травматологічної допомоги Київської міської клінічної лікарні № 12 (Київ, Україна)

Світличний Олександр Петрович — доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри цивільного та господарського права Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Фунта Растіслав — кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного права та європейського права Університету Данубіус (Сладковичово, Словачка Республіка)

Юринець Юлія Леонідівна — доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри конституційного і адміністративного права Національного авіаційного університету (Київ, Україна)

Яра Олена Сергіївна — кандидат юридичних наук, професор, декан юридичного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Editorial board

Chief Editor: **Volodymyr Kurylo** — Doctor of Legal Sciences, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Head of the Department of Administrative and Financial Law of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Deputy editor: **Victor Mushenok** — Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Administrative, Financial and Information Law, Kyiv National University of Trade and Economics (Kyiv, Ukraine)

Executive Secretary: **Oleksandr Ilchenko** — Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Administrative, Economic Law and Economic Security of the Sumy State University (Sumy, Ukraine)

Members of the Editorial Board:

Tatyana Berkovich — Doctor of Sciences in Public Administration, Candidate of Legal Sciences, Professor, Head of the Department of Public Administration and Law of the Kyiv University of Culture (Kyiv, Ukraine)

Bogdan Derevianko — Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of Business Law of the Donetsk Law Institute of Ministry of Internal Affairs of Ukraine (Kryvyi Rih, Ukraine)

Alexei Drozd — Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Head of Adjuncture and Doctorate of the National Academy of Internal Affairs (Kyiv, Ukraine)

Rastislav Funta — Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of International Law and European Law of the Danubius University (Sladkovichovo, Slovak Republic)

Yuriy Harust — Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Administrative, Economic Law and Economic Security of Sumy State University (Sumy, Ukraine)

Sergiy Koroed — Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Civil Law and the Law of the Higher Education of the King Danylo University (Ivano-Frankivsk, Ukraine)

Anatoliy Kulish — Doctor of Legal Sciences, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Director of the Academic and Research Institute of Law of Sumy State University (Sumy, Ukraine)

Inna Kurylo — Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of International Law and Comparative Law of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Victor Ladychenko — Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of International Law and Comparative Law of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Stefan Lorenzmeier — Doctor of Legal Sciences, Professor, Coordinator of the Erasmus Program of the Faculty of Law of the Augsburg University (Augsburg, Germany)

Olga Melnichuk — Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Professor of the Law Department of the Vinnytsa Institute of Trade and Economics of Kyiv National University of Trade and Economics (Vinnytsia, Ukraine)

Vasily Omelchuk — Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of the Department of Law, Kiev Cooperative Institute of Business and Law (Kyiv, Ukraine)

Oleg Reznik — Doctor of Legal Sciences, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Deputy Director for Scientific Work of the Educational and Scientific Law Institute of Sumy State University (Sumy, Ukraine)

Anatoly Samokhin — Doctor of Medical Sciences, Professor, Honored Doctor of Ukraine, Head of the Department of Traumatology, Head of the City Center of Urgent Specialized Orthopedic-Traumatological Care of Kyiv City Clinical Hospital № 12 (Kyiv, Ukraine)

Oleksandr Svitlychnyi — Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Civil and Commercial Law of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Olena Yara — Candidate of Legal Sciences, Professor, Dean of the Law Faculty of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Yuliya Yurinets — Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Constitutional and Administrative Law of the National Aviation University (Kyiv, Ukraine)

Jiri Zicha — PhD in Law, Senior Lecturer of the Faculty of Management and Economics of the Tomas Bata University in Zlín (Zlín, Czech Republic)

ЗМІСТ

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

Брийовська Ірина Богданівна, Козачок-Труш Ніна Василівна ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ	9
Бухарін Гліб Олегович МОДЕЛЬ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ФІНТЕХУ	18
Городецька Ірина Альбінівна АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ	26
Комарницька Ірина Іванівна СИСТЕМА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ЗАСОБІВ ПРОФІЛАКТИКИ ПРАВОПОРУШЕНЬ У ФІНАНСОВІЙ СФЕРІ	32
Малашко Олександр Євгенійович ПОЛІТИКА ТА СИСТЕМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ.....	38

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

Курилін Іван Ростиславович ТАКТИКА ДОПИТУ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КІБЕРЗЛОЧИНІВ.....	49
Омельчук Василь Андрійович, Марцинюк Таїсія Василівна ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ У КОНТЕКСТІ ЗАХИСТУ ІНТЕРЕСІВ ДИТИНИ (ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ БУЛІНГУ)	55

СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

Скоромний Ярослав Ігорович СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СУДУ ЯК ПЕРЕДУМОВА ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУДДІ	62
--	----

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

Горелова Вероніка Юріївна

ПРАВОВА СУТНІСТЬ МОРАЛІ АДВОКАТА В КОНТЕКСТІ ДІЛОВОГО ЕТИКЕТУ 70

Нітченко Алла Григорівна, Морська Наталія Львівна

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ 74

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

Гудима Мирослава Мирославівна

КОНСТИТУТИВНЕ І ТРАНСЛЯТИВНЕ ПРАВОНАБУТТЯ В КОНТЕКСТІ ВЧЕННЯ
ПРО ПЕРЕХІД ПРАВА ВЛАСНОСТІ 82

ІНШЕ

Гончар Д.В., Редько Р.В.

РЕЦЕНЗІЯ НА НАУКОВУ СТАТТЮ ГОРЕЛОВОЇ В.Ю. «ПРАВОВА СУТНІСТЬ МОРАЛІ
АДВОКАТА В КОНТЕКСТІ ДІЛОВОГО ЕТИКЕТУ» 89

CONTENTS

ADMINISTRATIVE LAW AND PROCESS; FINANCE LAW; INFORMATION LAW

Bryyovska Iryna, Kozachok-Trush Nina

ORGANIZATIONAL AND LEGAL PRINCIPLES OF QUALIFICATION IMPROVEMENT OF CIVIL SERVANTS..... 9

Bukharin Hlib

FINTECH REGULATORY MODEL..... 18

Horodetska Iryna

ADMINISTRATIVE-LEGAL REGULATION IN THE SPHERE OF INTELLECTUAL PROPERTY: SEPARATE ASPECTS 26

Komarnytska Iryna

SYSTEM OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL MEANS OF OFFENSE PREVENTION IN THE FINANCIAL SPHERE 32

Malashko Oleksandr

POLICY AND SYSTEM FOR ENSURING INFORMATION SECURITY IN THE COUNTRIES OF CENTRAL EUROPE 38

CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY; PENAL LAWS

Kurilin Ivan

INTERROGATION TACTICS IN THE INVESTIGATION OF CYBERCRIME..... 49

Omelychuk Vasyl, Martsyniuk Taisiya

ENSURING NATIONAL SECURITY IN CONTEXT OF PROTECTION OF THE INTERESTS OF THE CHILD (LEGAL ASPECTS OF COMBATING BULLYING) 55

JUDICATURE; PROSECUTION AND ADVOCACY

Skoromnyy Yaroslav

SOCIAL RESPONSIBILITY OF THE COURT AS A PREREQUISITE FOR THE LEGAL RESPONSIBILITY OF A JUDGE 62

THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW; THE HISTORY OF POLITICAL AND LEGAL DOCTRINES

Horielova Veronika

THE LEGAL ESSENCE OF LAWYER'S MORALS IN THE CONTEXT OF BUSINESS ETIQUETTE...70

Nitchenko Alla, Morska Nataliia

LEGAL FUNDAMENTALS OF INNOVATIVE ACTIVITY 74

CIVIL LAW AND CIVIL PROCEDURE; FAMILY LAW; PRIVATE INTERNATIONAL LAW

Hudyma Myroslava

CONSTITUTIONAL AND TRANSFER ACQUISITION OF RIGHTS IN THE CONTEXT
OF THE DOCTRINE OF OWNERSHIP TRANSFER..... 82

OTHER

Honchar D. V., Redko R. V.

REVIEW OF THE SCIENTIFIC ARTICLE BY HORIELOVA V. YU. "THE LEGAL ESSENCE
OF LAWYER MORALS IN THE CONTEXT OF BUSINESS ETIQUETTE" 89

УДК 342.951

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС;
ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

Брийовська Ірина Богданівна

кандидат юридичних наук, викладач

Правничий коледж

Львівського національного університету імені Івана Франка

Брийовська Ирина Богдановна

кандидат юридических наук, преподаватель

Юридический колледж

Львовского национального университета имени Ивана Франко

Bryyovska Iryna

PhD in Law, Lecturer

Law College of Ivan Franko Lviv National University

Козачок-Труш Ніна Василівна

кандидат юридичних наук, доцент

Херсонський факультет

Одеського державного університету внутрішніх справ

Козачек-Труш Нина Васильевна

кандидат юридических наук, доцент

Херсонский факультет

Одесского государственного университета внутренних дел

Kozachok-Trush Nina

Candidate of Law, Assistant Professor

Kherson Faculty of Odessa State University of Internal Affairs

DOI: 10.25313/2520-2308-2020-9-6314

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

ОРГАНИЗАЦИОННО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ПОВЫШЕНИЯ КВАЛИФИКАЦИИ ГОСУДАРСТВЕННЫХ СЛУЖАЩИХ

ORGANIZATIONAL AND LEGAL PRINCIPLES OF QUALIFICATION IMPROVEMENT OF CIVIL SERVANTS

Анотація. У статті розглянуто організаційно-правові засади підвищення кваліфікації державних службовців (ПКДС). Висвітлено класифікацію нормативно-правових документів, які регламентують питання ПКДС. Визначено, що підвищення кваліфікації — одна із форм додаткового професійного навчання. Розкрито сутність поняття підвищення кваліфікації державних службовців (процес оновлення знань і вдосконалення навичок державних службовців з метою оволодіння новими способами розв'язання професійних проблем). З'ясовано, що основним організаційним механізмом управління системою додаткового професійного навчання державних служб є механізм державного замовлення щодо ПКДС. Виділено особливості організації ПКДС в освітніх закладах вищої професійної або додаткової освіти. Розглянуто види програм та терміни підвищення кваліфікації. Зазначено, що підвищення кваліфікації згідно професійних програм допомагає державним службовцям вдосконалити та оновити фахові знання, набути умінь, навичок. Сформовано перелік компетенцій, які притаманні працівникам державної служби України в результаті проходження відповідної професійної підготовки. Розроблено на основі системного підходу організаційно-правовий механізм забезпечення ПКДС, який включає в себе наступні складові: нормативно-правові документи, які регламентують питання підвищення кваліфікації

державних службовців; елементи системи підвищення кваліфікації; мету, завдання, принципи та функції підвищення кваліфікації; зовнішні та внутрішні фактори, що впливають на систему ПКДС. Запропоновано заходи щодо вдосконалення організаційно-правової основи системи ПКДС (встановлення правових наслідків для державних службовців, які підвищили свою кваліфікацію; створення грієвої системи стимулів додаткової професійної освіти, що забезпечує сполучення особистих, колективних та суспільних інтересів; прийняття нормативно-правових актів, що забезпечують прямий зв'язок підвищення кваліфікації державного службовця після навчання з його посадовим просуванням, службовим статусом, встановленням надбавок до окладів після підтвердження (зокрема, атестаційною комісією) його нової, більш високої кваліфікації).

Ключові слова: держава, державна служба, державні службовці, освіта, підвищення кваліфікації.

Аннотация. В статье рассмотрены организационно-правовые основы повышения квалификации государственных служащих (ПКДС). Освещены классификацию нормативно-правовых документов, регламентирующих вопросы ПКДС. Определено, что повышение квалификации – одна из форм дополнительного профессионального обучения. Раскрыта сущность понятия повышения квалификации государственных служащих (процесс обновления знаний и совершенствования навыков государственных служащих с целью овладения новыми способами решения профессиональных проблем). Установлено, что основным организационным механизмом управления системой дополнительного профессионального обучения государственных служб механизм государственного заказа по ПКДС. Выделены особенности организации ПКДС в образовательных учреждениях высшего профессионального или дополнительного образования. Рассмотрены виды программ и сроки повышения квалификации. Отмечено, что повышение квалификации согласно профессиональных программ помогает государственным служащим усовершенствовать и обновить профессиональные знания, приобрести умений, навыков. Сформирован перечень компетенций, которые присущи работникам государственной службы Украины в результате прохождения соответствующей профессиональной подготовки. Разработан на основе системного подхода организационно-правовой механизм обеспечения ПКДС, который включает в себя следующие составляющие: нормативно-правовые документы, регламентирующие вопросы повышения квалификации государственных служащих; элементы системы повышения квалификации; цели, задачи, принципы и функции повышения квалификации; внешние и внутренние факторы, влияющие на ПКДС. Предложены меры по совершенствованию организационно-правовой основы системы ПКДС (установление правовых последствий для государственных служащих, повысивших свою квалификацию, создание действенной системы стимулов дополнительного профессионального образования, обеспечивающего сообщения личных, коллективных и общественных интересов, принятие нормативно-правовых актов, обеспечивающих прямой связь повышению квалификации государственного служащего после обучения его должностным продвижением, служебным статусом, установлением надбавок к окладам после подтверждения (в частности, аттестационной комиссией) его новой, более высокой квалификации).

Ключевые слова: государство, государственная служба, государственные служащие, образование, повышение квалификации.

Summary. The article considers the organizational and legal principles of advanced training of civil servants (PKDS). The classification of normative-legal documents regulating the issues of PKDS is covered. It is determined that advanced training is one of the forms of additional professional training. The essence of the concept of advanced training of civil servants is revealed (the process of updating knowledge and improving the skills of civil servants in order to master new ways of solving professional problems). It was found that the main organizational mechanism for managing the system of additional professional training of public services is the mechanism of state procurement for PKDS. Peculiarities of PKDS organization in educational institutions of higher professional or additional education are highlighted. Types of programs and terms of advanced training are considered. It is noted that professional development according to professional programs helps civil servants to improve and update professional knowledge, acquire skills. A list of competencies inherent in civil servants of Ukraine as a result of appropriate professional training has been formed. Developed on the basis of a systematic approach, the organizational and legal mechanism for ensuring PKDS, which includes the following components: legal documents governing the training of civil servants; elements of the advanced training system; purpose, tasks, principles and functions of professional development; external and internal factors affecting the PKDS system. Measures are proposed to improve the organizational and legal framework of the PKDS system (establishing legal consequences for civil servants who have improved their skills; creating an effective system of incentives for additional professional education that combines personal, collective and public interests; adoption of regulations that provide direct connection of advanced training of the civil servant after training with his official promotion, official status, establishment of allowances to salaries after confirmation (in particular, by the attestation commission) of his new, higher qualification).

Key words: state, civil service, civil servants, education, advanced training.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими практичними завданнями. Формування і розвиток в Україні публічно-правового інституту державної служби, заснованого на принципі професіоналізму і компетентності, висунуло ряд проблем, які потребують поглибленого наукового дослідження. Найважливіша серед них — проблема перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців (ПКДС), здатних реалізувати свої функції в принципово нових соціально-економічних умовах згідно пред'явлених законодавством професійно-кваліфікаційних вимог.

Становлення державної служби України та організація підвищення кваліфікації кадрів державної служби — це дві сторони єдиного процесу. В даний час практично немає жодного питання в сфері державного управління, який не був би пов'язаний з проблемами професіоналізму і забезпечення відповідної підготовки державних службовців. Тому виникає необхідність правового дослідження проблем регулювання та організації ПКДС. Правовий аналіз даного питання надасть можливість розробити конкретні рекомендації щодо впорядкування та підвищення ефективності функціонування інституту державної служби.

Аналіз останніх досліджень чи публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Останнім часом з'явилася значна кількість публікацій, присвячених державній службі і особливо окремим її видам. Змісту правового статусу державного службовця приділяли увагу в своїх працях: Е. Бреусова [11], К. Ващенко [1], Ю. Вернигор [1], В. Волик [2], А. Гришук [3], О. Когут [9], В. Козбаненко, В. Купрій [1], А. Лигіна [11], А. Мар'ян, Ю. Прибутків, Л. Рикова [1], В. Савицький [29], Ю. Старілов, Т. Токарчук [1], В. Толкованов [31], В. Чмига [1].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Однак, незважаючи на наявність публікацій з даної тематики, проблема правового забезпечення додаткового професійного навчання державних службовців залишається на сьогодні малодослідженою та актуальною.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз нормативно-правових джерел, що регулюють додаткову професійну освіту державних службовців, а також розробка на цій основі механізму організаційно-правового забезпечення ПКДС як одного з ключових чинників становлення і розвитку професійної державної служби України. Досягнення поставленої мети обумовлює вирішення наступних завдань: висвітлити класифікацію нормативно-

правових документів, які регламентують питання ПКДС; розробити організаційно-правовий механізм забезпечення ПКДС; запропонувати заходи щодо вдосконалення організаційно-правової основи системи ПКДС.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Сучасна Україна переживає етап глибоких економічних, політичних і соціальних реформ. Надзвичайна складність, суперечливість і багатоплановість процесів, що відбуваються у суспільному розвитку вимагають радикальної зміни форм і методів державного впливу на різні сфери життя суспільства. Це, в свою чергу, об'єктивно визначає зростання вимог до державних службовців, так як будь-які перетворення багато в чому залежать від рівня їх професійної підготовки, кваліфікації, вміння приймати раціональні та ефективні управлінські рішення в умовах мінливої суспільної ситуації.

На сьогодні дефіцит компетентних кадрів висунув на перший план проблему створення корпусу державних службовців, що володіють сучасними науковими знаннями, вміннями і навичками та професійно підготовлених до досягнення цілей держави в своїй практичній діяльності. Рішення такого складного завдання неможливо без ефективної системи ПКДС. Створення та організація роботи такої системи — справа важка і тривала, проте вкрай важлива і необхідна. Отже, цей напрямок має бути пріоритетним у державній кадровій політиці. Нова система повинна стати одним із шляхів підвищення ефективності державного управління суспільними процесами, становлення громадянського суспільства і формування правової держави. Однак ця система, по-перше, ще не збудована, а по-друге, не має необхідної нормативно-правової основи.

Право, будучи інструментом регулювання суспільних відносин, забезпечує вирішення завдань, що стоять перед суспільством і державою. Сьогодні відсутня єдина система норм, що дозволяє повно регламентувати процес ПКДС в нерозривному зв'язку з просуванням їх по службі, здійсненням заходів соціального захисту, стимулюванням підвищення рівня професійної освіти і кваліфікації.

Класифікацію нормативно-правових документів у сфері ПКДС можна побачити на рис. 1.

Як видно з рис. 1, на сучасному етапі додаткова професійна освіта державних службовців України регламентується наступними основними правовими актами:

- Конституцією України [7];
- Законом України від 10.12.2015р. № 889-VIII «Про державну службу» [11];

Рис. 1. Класифікація нормативно-правових документів у сфері ПКДС
Джерело: складено автором на основі [14; 15]

- Законом України від 05.09.2017р. № 2145-VIII «Про освіту» [13];
 - Постановою КМУ від 06.02.2019 р. № 106 «Положення про систему професійного навчання державних службовців, голів місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад»;
 - Постановою КМУ від 16.12.2004 р. № 1681 «Про регіональний центр підвищення кваліфікації»;
 - Постановою КМУ від 27.09.2016 р. № 674 «Деякі питання реформування системи професійного навчання державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування» [5];
 - Наказом НАДС від 30.05. 2018р. № 118 «Про утворення Координаційної ради з питань професійного навчання державних службовців, голів місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування, депутатів місцевих рад при Національному агентстві України з питань державної служби»;
 - Наказом НАДС від 21.02.2019р. № 29–19 «Деякі питання Всеукраїнського центру підвищення кваліфікації державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування» [4];
 - Наказом НАДС від 13.03.2020 р. № 38–20 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розроблення та оформлення програм підвищення кваліфікації державних службовців, голів місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад»;
 - Наказом НАДС від 08.04.2020 р. № 61–20 «Про затвердження Положення про експертно-консультативну раду з питань погодження програм підвищення кваліфікації державних службовців, голів місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад»;
 - Наказом НАДС від 01.09.2020р. № 162–20 «Про затвердження обсягів державного замовлення НАДС на підвищення кваліфікації державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування у 2020 році» [12];
 - локальними нормами, що регулюють внутрішні правовідносини в органах державної влади (накази, розпорядження керівних кадрів органів державної служби, посадові інструкції державних службовців).
- Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII «Про державну службу» визначає дві форми професійного додаткового навчання: підвищення рівня професійної компетентності та підвищення кваліфікації державних службовців. ПКДС — процес оновлення знань і вдосконалення навичок державних службовців з метою оволодіння новими способами розв'язання професійних проблем. Підвищення кваліфікації проводиться на основі щорічно затвердженого плану підготовки державних службовців державної служби відповідно до наявних потреб [6, с. 105].
- Кожен державний службовець відповідно до вищезазначеного Закону зобов'язаний один раз на три роки здійснювати підвищення професійної кваліфікації та діяти згідно щорічної індивідуальної програми професійного розвитку. Важливо, що особам, вперше прийнятих в органи державної служби, обов'язково необхідно пройти підвищення кваліфікації протягом першого року роботи [11]. Крім того, відповідно до Постанови КМУ від 06.02.2019р. № 106 та наказів НАДС розроблено накопичувальну систему. Державний службовець відповідно до неї має протягом року підвищувати свою кваліфікацію за різними формами навчання в обсязі не менше 30 год. (1 кредит ЄКТС) [5].

Важливо зазначити, що ПКДС здійснюється в закладах вищої професійної або додаткової освіти. В Україні ПКДС здійснюється:

1. Регіональними центрами перепідготовки та підвищення кваліфікації (ЦППК);
2. Інститутом підвищення кваліфікації керівних кадрів (м. Київ) та управліннями підвищення кваліфікації 4 регіональних інститутів державного управління (м. Дніпро, Львів Одеса, Харків) НАДУ;
3. Українською школою урядування, яка створена НАДС;
4. Кафедрами та інститутами публічного управління та адміністрування, які є в більш ніж 110 закладах вищої освіти;
5. Зкладами післядипломної освіти, що підпорядковані деяким центральним органам виконавчої влади, наприклад служби зайнятості, митної справи, служби надзвичайних ситуацій.

Формування вітчизняної мережі закладів освіти, які здійснюють ПКДС почалось у 1995р. в результаті прийняття Указу Президента України від 02.08.1995р. № 682 «Про затвердження Положення про Українську Академію державного управління при Президенті України та її загальної структури». Даним указом було створено Інститут підвищення кваліфікації кадрів, який перейменовано Указом Президента України від 21.09.2001 р. № 850/2001 в Інститут підвищення кваліфікації керівних кадрів [10].

Особливе місце у функціонуванні національної системи професійної підготовки державних службовців посідають регіональні центри перепідготовки та підвищення кваліфікації (ЦППК). Передумовою активного формування цілісної системи ПКДС являється прийняття КМУ постанови від 19.02.1996 р. № 224 «Про центри перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, керівників державних підприємств, установ та організацій». Робота ЦППК з 2004 р. регламентується постановою КМУ від 16.12.2004р. № 1681 «Про регіональний центр підвищення кваліфікації». Цим правовим документом встановлено, що ЦППК є установою післядипломної освіти [14].

З метою визначення рівня успішності державних службовців за відповідними навчальними програмами **центром підвищення кваліфікації** здійснюється їх атестація. Особи, які повністю виконали освітньо-професійну програму підвищення кваліфікації та пройшли атестацію, отримують відповідний документ про освіту. Особа, яка не виконала вимоги відповідних навчальних програм, а також порушила правила внутрішнього розпорядку згідно наказу

директора відраховується з центру та отримує відповідну довідку [15, с. 32].

Структура та зміст професійних програм розробляється згідно вимог Національної академії і затверджується НАДС. Відповідні освітні установи складають професійні програми, які узгоджуються з НАДС та іншими органами, які включені у закон України «Про державну службу» [11].

Для оптимізації системи ПКДС у 2017 році відповідно до розпорядження КМУ від 22.09.2016р. № 692 «Про передачу цілісних майнових комплексів державних організацій до сфери управління Національного агентства з питань державної служби», наказу НАДС від 06.02.2017р. № 26 «Про перейменування закладу післядипломної освіти державної установи «Центр перепідготовки та підвищення кваліфікації керівних кадрів Міністерства доходів і зборів України» створено Всеукраїнський центр підвищення кваліфікації державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування [1].

Відповідно до наказу НАДС у 2019 році Всеукраїнський центр підвищення кваліфікації державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування перейменовано в Українську школу урядування (УШУ). В структурі УШУ сформовано три центри: центр оцінювання кандидатів на зайняття посад державної служби; тренінговий центр; центр мовної підготовки [1].

Також до мережі навчальних закладів, які здійснюють освітню діяльність з ПКДС належать заклади освіти, що перебувають у сфері управління органів державної влади.

Так у вищезазначених закладах освіти програми підвищення кваліфікації розподіляються на загальні та спеціальні, а також на професійні (сертифікатні) (не менше двох кредитів ЄКТС) та короткострокові (від 0,2 до одного кредиту ЄКТС), визначаються загальні вимоги до зазначених програм підвищення кваліфікації [1; 15].

На думку вітчизняних дослідників В. С. Волика та А. Б. Гришук, державним службовцям, які пройшли відповідну професійну підготовку, мають бути притаманні наступні види компетенцій: загальні, прикладні та управлінські. Загальні професійні компетенції включають в себе професійні якості, якими повинен володіти кожен державний службовець незалежно від посади. Прикладні професійні компетенції включають в себе професійні якості, обов'язкові для всіх державних службовців, за винятком керівників державного органу, його структурних підрозділів, їх заступників, необхідні для ефективного і результативного виконання посадових обов'язків на посаді державної служби, яка заміщається в залежності

від її функціональних особливостей. Управлінські професійні компетенції включають в себе професійні якості, необхідні державним службовцям, які мають в лінійному або функціональному підпорядкуванні підлеглих, для ефективної реалізації покладених на них управлінських функцій [1; 2; 3; 8].

Варто зазначити, що наказом НАДС від 30.05.2018 р. № 118 з метою розроблення ефективних проектів нормативно-правових актів у сфері професійного навчання створено консультативно-дорадчий орган — Координаційну раду з питань професійного навчання державних службовців, голів місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування, депутатів місцевих рад при Національному агентстві України з питань державної служби [9].

В результаті, з нашої точки зору, виникає необхідність застосування системного підходу до побудови організаційно-правового механізму забезпечення ПКДС, який включає в себе наступні складові:

нормативно-правові документи, які регулюють питання ПКДС; елементи системи ПКДС; цілі, завдання, принципи та функції підвищення кваліфікації; зовнішні та внутрішні фактори, що впливають на систему ПКДС (рис. 2).

До зовнішніх факторів, які впливають на систему ПКДС, відносяться: глобалізація світу — глобалізація освіти; освітня політика України; активність засобів масової інформації у сфері освіти; розвиток інноваційного потенціалу, інноваційних практик, популяризація інновацій в економіці.

До внутрішніх факторів, що впливають на систему ПКДС, відносяться: якість освіти в системі підвищення кваліфікації кадрів, контроль якості підвищення кваліфікації кадрів; кадровий потенціал професорсько-викладацького складу; інфраструктура системи підвищення кваліфікації кадрів; економіко-правове середовище; наявність мотивації до оновлення знань; регулярна оцінка діяльності працівника; особливості організації праці; особливі

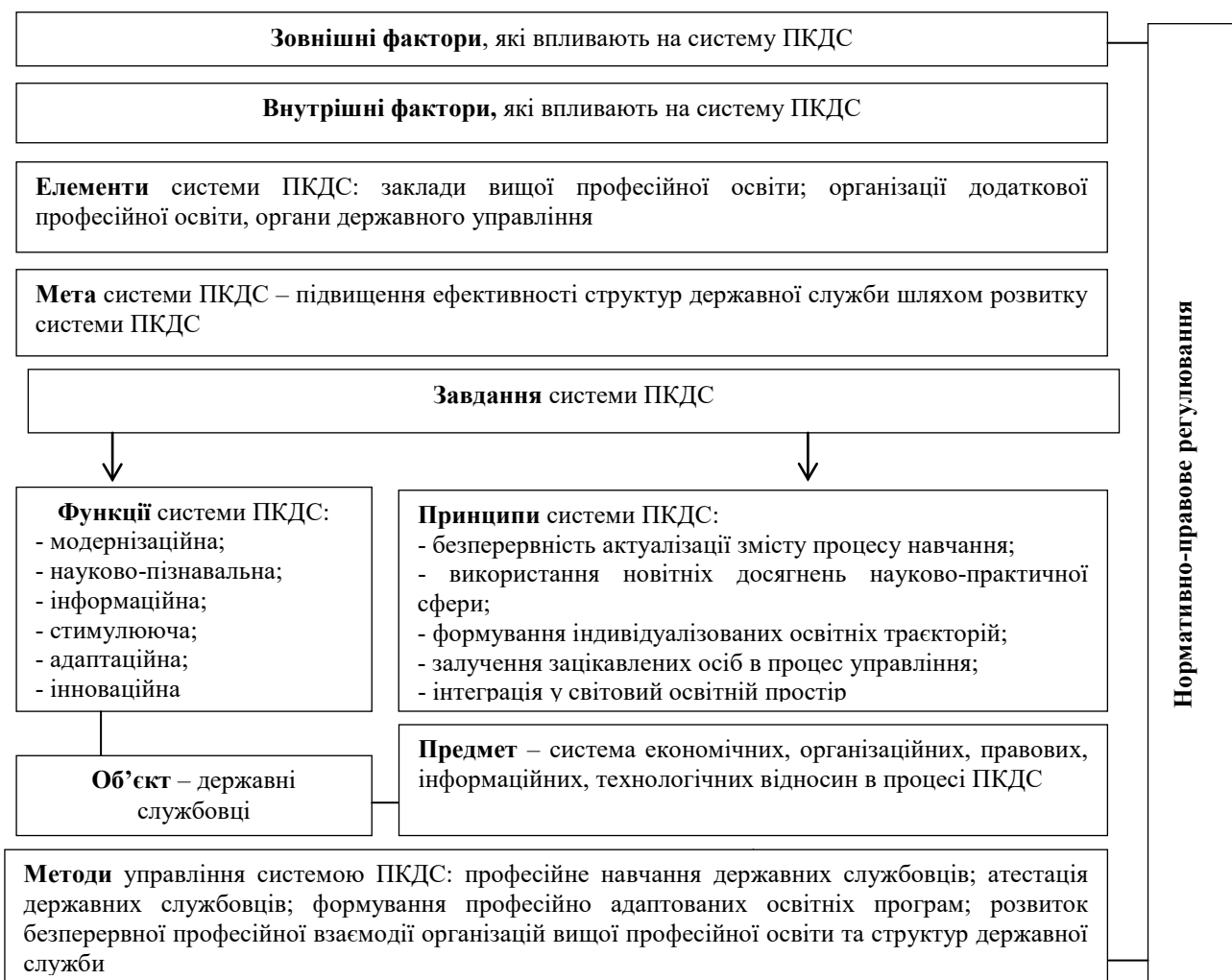

Рис. 2. Організаційно-правовий механізм забезпечення ПКДС

Джерело: розробка автора

умови та порядок вступу на державну службу; наявність організаційно-правових можливостей розвитку додаткового навчання.

Організаційно-правовий механізм ПКДС забезпечує вдосконалення державного управління, підвищення його ефективності. Це завдання він може вирішити лише шляхом підготовки державних службовців, кваліфікація яких відповідає державним посадам, шляхом безперервного підвищення рівня кваліфікації з деяким випередженням потреб практики.

З нашої точки зору, в даний час все ще не усунуто недоліки в галузі підготовки кадрів для державної служби та професійного розвитку державних службовців України.

Те, що державний службовець зобов'язаний підтримувати рівень кваліфікації, достатній для виконання своїх посадових обов'язків, на наш погляд, свідчить про доцільність встановити кадровим службам органів державної влади правовий обов'язок не тільки планувати і організовувати професійний розвиток державних службовців, а й вимагати від них проходження запланованого навчання, а також здійснювати відповідні посадові переміщення, які є наслідком підвищення освітнього рівня.

Об'єктивно виникає необхідність встановлення правових наслідків для державних службовців, які підвищили свою кваліфікацію. Ці правові наслідки повинні знайти відображення у заміщенні відповідної державної посади (просуванні по службі) і (або) збільшенні розміру грошового утримання і т.п.

Ще чекає свого вирішення завдання створення і функціонування дієвої системи стимулів додаткової професійної освіти, що забезпечує сполучення особистих, колективних та суспільних інтересів. Першочерговим заходом, на наш погляд, виступає прийняття нормативних правових актів, що забезпечують прямий зв'язок підвищення кваліфікації державного службовця після навчання з його посадовим просуванням, службовим статусом, встановленням

надбавок до окладів після підтвердження (зокрема, атестаційною комісією) його нової, більш високої кваліфікації.

Нарешті, система підвищення кваліфікації вимагає створення нового мотиваційного механізму, не просто стимулюючого характеру, а спрямованого на формування у державного службовця відповідної правосвідомості. Необхідна система правових норм і засобів, що дозволяє пов'язати службове просування, оплату праці з рівнем кваліфікації, компетентності. А тому особливу увагу при розробці нормативно-правових актів, що регулюють підвищення кваліфікації державних службовців, слід приділити тому, щоб їх професійну освіту було пов'язане з професійною діяльністю і службовою кар'єрою.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Таким чином, представлений в роботі системний підхід може стати базисом в удосконаленні системи підвищення кваліфікації кадрів для державної служби на принципах компетентності, науковості, відкритості і найбільш раціонального використання наявного кадрового потенціалу державних службовців.

Вважаємо, що запропонований механізм може послужити основою для подальшого вдосконалення системи підвищення кваліфікації державних службовців. З метою проведення більш повної модернізації організаційно-правової основи системи підвищення кваліфікації державних службовців, на наш погляд, необхідно виконати наступне: чітко визначати і регламентувати в нормативно-правових актах комплекс інструментів навчання; систематично вдосконалювати законодавчу, нормативно-правову базу, в тому числі стандарти навчання; здійснювати впровадження інноваційних проектів з організації додаткового професійного навчання державних службовців; розробити додатковий комплекс критеріїв оцінки співробітників за підсумками проходження підвищення кваліфікації.

Література

1. Ващенко К. Купрій В., Чмига В., Токарчук Т., Рикова Л., Вернигор Ю. та ін. Стан системи професійного навчання державних службовців, голів місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування, депутатів місцевих рад: доповідь. Київ: Центр адаптації державної служби до стандартів Європейського Союзу, 2019. 140 с.
2. Волик В. С. Управління розвитком компетентностей державних службовців в Україні: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.03 «Державне управління». Дніпропетровськ, 2015. 20 с.
3. Гришук А. Б. Розвиток управлінських компетенцій державних службовців: нормативно-правовий аспект // Митна справа: наук.-практ. журнал. 2015. № 4 (100). Ч. 2. С. 107–112.
4. Деякі питання Всеукраїнського центру підвищення кваліфікації державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування: Наказ НАДС від 21.02.2019 р. № 29–19. URL: <https://nads.gov.ua/npas/deyaki>

pitannya-vseukrayinskogo-centru-pidvishchennya-kvalifikaciyi-derzhavnih-sluzhbovciv-i-posadovih-osib-miscevogo-samovryaduvannya (дата звернення: 09.09.2020).

5. Деякі питання реформування системи професійного навчання державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування: Постанова КМУ від 27.09.2016 р. № 674. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/674-2016-%D0%BF#Text> (дата звернення: 09.09.2020).

6. Когут О. В. Проблемні питання правового регулювання державної служби // Університетські наукові записки Хмельницького університету управління та права. 2016. № 3 (59). С. 101–110.

7. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради. 1996. № 30.

8. Лыгина А. В., Бреусова Е. А. Проблемы профессиональной подготовки, переподготовки и повышения квалификации государственных гражданских служащих // Научно-методический электронный журнал «Концепт». 2017. Т. 2. С. 201–206.

9. Офіційний сайт Національного агентства України з питань державної служби. URL: <https://nads.gov.ua/> (дата звернення: 10.09.2020).

10. Питання Національної академії державного управління при Президенті України: Указ Президента України від 21.09.2001 р. № 850/2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=850%2F2001#Text> (дата звернення: 09.09.2020).

11. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/889-19> (дата звернення: 09.09.2020).

12. Про затвердження обсягів державного замовлення НАДС на підвищення кваліфікації державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування у 2020 році: Наказ НАДС від 01.09.2020р. № 162-20. URL: <https://nads.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-obsyagiv-derzhavnogo-zamovlennya-nads-na-pidvishchennya-kvalifikaciyi-derzhavnih-sluzhbovciv-i-posadovih-osib-miscevogo-samovryaduvannya-u-2020-roci> (дата звернення: 09.09.2020).

13. Про освіту: Закон України від 05.09.2017р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 09.09.2020).

14. Савицький В. Т. Проблемні питання правового регулювання державної служби // Університетські наукові записки Хмельницького університету управління та права. 2016. № 4 (60). 150–159.

15. Толкованов В. Аналіз ситуації щодо професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців і посадових осіб органів місцевого самоврядування в Україні: інформаційно-аналітичний звіт. Київ. 2017. 57 с.

References

1. Vashchenko K., Kupriy V., Chmyga V. et al. (2019). The state of the system of professional training of civil servants, heads of local state administrations, their first deputies and deputies, local government officials, deputies of local councils. Kyiv: Center for Adaptation of the Civil Service to the Standards of the European Union.

2. Volik V.S. (2015). Management of development of competencies of civil servants in Ukraine. Extended abstract of candidate's thesis. Dnipropetrovsk.

3. Grishchuk A. B. (2015). Development of managerial competencies of civil servants: regulatory and legal aspect. Customs: scientific-practical. Magazine, 4 (100), 107–112.

4. Order of the NAPS Some issues of the All-Ukrainian Center for Advanced Training of Civil Servants and Local Government Officials № 29-19 (2019, February 21). Retrieved from: <https://nads.gov.ua>

5. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine some issues of reforming the system of professional training of civil servants and local government officials № 674 (2016, September, 27). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua>

6. Kohut O. V. (2016). Problematic issues of legal regulation of the civil service. University scientific notes of Khmelnytsky University of Management and Law, 3 (59), 101–110.

7. The Constitution of Ukraine № 254k / 96-VR (1996, June 28). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. Kyiv.

8. Lygina A. V., Breusova E. A. (2017). Problems of professional training, retraining and advanced training of civil servants. Scientific and methodical electronic journal «Concept», 2, 201–206 [in Ukrainian].

9. Official site of the National Agency of Ukraine for Civil Service Affairs. Retrieved from: <https://nads.gov.ua/>

10. Decree of the President of Ukraine issues of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine № 850 / 2001(2001, September 21). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua>

11. Law of Ukraine on civil service № 889-VIII (2015, December 10). Retrieved from: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/889-19>

12. Order of the NAPS on approval of the volumes of the state order of the NAPS for advanced training of civil servants and officials of local self-government in 2020 № 162–20 (2020, September 01). Retrieved from: <https://nads.gov.ua>
13. Law of Ukraine on education № 2145-VIII (2017, September 05). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
14. Savitsky V. T. (2016). Problematic issues of legal regulation of the civil service. University scientific notes of Khmelnytsky University of Management and Law, (60), 150–159.
15. Tolkovanov V. (2017). Analysis of the situation regarding professional training, retraining and advanced training of civil servants and officials of local governments in Ukraine. Kyiv.

Бухарін Гліб Олегович

*аспірант кафедри адміністративного та господарського права
Запорізького національного університету*

Бухарин Глеб Олегович

*аспирант кафедры административного и хозяйственного права
Запорожского национального университета*

Bukharin Hlib

*PhD Student of the Department of Administrative and Commercial Law
Zaporizhzhia National University*

ORCID: 0000-0003-3797-4274

DOI: 10.25313/2520-2308-2020-9-6279

МОДЕЛЬ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ФІНТЕХУ МОДЕЛЬ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ФИНТЕХА FINTECH REGULATORY MODEL

Анотація. Фінансові технології, що стрімко розвиваються як в Україні, так і в зарубіжних країнах, сьогодні є невід'ємним явищем суспільного життя та активно впроваджуються в усі сфери функціонування держав. Незважаючи на факт динамічного розвитку галузі ФінТеху в Україні, комплексної системи нормативно-правового її регулювання так і не було створено, що може бути пояснено економічною та інформаційною специфікою як самої галузі так і її розгалужених напрямків та відсутності правового визначення самого терміну ФінТеху, що, у свою чергу, позбавляє вітчизняних дослідників та правознавців самого предмету дослідження, правового визначення та тлумачення. Проведене в статті дослідження присвячено феномену ФінТеху та правовим аспектам його регулювання в Україні. Зокрема, в науковому дослідженні пропонується модель нормативно-правового регулювання ФінТеху з урахуванням сучасних тенденцій розвитку галузі фінансових технологій та досвіду зарубіжних країн з нормативно-правового регулювання галузі ФінТеху. В статті проаналізоване чинне національне законодавство з регулювання галузі ФінТеху та запропоновані перспективні нормативно-правові акти, прийняття яких є нагальною потребою для формування якісної екосистеми фінансових технологій в Україні. В результаті дослідження внесені рекомендації щодо створення нових контролюючих органів, підпорядкованих Міністерству цифрової трансформації України та вповноважених координувати діяльність інноваційних організацій та розвиток відповідних напрямків ФінТеху в країні. Практичною цінністю проведеного дослідження є те, що реалізація положень, що пропонуються в ньому, дозволить забезпечити створення умов для ефективного розвитку та контролю за напрямами ФінТеху в Україні, збільшити попит на фінансові послуги, створити можливості фінансової інклюзії, що сприятиме подальшому формуванню та реалізації державної політики у сфері цифровізації.

Ключові слова: ФінТех, модель, нормативно-правове регулювання, цифровізація.

Аннотация. Финансовые технологии, которые стремительно развиваются как в Украине, так и в зарубежных странах, сегодня являются неотъемлемым явлением общественной жизни и активно внедряются во все сферы функционирования государства. Несмотря на факт динамичного развития отрасли ФинТеха в Украине, комплексной системы нормативно-правового ее регулирования так и не было создано, что может быть объяснено экономической и информационной спецификой как самой отрасли так и ее разветвленных направлений и отсутствием правового определения самого термина ФинТеха, что, в свою очередь, лишает отечественных исследователей и правоведов самого предмета исследования, правового определения и толкования. Проведенное в статье исследование посвящено феномену ФинТеха и правовым аспектам его регулирования в Украине. В частности, в научном исследовании предлагается модель нормативно-правового регулирования ФинТеха с учетом современных тенденций развития отрасли финансовых технологий и опыта зарубежных стран нормативно-правового регулирования отрасли ФинТеха. В статье проанализировано действующее

національне законодавство по регулюванню галузі ФінТеху і пропонується перспективні нормативно-правові акти, прийняття яких є нагальною необхідністю для формування якісної екосистеми фінансових технологій в Україні. В результаті дослідження внесені рекомендації по створенню нових контролюючих органів, підпорядкованих Міністерству цифрової трансформації України і уповноважених координувати діяльність інноваційних організацій і розвиток відповідних напрямів ФінТеху в країні. Практичною цінністю проведеного дослідження є те, що реалізація положень, пропонується в ньому, дозволить забезпечити створення умов для ефективного розвитку і контролю напрямів ФінТеху в Україні, збільшити попит на фінансові послуги, створити можливості фінансової інклюзії, що дозволить сприяти подальшому формуванню і реалізації державної політики в сфері цифровізації.

Ключові слова: ФінТех, модель, нормативно-правове регулювання, цифровізація.

Summary. Financial technologies, which are rapidly developing both in Ukraine and in foreign countries, today are an integral part of public life and are actively being introduced into all spheres of state functioning. Despite the fact of the dynamic development of the FinTech industry in Ukraine, a comprehensive system of its legal regulation has not been created yet, which can be explained by the economic and informational specifics of both the industry itself and its ramified areas and the lack of a legal definition of the FinTech term, which, in turn, deprives domestic researchers and legal scholars of the very subject of research, legal definition and interpretation. The research carried out in the article is devoted to the FinTech phenomenon and the legal aspects of its regulation in Ukraine. In particular, the scientific study proposes a model of FinTech legal regulation, taking into account current trends in the development of the financial technology industry and the experience of foreign countries in the regulatory framework of the FinTech industry. The article analyzes the current national legislation on the regulation of the FinTech industry and proposes promising regulatory legal acts, the adoption of which is an urgent need for the formation of a high-quality ecosystem of financial technologies in Ukraine. As a result of the study, recommendations were made on the creation of new regulatory bodies subordinated to the Ministry of Digital Transformation of Ukraine and authorized to coordinate the activities of innovative organizations and the development of relevant FinTech areas in the country. The practical value of the study is that the implementation of the provisions proposed in it will create conditions for the effective development and control of FinTech areas in Ukraine, increase the demand for financial services and create opportunities for financial inclusion, which will contribute to the further formation and implementation of state policy in the field of digitalization.

Key words: FinTech, model, regulation, digitalization.

Постановка проблеми. Питання нормативно-правового регулювання ФінТеху як наслідку трансформацій глобальної фінансової екосистеми останнього десятиріччя — особливо в країнах, де фінансові технології знаходяться на ранніх стадіях розвитку (зокрема, й в Україні) — є предметом активної законотворчої діяльності та академічної дискусії.

Модель нормативно-правового регулювання ФінТеху, що пропонується в дослідженні, охоплює основні принципи, якими керуються регулятори (з урахуванням досвіду зарубіжних країн), та має на меті зосередити увагу законодавців на кількох основних регуляторних елементах, зважаючи на специфічний різноманітний ландшафт самого феномену ФінТеху з його різноманітними напрямками, а саме: інформаційна симетрія; фінансова стабільність; цілісність ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фінансові технології є об'єктом дослідження багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених та практиків, серед яких: Л. Дудинець [2], Н. Омельчук, [5], Н. Пантелеева [6], С. Паперник та О. Молотай [7], М. Пожидаєва [8], Г. Поченчук [9], В. Вайпан,

Є. Губін та М. Єгорова [1], В. Загойті [4], А. Діденко [17], П. Гупта [19] Ф. Годіно [18], М. МакКеффри та А. Шифф [21], Ч. Тейлор, К. Уілсон, Е. Холтінен та А. Морозова [23] та інші. Тим не менш, питання нормативно-правового регулювання галузі ФінТеху недостатньо досліджені, а враховуючи факт розвитку фінансових технологій в Україні та їх велике значення для економіки країни в цілому, їх вивчення та нормативно-правове врегулювання набуває все більшої актуальності.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз чинних нормативно-правових актів з регулювання фінансових технологій в Україні, правових основ діяльності регуляторів фінансової галузі та розроблення моделі нормативно-правового регулювання ФінТеху.

Виклад основного матеріалу. Питання нормативно-правового регулювання ФінТеху як наслідку трансформацій глобальної фінансової екосистеми останнього десятиріччя — особливо в країнах, де фінансові технології знаходяться на ранніх стадіях розвитку (зокрема, й в Україні) — є предметом активної законотворчої діяльності та академічної дискусії.

Модель нормативно-правового регулювання ФінТеху, що пропонується в дослідженні, охоплює основні принципи, якими керуються регулятори (з урахуванням досвіду зарубіжних країн), та має на меті зосередити увагу законодавців на кількох основних регуляторних елементах, зважаючи на специфічний різноманітний ландшафт самого феномену ФінТеху з його різноманітними напрямками, а саме: інформаційна симетрія; фінансова стабільність; цілісність ринку.

Перший ключовий регуляторний елемент пропонованої моделі нормативно-правового регулювання ФінТеху — інформаційна симетрія між провайдером та споживачами фінансових послуг, збільшення якої сприятиме підвищенню фінансової та цифрової грамотності споживачів фінансових послуг (у першу чергу — фізичних осіб — громадян), забезпечить надійний захист їхніх інтересів та, як наслідок, підвищить довіру населення до фінансових технологій, не досягнення якої (як свідчить досвід зарубіжних країн, зокрема — ЄС в процесі впровадження директиви PSD2), може стати серйозною перешкодою для формування системи відкритого банкінгу та створення дієвої національної ФінТех-екосистеми.

Збільшення інформаційної симетрії дозволить з одного боку — збільшити попит на фінансові послуги, адже більша кількість населення (в тому числі у віддалених регіонах) матиме можливість та бажання скористатися ними онлайн та через мобільні пристрої, з іншого боку — фінансові установи зможуть поширити свої пропозиції за рахунок кращої обізнаності завдяки впровадженню ефективної системи збору та обробки даних та адаптації переліку пропонованих фінансових послуг до потреб споживачів.

Іншим позитивним наслідком підвищення інформаційної симетрії в галузі ФінТеху стануть нові можливості фінансової інклюзії, що сприятиме подальшому формуванню та реалізації державної політики у сфері цифровізації та створить можливості для розвитку процесів інтероперабельності мережевих систем бази уніфікованих інтерфейсів.

В цілому, підвищення фінансової симетрії, матиме значний позитивний політичний та економіко-соціальний ефект, адже потенційно сприятиме зменшенню розбіжностей між економічними та соціальними показниками розвитку окремих регіонів країни. При урахуванні цього ключового елементу моделі, законодавцям необхідно зауважити певні фактори, що можуть перешкодити процесу підвищення інформаційної симетрії, а саме: обмежений доступ до освіти та недостатній її рівень, недостатній рівень соціального захисту та відсутність інфраструктури розвитку фінансових технологій.

Наступним регуляторним елементом, який необхідно врахувати при створенні ефективної нормативно-правової системи регулювання ФінТеху є фінансова стабільність. Фінансові технології та їх реалізація є вкрай залежними від інвестування, адже зазвичай вони походять від перспективних проєктів та стартапів, реалізація яких ускладнюється пошуками інвестицій та шляхів доступу до капіталу. Навіть за умови успішного залучення капіталу до реалізації ФінТех-проєкту, на наступних стадіях життєвого циклу — у першу чергу, на стадії комерціалізації інноваційного продукту — можуть виникати відповідні складнощі забезпечення платоспроможності та ліквідності потенційних споживачів.

Окремою важливою компонентою елементу фінансової стабільності галузі ФінТеху є забезпечення кібербезпеки. Адже, як свідчить досвід зарубіжних країн та міжнародних фінансових установ (доповіді Комітету з глобальної фінансової системи та Ради фінансової стабільності у 2017 році [16], кібербезпека сьогодні є одним з головних викликів для регуляторів фінансової системи та пов'язана як із фінансовою стабільністю, так і з цілісністю ринку. За даними зазначених організацій, оцінити загальний вплив кібер-ризиків не уявляється можливим через відсутність загальних стандартів їх вимірювання та невеликий стимул фірм звітувати з цього приводу, адже це пов'язано у першу чергу із їхньою бізнес-репутацією. Ранні, широко цитовані оцінки — це щорічні глобальні збитки в розмірі майже 600 мільярдів доларів [20]. За даними галузевих звітів, фінансовий сектор є улюбленою ціллю кіберзлочинності. Кіберзлочини бувають різного формату, включаючи крадіжку даних та крадіжки активів. Напади не обмежуються банками і все частіше включають також торговців цінними паперами, особливо в контексті ФінТеху. Кібератаки на ФінТех-фірми (в основному інтернет-біржі, що дозволяють торгувати криптовалютами та надавати послуги гаманця) призвели до втрати щонайменше 1,45 мільярда доларів з 2013 року [15].

Таким чином, при створенні системи нормативно-правового регулювання ФінТеху, законодавцям необхідно прагнути до досягнення балансу між створенням фінансової стабільності галузі ФінТеху, формуванням середовища справедливої конкуренції для учасників фінансового ринку та забезпечення захисту даних.

Третім ключовим елементом моделі нормативно-правового регулювання ФінТеху повинна стати цілісність ринку, її забезпечення та підтримка. Нові технології мають потенціал для стимулювання фінансових інновацій, ефективності та інклюзії і, в той же час, створюють нові ризики для цілісності ринку.

Серед головних ризиків для цілісності ринку з боку ФінТеху необхідно виділити відмивання грошей. Рекомендації незалежної міжурядової організації — Групи розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF) — визнані світовим стандартом протидії відмиванню грошей та фінансуванню тероризму.

У 2014 році FATF видала рекомендації стосовно регулювання криптовалюти. Зі збільшенням криптовалют та появою інших віртуальних екосистем активів, включаючи ICO, підхід розширився з 2015 року. Зокрема, у жовтні 2018 року та червні 2019 року FATF внесла зміни до Рекомендації 2014 року щодо нових технологій, щоб уточнити визначення та конкретно описати, яким чином країни та суб'єкти господарювання повинні запобігати зловживанню віртуальними активами для відмивання грошей та фінансування тероризму [13].

Інший міжнародний орган, вповноважений приймати рішення щодо правил регулювання фінансових технологій — Рада з фінансової стабільності — вивчає можливі наслідки децентралізованих фінансових технологій та шляхи залучення зацікавлених сторін регуляторами.

Досліджуючи існуючі практики нормативно-правового регулювання ФінТеху, зарубіжні науковці зауважують тенденцію впровадження підходу «регулювання на основі принципів» (Principle-Based Regulation), відокремлюючи його від підходу «регулювання на основі правил» (Rule-Based Regulation) [13; 14]. При цьому, дослідники акцентують на широких можливостях з регулювання сфери ФінТеху саме першого з наведених підходів завдяки його орієнтації на результат, а не на детальні приписи на основі правил.

Модель, що пропонується в дослідженні, також побудована згідно з цією актуальною тенденцією, адже підхід, що ґрунтується на принципах, дійсно набуває все більшого значення у світлі розвитку технологій. Однією з причин може бути те, що його легше застосувати до нових бізнес-моделей, які швидко еволюціонують та розвиваються, завдяки меншій необхідності частоти перегляду та обсягу адаптацій законодавства.

Зрозуміло, що принципи, шляхи їх реалізації та їхня ієрархія різняться. Тим не менш, декілька з них сьогодні набули широкого застосування регуляторами в різних юрисдикціях:

- правова визначеність, згідно з яким, всі учасники ринку знаходяться в однакових законних умовах та діють згідно чинного законодавства;
- нейтральність технологій (або технологічна нейтральність) — принцип, що сьогодні широко за-

стосовується в законотворчій практиці, визначає можливість взаємодії технологій і відповідає за подальший розвиток інформаційних відносин та інформаційного суспільства;

- пропорційність, в основі якого лежить баланс між ризиком та нормативними вимогами.

Зазначені принципи спрямовані на досягнення рівних умов для учасників ринку. Сьогодні вони зберігають або навіть посилюють свою актуальність у контексті розвитку цифрових фінансів та ФінТеху загалом.

Правова визначеність. Основним принципом будь-якого регулювання є забезпечення правової визначеності. Це включає чітке визначення регуляторних периметрів, а також прозоре застосування закону. Незрозуміла термінологія та класифікація заохочують регуляторний арбітраж і, зрештою, перешкоджають надійній правовій базі та фінансовим інноваціям. Тому не дивно, що багато проєктів ФінТеху прагнуть регулювання, наслідком чого стає юридична визначеність, необхідна для залучення інвесторів.

Один з можливих варіантів досягнення правової визначеності галузі ФінТеху — створення регуляторної пісочниці, що сьогодні активно обговорюється в Україні за участі Національного банку. Хоча формат пісочниць значно відрізняється в різних юрисдикціях, вони зазвичай дозволяють протестувати нові бізнес-моделі без негайної необхідності створення відповідного повноцінного законодавства.

Дотримання принципу технологічної нейтральності при створенні системи нормативно-правового регулювання ФінТеху є необхідним з огляду на його визначальну роль в процесі побудови сучасного інформаційного суспільства.

Принцип технологічної нейтральності передбачає, що прийняті законодавцем норми і приписи є нейтральними щодо використовуваних технологій [3]. Відповідно, технологічну нейтральність можна охарактеризувати як комплекс законодавчих та організаційних заходів зі сприяння розвитку відкритого цифрового ринку.

В українському законодавстві принцип технологічної нейтральності закріплений, зокрема в законі «Про електронні довірчі послуги» 2017 р., згідно з яким, під технологічною нейтральністю національних технічних рішень необхідно розуміти невтручання органів, що здійснюють державне регулювання у сфері електронних довірчих послуг, у процес розроблення програмно-технічних комплексів, засобів електронного підпису чи печатки та засобів криптографічного захисту інформації, який не перешкоджає досягненню інтероперабельності між ними [10].

Актуальності законодавчого врегулювання принципу технологічної нейтральності в Україні набуло з 2014 року в контексті впровадження в Україні зв'язку третього та четвертого покоління.

В законодавстві ЄС принцип технологічної нейтральності також регламентований: згідно зі ст. 8 Директиви 2002/21/ЄС Європейського парламенту і Ради від 7 березня 2002 року Про загальну нормативну базу для мереж і послуг електронних комунікацій, держави-члени повинні забезпечити, щоб при виконанні нормативних завдань, визначених у цій Директиві і конкретних директивах, зокрема ті, які призначені для забезпечення ефективної конкуренції, національні регулюючі органи максимально визнають бажаність прийняття правил технологічної нейтральності.

Пропорційність. Концепція пропорційності має на меті обмежити державне втручання у вигляді регуляторних мит, зокрема, уникнути надмірних витрат на дотримання законодавства або регуляторних тягарів для менших суб'єктів надання фінансових послуг, які на практиці часто діють у формі нових бізнес-моделей та займаються лише одним конкретним аспектом банківської діяльності.

Необхідно зазначити, що останні законотворчі ініціативи Національного банку України відповідають принципу пропорційності, адже характерною ознакою законопроекту «Про платіжні послуги», ініційованим НБУ, є лібералізація порядку авторизації для малих платіжних установ (без ліцензування) та спрощені вимоги до компаній за рахунок відсутності вимог до мінімального розміру статутного капіталу.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Пропонована модель нормативно-правового регулювання ФінТеху, заснована на принципах правової визначеності, технологічної нейтральності та пропорційності, включає структуру чинного регулювання, елементами якої є нормативно-правові акти з регулювання галузі ФінТеху в Україні (Закон України «Про Національний банк України» від 20 травня 1999 р.; Закон України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» від 5 квітня 2001 р.; Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12 липня 2001 р.; Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22 травня 2003 р.; Закон України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 р.; Закон України «Про захист персональних даних» від 1 червня 2010 р.; Закон України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» від 5 липня 1994 р.; Закон України «Про державну таємницю» від 21 січня 1994 р.; Закон України «Про національну безпеку

України» від 21 червня 2018 р.; Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» від 5 жовтня 2017 р.; Закон України «Про електронні довірчі послуги» від 5 жовтня 2017 р.; Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 14 жовтня 2014 р.; Закон України «Про валюту і валютні операції» від 21 червня 2018 р.; Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення функцій із державного регулювання ринків фінансових послуг» (Закон України про «спліт») від 12 вересня 2019 р., «Положення про електронні гроші в Україні» (Постанова НБУ № 481 від 4.11.2010 р.); «Положення про порядок реєстрації платіжних систем, учасників платіжних систем та операторів послуг платіжної інфраструктури» (Постанова НБУ № 43 від 4.02.2014 р.); Постанова НБУ «Про затвердження Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 року» (Постанова НБУ від 18.06.2015 р.); Постанова НБУ «Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України» від 29.11.2019 р. № 142; Стратегія розвитку фінтеху в Україні до 2025 року), та система регуляторів галузі (Національний банк України; Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР); Державна служба фінансового моніторингу України (ДСФМУ); Міністерство та Комітет цифрової трансформації України (Мінцифри); Міністерство фінансів України; Фонд гарантування вкладів фізичних осіб; Державна податкова служба України; Державна фіскальна служба України) та структуру пропонованих елементів регулювання, до яких належить перспективне законодавство у сфері фінансових технологій (Закон України «Про платіжні послуги»; Закон України «Про обіг криптовалюти в Україні»; Закон України «Про стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні»; Закон України «Про краудфандинг»; Закон України «Про великі дані»; Закон України «Про штучний інтелект») та пропоновані контролюючі органи — комітети: з краудфандингу, з криптовалют та зі штучного інтелекту.

Необхідно зазначити, що перелік пропонованих моделлю нормативно-правових актів не є вичерпним, він може бути поширений за умов підвищення актуалізації окремих напрямків ФінТеху та потреби їх врегулювання. Модель пропонує лише найперспективніші нормативно-правові акти, в яких вже сьогодні відчувається потреба та тенденція щодо прийняття яких вже існує в зарубіжних країнах.

Деякі з пропонованих нормативно-правових актів вже розроблені, їх законопроекти розглядаються

вже сьогодні. Пропонований Закон України «Про платіжні послуги» набуває все більшої актуальності, враховуючи моральну застарілість чинного законодавства про платежі та переказ коштів в Україні.

Існує також й Проект Закону «Про обіг криптовалют в Україні» № 7183 від 06.10.2017, пропонований з метою регулювання правовідносин щодо обігу, зберігання, володіння, використання та проведення операцій за допомогою криптовалют в Україні [11]. Іншим законопроектом у сфері регулювання криптовалют в Україні є Проект Закону України «Про стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні» № 7183-1 від 10.10.2017 р., який визначає загальні засади функціонування та правового регулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні [12]. Актуальність законодавства з регулювання криптовалют не потребує доведення — вкрай необхідним сьогодні є створення в Україні ефективної системи контролю та легітимізації відповідних цифрових процесів, що динамічно розвиваються ще з 2013 року.

Інші нормативно-правові акти з регулювання окремих специфічних напрямків ФінТеху в Україні, що пропонуються моделлю, також набувають все більшої актуалізації. Так, процеси розвитку робототехніки вимагають закріплення правових основ використання штучного інтелекту та впровадження відповідної системи реєстрації. Наприклад, законодавчо не врегульовані питання права власності на продукти творчої діяльності, створені «розумними» машинами — авторське право на такі твори в Україні не розповсюджується.

З огляду на великий потенціал використання великих даних для економічного розвитку України,

стрімкий розвиток відповідних технологій також потребує нормативно-правового врегулювання, що підтверджується зацікавленістю цим об'єктом міжнародної юридичної спільноти. Ця галузь, можливо, є найбільш неврегульованою серед напрямків ФінТеху в законодавстві навіть найпрогресивніших країн світу.

Відносини з краудфандингу та краудінвестингу в Україні також відзначаються бурхливим розвитком на протязі останнього десятиліття — в країні створені та ефективно функціонують онлайн-платформи зі збору коштів на перспективні стартапи та проекти, а також для надання гуманітарної допомоги (наприклад: «Спільнокошт» та «Na-Starte»). Правовідносини, що виникають між сторонами краудфандингу також потребують комплексного нормативно-правового регулювання. Сьогодні вони регулюються виключно засобами договірної права: укладання договорів між краудплатформою з одного боку та авторами проектів або користувачами — з іншого; а також договорів про здійснення приймання платежів.

З метою забезпечення створення умов для ефективного розвитку та контролю за напрямками ФінТеху в Україні пропонується створення відповідних органів державної влади — комітетів з питань краудфандингу, регулювання криптовалют та штучного інтелекту. Доцільним вважається підпорядкувати їх Міністерству цифрової трансформації України, заснованому у 2019 році з метою формування та реалізації державної політики у сфері цифровізації, цифрової економіки, цифрових інновацій, електронного урядування та електронної демократії, розвитку інформаційного суспільства.

Література

1. Вайпан В. А., Губин Е. П., Егорова М. А. Правовое регулирование экономических отношений в современных условиях развития цифровой экономики. Москва: Юстицинформ, 2019. 376 с.
2. Дудинець Л. А. Развитие финансовых технологий как фактор модернизации финансовой системы // Глобальні та національні проблеми економіки. 2018. Вип. 22. С. 794–798.
3. Жарова А. К., Гутникова А. С., Мальцева С. В., Елин В. М. Законодательная поддержка принципа технологической нейтральности в информационных системах // Бизнес-Информатика. № 4(22). 2012. С. 25–32.
4. Загойти В. Л. Зарубежный опыт регулирования финансовых технологий // Journal of Economy and Business. 2018. Выпуск 5. Часть 1. С. 77–79.
5. Омельчук Н. «SEPA на пороге Украины», PaySpace Magazine, 2014, URL: <https://psm7.com/analytics/sepa-verge-ukraine.html> (дата звернення: 05.06.2020).
6. Пантелеева Н. Финансові інновації в умовах цифровізації економіки: тенденції, виклики та загрози // Приазовський економічний вісник. 2017. Випуск 3 (03). С. 68–73. URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2017/3_03_uk/17.pdf (дата звернення: 20.05.2020).
7. Паперник С., Молотай О. Огляд правових аспектів в галузі ФінТех в Україні. Evris.Law. URL: <https://evris.law/uk/statija-ogljad-pravovih-aspektiv-v-galuzi-finteh-v-ukraini/> (дата звернення: 26.05.2020).

8. Пожидаєва М. А. Значення законодавства ЄС для захисту прав користувачів платіжних систем в Україні // Європейські та міжнародні підходи до захисту прав людини: матер. регіон. наук.-практ. конф., 7 квіт. 2017. С. 43–48.
9. Поченчук Г. Fintech у структурі фінансової системи // Глобальні та національні проблеми економіки. 2018. № 21. С. 49–55. URL: <http://global-national.in.ua/archive/21-2018/11.pdf> (дата звернення: 22.05.2020).
10. Про електронні довірчі послуги: Закон України № 2155-VIII від 5 жовтня 2017 р. // Відомості Верховної Ради (ВВР). 2017. № 45. Ст. 400. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19> (дата звернення: 16.08.2020).
11. Про обіг криптовалюти в Україні: Проект Закону України № 7183 від 06.10.2017. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62684 (дата звернення: 17.08.2020).
12. Про стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні: Проект Закону України № 7183-1 від 10.10.2017. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/XH5JJ1AA?an=3> (дата звернення: 17.08.2020).
13. Amstad M. Regulating Fintech: Objectives, Principles, and Practices. SSRN Electronic Journal. 2019. URL: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3541003> (дата звернення: 16 серпня 2020) DOI: 10.2139/ssrn.3541003.
14. Arner, D. W., Barberis, J. N., Buckley, R. P. The Evolution of Fintech: A New Post-Crisis Paradigm? SSRN Electronic Journal. 2015. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2676553 (дата звернення: 16 серпня 2020) DOI: 10.2139/ssrn.2676553.
15. Bouveret, A. Cyber Risk for the Financial Sector: A Framework for Quantitative Assessment. International Monetary Fund working paper 18/143. 2018. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2018/06/22/Cyber-Risk-for-the-Financial-Sector-A-Framework-for-Quantitative-Assessment-45924> (дата звернення: 16.08.2020).
16. Committee on the Global Financial System and Financial Stability Board (CGFS and FSB) // FinTech Credit: Market Structure, Business Models and Financial Stability Implications. CGFS Papers. 2017. URL: <https://www.fsb.org/2017/05/fintech-credit-market-structure-business-models-and-financial-stability-implications/> (дата звернення: 16.08.2020).
17. Didenko A. Regulating FinTech: Lessons from Africa // SSRN Electronic Journal. 2018. URL: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3135604> (дата звернення: 29.05.2020).
18. Gaudino B. F. The FinTech Ecosystem Between Legal Compliance and Social Dimension // The RegTech Book. 2019. URL: <https://doi.org/10.1002/9781119362197.ch57> (дата звернення: 28.05.2020).
19. Gupta P. Legal Implications of Fintech. Fintech: The New DNA of Financial Services. Chapter 25. PP. 453–488. Berlin, Boston: De Gruyter. 2018. URL: <https://doi.org/10.1515/9781547400904-025> (дата звернення: 29.05.2020).
20. McAfee. Economic Impact of Cybercrime. Santa Clara, US. 2018. URL: <https://www.csis.org/analysis/economic-impact-cybercrime> (дата звернення: 16.08.2020).
21. McCaffrey M. and Schiff A. Finclusion to Fintech: Fintech Product Development for Low-Income Markets // SSRN Electronic Journal. 2017. URL: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3034175> (дата звернення: 29.05.2020).
22. PWC. PwC's Global Economic Crime and Fraud Survey 2020. URL: www.pwc.com/crimesurvey (дата звернення: 16.08.2020).
23. Taylor C., Wilson C., Holttinen E., Morozova A. Institutional Arrangements for Fintech Regulation and Supervision // FinTech Notes. 2020. 19(02). URL: <https://doi.org/10.5089/9781513520308.063> (дата звернення: 30.05.2020).

References

1. Vaypan, V. A., Gubin, Ye. P. and Yegorova, M. A. (2019), *Pravovoe regulirovanie ekonomicheskikh otnosheniy v sovremennykh usloviyakh razvitiya tsifrovoy ekonomiki* [Legal regulation of economic relations in modern conditions of development of the digital economy]. Moscow: Yustitsinform, 376 p.
2. Dudynets, L. (2018), “Development of financial technologies as a factor of financial system modernisation” // *Global and National Problems of Economy*, Issue 22, PP. 794–798. URL: <http://dspace.ubs.edu.ua/jspui/handle/123456789/1761> (accessed: 27.07.2020), (in Ukrainian).
3. Zharova, A. K., Gutnikova, A. S., Maltseva, S. V. and Yelin, V. M. (2012), “Legislative support for the principle of technological neutrality in information systems” // *Biznes-Informatika*, Issue 4(22), PP. 25–32.
4. Zagoyti, V. L. (2018), “Foreign experience in the regulation of financial technologies” // *Journal of Economy and Business*, Issue 5, Part 1, PP. 77–79.
5. Omelchuk, N. (2014), “SEPA on the doorstep of Ukraine” // *PaySpace Magazine*. URL: <https://psm7.com/analytics/sepa-verge-ukraine.html> (accessed: 05.06.2020).
6. Pantieliieva, N. (2017), “Financial innovations in the conditions of digitalization of the economics: trends, challenges and threats” // *Pryazovskyi economic herald*, Issue 3 (03), PP. 68–73. URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2017/3_03_uk/17.pdf (accessed 27.01.2020).

7. Papernyk, S. and Molotai, O. (2020), "Review of legal aspects in the field of FinTech in Ukraine" // *Evris.Law*. URL: <https://evris.law/uk/stattja-ogljad-pravovih-aspektiv-v-galuzi-finteh-v-ukraini/> (accessed: 26.05.2020).
8. Pozhidayeva, M.A. (2017), "The importance of EU legislation to protect the rights of users of payment systems in Ukraine" // *European and international approaches to human rights protection: Abstracts of scientific works of regional scientific-practical conference*, PP. 43–48.
9. Pochenchuk, H. (2018), "Fintech in the financial system structure", *Global and National Problems of Economy*, no. 21, PP. 49–55. URL: <http://global-national.in.ua/archive/21-2018/11.pdf> (accessed 27.01.2020).
10. On electronic trust services: Law of Ukraine № 2155-VIII of 5.10.2017, the Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19> (accessed: 16.08.2020).
11. On cryptocurrency circulation in Ukraine: Draft Law № 7183 of 06.10.2017. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62684 (accessed: 17.08.2020).
12. On stimulating the cryptocurrency market and their derivatives in Ukraine: Draft Law № 7183-1 of 10.10.2017. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/XH5JJ1AA?an=3> (accessed: 17.08.2020).
13. Amstad, M. (2019), "Regulating Fintech: Objectives, Principles, and Practices" // *SSRN Electronic Journal*. URL: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3541003> (accessed: 16 серпня 2020) DOI: 10.2139/ssrn.3541003.
14. Arner, D. W., Barberis, J. N. and Buckley, R. P. (2015), "The Evolution of Fintech: A New Post-Crisis Paradigm?" // *SSRN Electronic Journal*, available at: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2676553 (accessed: 16 серпня 2020) DOI: 10.2139/ssrn.2676553.
15. Bouveret, A. (2018), "Cyber Risk for the Financial Sector: A Framework for Quantitative Assessment" // *International Monetary Fund working paper 18/143*. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2018/06/22/Cyber-Risk-for-the-Financial-Sector-A-Framework-for-Quantitative-Assessment-45924> (accessed: 16.08.2020).
16. Committee on the Global Financial System and Financial Stability Board (CGFS and FSB) (2017), "FinTech Credit: Market Structure, Business Models and Financial Stability Implications" // *CGFS Papers*. URL: <https://www.fsb.org/2017/05/fintech-credit-market-structure-business-models-and-financial-stability-implications/> (accessed: 16.08.2020).
17. Didenko, A. (2018), "Regulating FinTech: Lessons from Africa" // *SSRN Electronic Journal*. URL: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3135604> (accessed: 29.05.2020).
18. Gaudino, B. F. (2019), "The FinTech Ecosystem Between Legal Compliance and Social Dimension" // *The RegTech Book*. URL: <https://doi.org/10.1002/9781119362197.ch57> (accessed: 28.05.2020).
19. Gupta, P. (2018), "Legal Implications of Fintech" // *Fintech: The New DNA of Financial Services*, Chapter 25, PP. 453–488, Berlin, Boston: De Gruyter. URL: <https://doi.org/10.1515/9781547400904-025> (accessed: 29.05.2020).
20. McAfee (2018), *Economic Impact of Cybercrime*. Santa Clara, US. URL: <https://www.csis.org/analysis/economic-impact-cybercrime> (accessed: 16.08.2020).
21. McCaffrey, M. and Schiff, A. (2017), "Finclusion to Fintech: Fintech Product Development for Low-Income Markets" // *SSRN Electronic Journal*. URL: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3034175> (accessed: 29.05.2020).
22. PWC (2020), *PwC's Global Economic Crime and Fraud Survey 2020*. URL: www.pwc.com/crimesurvey (accessed: 16.08.2020).
23. Taylor, C., Wilson, C., Holttinen, E. and Morozova, A. (2020), "Institutional Arrangements for Fintech Regulation and Supervision" // *FinTech Notes*, Issue 19(02). URL: <https://doi.org/10.5089/9781513520308.063> (accessed: 30.05.2020).

Городецька Ірина Альбінівна

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри політології, права та філософії
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя*

Городецкая Ирина Альбиновна

*доктор юридических наук, доцент,
профессор кафедры политологии, права и философии
Нежинский государственный университет имени Николая Гоголя*

Horodetska Iryna

*Doctor of Science of Law, associate Professor,
Professor of the Department of Political Science, Law and Philosophy
Nizhyn Mykola Gogol State University
ORCID: 0000-0001-5096-8632*

DOI: 10.25313/2520-2308-2020-9-6305

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ В СФЕРЕ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ: ОТДЕЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ

ADMINISTRATIVE-LEGAL REGULATION IN THE SPHERE OF INTELLECTUAL PROPERTY: SEPARATE ASPECTS

Анотація. Статтю присвячено з'ясуванню особливостей адміністративно-правового регулювання у сфері інтелектуальної власності на сучасному етапі реформування державної системи правової охорони інтелектуальної власності в Україні. Під адміністративно-правовим регулюванням суспільних відносин у сфері інтелектуальної власності пропонується розуміти здійснюваний за допомогою комплексу адміністративно-правових засобів правовий вплив на ці суспільні відносини, спрямований на досягнення загальної мети адміністративно-правового регулювання в процесі забезпечення належних умов для створення, ефективного використання, охорони та захисту інтелектуального потенціалу нації в інтересах розвитку конкурентоздатної економіки України, заснованої на знаннях та інноваціях.

Наголошено, що адміністративно-правовому регулюванню відносин у сфері інтелектуальної власності притаманні особливості, що виявляються у специфіці адміністративно-правових норм, мети (цілей) правового (адміністративно-правового) регулювання, адміністративно-правових засобів, які забезпечують його ефективність, інституційної складової організаційно-правового механізму в цій сфері.

Здійснено аналіз нормативно-правової бази адміністративно-правового регулювання відносин у сфері інтелектуальної власності. Особливу увагу приділено існуючим проблемам інституційної системи у цій сфері, а також процесу її реформування в контексті прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо створення національного органу інтелектуальної власності» від 16 червня 2020 р. № 703-IX. Акцентовано увагу на недоліках означеного нормативно-правового акта.

Зроблено висновок, що підвищення рівня ефективності нормативно-правової бази, посилення інституційної та функціональної спроможності суб'єктів публічного адміністрування у сфері інтелектуальної власності, як стрижневих факторів (чинників) ефективності адміністративно-правового регулювання у цій сфері, можливе лише за умови дотримання принципів системності, доцільності, обґрунтованості та послідовності, а також урахування інтересів усіх суб'єктів суспільних відносин у сфері інтелектуальної власності.

Ключові слова: адміністративно-правове регулювання, сфера інтелектуальної власності, адміністративно-правові норми, суб'єкти публічного адміністрування, реформування.

Аннотация. Статья посвящена выяснению особенностей административно-правового регулирования в сфере интеллектуальной собственности на современном этапе реформирования государственной системы правовой охраны интеллектуальной собственности в Украине. Под административно-правовым регулированием общественных отношений в сфере интеллектуальной собственности предлагается понимать осуществляемое с помощью комплекса административно-правовых средств правовое влияние на эти общественные отношения, направленное на достижение общей цели административно-правового регулирования в процессе обеспечения надлежащих условий для создания, эффективного использования, охраны и защиты интеллектуального потенциала нации в интересах развития конкурентоспособной экономики Украины, основанной на знаниях и инновациях.

Отмечено, что административно-правовому регулированию отношений в сфере интеллектуальной собственности присущи особенности, которые проявляются в специфике административно-правовых норм, целей правового (административно-правового) регулирования, административно-правовых средств, обеспечивающих его эффективность, институциональной составляющей организационно-правового механизма в этой сфере.

Осуществлен анализ нормативно-правовой базы административно-правового регулирования отношений в сфере интеллектуальной собственности. Особое внимание уделено существующим проблемам институциональной системы в этой сфере, а также процессу ее реформирования в контексте принятия Закона Украины «О внесении изменений в некоторые законы Украины относительно создания национального органа интеллектуальной собственности» от 16 июня 2020 г. № 703-IX. Акцентируется внимание на недостатках указанного нормативно-правового акта.

Сделан вывод, что повышение уровня эффективности нормативно-правовой базы, усиление институциональной и функциональной способности субъектов публичного администрирования в сфере интеллектуальной собственности, как стержневых факторов эффективности административно-правового регулирования в этой сфере, возможно лишь при условии соблюдения принципов системности, целесообразности, обоснованности и последовательности, а также учета интересов всех субъектов общественных отношений в сфере интеллектуальной собственности.

Ключевые слова: административно-правовое регулирование, сфера интеллектуальной собственности, административно-правовые нормы, субъекты публичного администрирования, реформирование.

Summary. The article is devoted to clarifying the specifics of administrative-legal regulation in the sphere of intellectual property at the present stage of reformation of the state system of legal protection of intellectual property in Ukraine. The administrative-legal regulation of public relations in the sphere of intellectual property is proposed to understand as the legal impact on these public relations, carried out using a complex of administrative-legal means, which is aimed at achieving the general goal of administrative-legal regulation in the process of ensuring the appropriate conditions for the creation, effective use, protection and defense of the intellectual potential of the nation in the interests of developing a competitive economy of Ukraine based on knowledge and innovation.

It is noted that the administrative-legal regulation of relations in the sphere of intellectual property has features that are manifested in the specifics of administrative-legal norms, the goals of legal (administrative-legal) regulation, administrative-legal means that ensure its effectiveness, the institutional component of the organizational and legal mechanism in this sphere.

The analysis of the legal framework of administrative-legal regulation of relations in the sphere of intellectual property is carried out. Particular attention is paid to the existing problems of the institutional system in this area, as well as the process of its reform in the context of the adoption of the Law of Ukraine «On amendments to certain legislative acts of Ukraine concerning the establishment of a national intellectual property body» dated June 16, 2020 № 703-IX. Attention is focused on the shortcomings of this regulatory legal act.

It is concluded that increasing the level of efficiency of the regulatory framework, strengthening the institutional and functional capacity of public administration entities in the sphere of intellectual property, as the pivotal factors of the effectiveness of administrative-legal regulation in this area, is possible only if the principles of systematicity, expediency, validity and consistency are observed, as well as taking into account the interests of all subjects of public relations in the sphere of intellectual property.

Key words: administrative-legal regulation, sphere of intellectual property, administrative and legal norms, subjects of public administration, reforming.

Постановка проблеми. Існування значної кількості проблем, які потребують розв'язання та триваючий процес реформування державної системи правової охорони інтелектуальної власності в Україні, обумовлюють необхідність комплексного дослідження

теоретико-правових питань адміністративно-правового регулювання суспільних відносин у сфері інтелектуальної власності, зокрема його особливостей на сучасному етапі та з'ясування подальших перспектив вдосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні проблеми адміністративно-правового регулювання суспільних відносин у сфері інтелектуальної власності, адміністративно-правової охорони інтелектуальної власності в Україні були предметом дослідження таких вітчизняних учених, як С. В. Бондаренко, Ю. Л. Бошицький, Є. В. Валькова, В. В. Галунько, О. М. Головкова, І. І. Дахно, П. В. Діхтієвський, І. Г. Запорожець, А. Т. Комзюк, Ф. О. Кіріленко, Т. В. Корнякова, В. В. Колесніченко, О. М. Коротун, Г. В. Корчевний, І. С. Кравченко, В. І. Курило, К. М. Куркова, О. А. Ляшенко, В. В. Макаренко, А. Г. Майданевич, П. В. Макушев, О. О. Михальський, В. Р. Нерсесов, М. В. Паладій, А. Г. Пишна, Г. С. Римарчук, А. І. Саєнко, В. А. Свирида, О. П. Світличний, О. А. Сокуренько, С. В. Слюсаренко, Д. В. Смерницький, О. В. Тандир, С. М. Тараненко, Н. В. Троцюк, І. А. Шишко, А. П. Шпак, Є. В. Юркова, О. Ш. Чомахашвілі, А. В. Хрідочкін, С. В. Ярошенко та ін.

Метою статті є з'ясування особливостей адміністративно-правового регулювання суспільних відносин у сфері інтелектуальної власності на сучасному етапі реформування державної системи правової охорони інтелектуальної власності в Україні.

Виклад основного матеріалу. Екстраполюючи попередньо отримані нами теоретичні уявлення щодо внутрішньої глибинної складової адміністративно-правового регулювання на предметну сферу даного дослідження [1, с. 60–64], а також враховуючи наукові підходи до визначення мети (цілей) правового регулювання [2, с. 16–18; 3], під адміністративно-правовим регулюванням суспільних відносин у сфері інтелектуальної власності пропонуємо розуміти здійснюваний за допомогою комплексу адміністративно-правових засобів правовий вплив на ці суспільні відносини, спрямований на досягнення загальної мети адміністративно-правового регулювання в процесі забезпечення належних умов для створення, ефективного використання, охорони та захисту інтелектуального потенціалу нації в інтересах розвитку конкурентоздатної економіки України, заснованої на знаннях та інноваціях [3, с. 174].

Адміністративно-правовому регулюванню відносин у сфері інтелектуальної власності притаманні особливості, що виявляються у специфіці адміністративно-правових норм, мети (цілей) правового (адміністративно-правового) регулювання, адміністративно-правових засобів, які забезпечують його ефективність, інституційної складової організаційно-правового механізму у цій сфері.

Нормативно-правовою базою адміністративно-правового регулювання в сфері інтелектуальності є закони України «Про ефективне управління майно-

вими правами правовласників у сфері авторського права і (або) суміжних прав» від 15 травня 2018 р. № 2415-VIII, «Про авторське право і суміжні права» від 23 грудня 1993 р. № 3792-XII, «Про охорону прав на промислові зразки» від 15 грудня 1993 р. № 3688-XII, «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» від 15 грудня 1993 р. № 3689-XII, «Про правову охорону географічних зазначень» від 16 червня 1999 р. № 752-XIV, «Про охорону прав на сорти рослин» від 21 квітня 1993 р. № 3116-XII, «Про охорону прав на компонування напівпровідникових виробів» від 5 листопада 1997 р. № 621/97-ВР, «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» від 15 грудня 1993 р. № 3687-XII, «Про інноваційну діяльність» від 4 липня 2002 р. № 40-IV, «Про захист від недобросовісної конкуренції» від 7 червня 1996 р. № 236/96-ВР, Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. № 8073-X, Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 р. № 2747-IV, Митний кодекс України від 13 березня 2012 р. № 4495-VI та інші законодавчі і підзаконні нормативно-правові акти.

Зважаючи на наявність величезного масиву та розмаїття адміністративно-правових норм, які містяться в нормативно-правових актах різної юридичної сили їх доцільно класифікувати за наступними критеріями — залежно від цілей адміністративно-правового регулювання, за адресатом приписів, за функціональним призначенням, що, в свою чергу, сприяє розумінню місця та ролі цих норм у механізмі адміністративно-правового регулювання у сфері інтелектуальної власності, їх взаємозв'язку між собою. Слід зазначити, що від ефективності адміністративно-правових норм, як засобу (інструменту) за допомогою якого здійснюється безпосередній правовий вплив на відносини у сфері інтелектуальної власності та основоположної складової частини механізму адміністративно-правового регулювання відносин у цій сфері, повною мірою залежить ефективність останнього.

Однією з особливостей адміністративно-правового регулювання відносин у досліджуваній сфері є наявність розгалуженої системи суб'єктів такого регулювання, наділених владними повноваженнями по відношенню до інших суб'єктів суспільних відносин у сфері інтелектуальної власності. При цьому, на існуючих проблемах інституційної системи у сфері інтелектуальної власності та необхідності її вдосконалення наголошується як у програмних і концептуальних правових актах, так і в аналітичних джерелах та науковій літературі.

Зокрема, у Концепції реформування державної системи правової охорони інтелектуальної власності

в Україні (далі — Концепція), схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 червня 2016 р. № 402-р, до проблеми, яка потребує розв'язання віднесено низьку ефективність державної системи правової охорони інтелектуальної власності у вирішенні ключових завдань, її нездатність забезпечити розвиток сфери інтелектуальної власності як важливого елементу національної інноваційної системи та базису інноваційної економіки держави. Крім того, зазначено, що «недосконала та інертна на зміни система державного управління сферою правової охорони інтелектуальної власності призвела до відсутності істотного прогресу в адаптації нормативно-правової бази до сучасних економічних та політичних умов» [4]. При цьому, запровадження прозорої дворівневої структури державної системи правової охорони інтелектуальної власності, як основного напрямку реалізації Концепції передбачалося протягом 2016 — I кварталу 2017 року [4].

Дослідивши проблемні питання публічного адміністрування в сфері інтелектуальної власності, Ю.Л. Бошицький наголошує на необхідності створення ефективної системи управління інтелектуальною власністю, яка «<...> зможе активно підтримувати національну економіку, засновану на знаннях, здатною оперативно приймати обґрунтовані рішення, адекватно реагувати на зміни в навколишньому середовищі та складних процесах у самій керованій системі» [5, с. 212]. Концептуальний аналіз публічного адміністрування у сфері інтелектуальної власності надає А.В. Хрідочкін у своїй дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук (2019 р.). Науковцем, з-поміж іншого, досліджено еволюцію й особливості адміністративно-правового статусу суб'єктів публічного адміністрування у сфері інтелектуальної власності в Україні (загальної компетенції, галузевої компетенції, спеціальної (функціональної) компетенції), систему їх взаємодії та виявлено причини недосконалості інституту публічного адміністрування у цій сфері [6, с. 33, 35]. До основних факторів, які негативно впливають на розвиток публічного адміністрування у досліджуваній сфері вченим віднесено: наявні складні економічні умови та розпорошення і дублювання функцій публічного адміністрування між одразу кількома органами виконавчої влади; відсутність належної координації та ефективності діяльності суб'єктів публічного адміністрування, їх недостатній інституційний потенціал; недостатньо ефективну діяльність підрозділів з питань трансферу технологій, інноваційної діяльності та інтелектуальної власності в органах виконавчої влади, бюджетних установах, організаціях і на підприємствах діяльність яких пов'язана з використан-

ням об'єктів інтелектуальної власності; недосконалість нормативної бази публічного адміністрування у сфері інтелектуальної власності [3, с. 173].

Слід зазначити, що поточний стан та подальше реформування державної системи правової охорони інтелектуальної власності викликає низку запитань та стурбованість у експертному середовищі [7]. Адже, постійне реформування системи органів виконавчої влади не завжди має виправданий характер, а іноді призводить до неефективного виконання поставлених завдань публічною адміністрацією [8, с. 78].

14 жовтня 2020 року набере чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо створення національного органу інтелектуальної власності» від 16 червня 2020 р. № 703-IX, яким передбачено створення нового органу у сфері інтелектуальної власності — Національного органу інтелектуальної власності (далі — НОІВ) [9]. Функції НОІВ виконуватиме юридична особа публічного права (державна організація), утворена центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері інтелектуальної власності (Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства), та визначена Кабінетом Міністрів України [9]. Відповідно до положень Концепції [4] а також Пояснювальної записки до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо створення національного органу інтелектуальної власності» від 16 червня 2020 р. № 703-IX, НОІВ буде створено на базі державного підприємства «Український інститут інтелектуальної власності» (заклад експертизи), та належатиме до сфери управління Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства. При цьому, Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства забезпечуватиме формування та реалізуватиме державну політику в сфері інтелектуальної власності, а НОІВ виконуватиме окремі публічні функції (владні повноваження) з реалізації державної політики (видача охоронних документів (патентів, свідоцтв) на об'єкти права інтелектуальної власності) [10]. Зміни, що вносяться до низки законодавчих нормативно-правових актів стосуються владних повноважень Національного органу інтелектуальної власності у сфері охорони прав на промислові зразки, у сфері охорони прав на знаки для товарів і послуг (торговельні марки), у сфері охорони прав на компонування, у сфері охорони прав на географічні зазначення, у сфері охорони прав на винаходи і корисні моделі, у сфері охорони авторського права та суміжних прав, а також діяльності «органів НОІВ» — Апеляційної палати, Апеляційної комісії та експертів НОІВ [9].

Слід зазначити, що розглянувши проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення національного органу інтелектуальної власності» (реєстр. № 2255), підготовлений Комітетом з питань економічного розвитку до другого читання Головне юридичне управління Апарату Верховної Ради України акцентувало увагу на низці його недоліків, зокрема: державна система охорони фактично зводиться до переліку суб'єктів, що входять до сфери управління одного центрального органу виконавчої влади; звужено суб'єктний склад державної системи охорони прав інтелектуальної власності; юридична некоректність окремих норм, що створює підґрунтя для виведення суб'єкта владних повноважень (НОІВ) з під дії вимог частини другої статті 19 Конституції України; наділення центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері інтелектуальної власності повноваженнями (підпункт 2 пункту 1 розділу І) Кабінету Міністрів України; віднесення до суб'єктного складу наглядової ради

НОІВ двох представників Верховної Ради України, що не відповідає положенням частини другої статті 85 Конституції України та ін. [11]. При цьому, попри необхідність змістовного та техніко-юридичного доопрацювання проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення національного органу інтелектуальної власності» (реєстр. № 2255), Верховна Рада України 12 червня 2020 р. прийняла його у другому читанні та в цілому.

Висновки. Таким чином, підвищення рівня ефективності нормативно-правової бази, посилення інституційної та функціональної спроможності суб'єктів публічного адміністрування у сфері інтелектуальної власності, як стрижневих факторів (чинників) ефективності адміністративно-правового регулювання у цій сфері, можливе лише за умови дотримання принципів системності, доцільності, обґрунтованості та послідовності, а також урахування інтересів усіх суб'єктів суспільних відносин у сфері інтелектуальної власності.

Література

1. Городецька І. А. Сутність адміністративно-правового регулювання суспільних відносин у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу // Форум права: електрон. наук. фахове вид. 2016. № 1. С. 60–66. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2016_1_12.pdf (дата звернення: 17.09.2020).
2. Horodetska Irina. To the problem of understanding of the purpose of administrative-legal regulation // European Journal of Law and Political Sciences, «East West» Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH. Vienna. 2016. № 1. PP. 16–19.
3. Хрідочкін А. В. Науково-теоретичні засади реформування публічного адміністрування у сфері інтелектуальної власності в Україні. Правовий часопис Донбасу. 2018. № 4 (65). С. 172–178.
4. Про схвалення Концепції реформування державної системи правової охорони інтелектуальної власності в Україні: розпорядження Каб. Міністрів України від 01.06.2016 р. № 402-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/402-2016-%D1%80#Text> (дата звернення: 17.09.2020).
5. Бошицький Ю. Л. Інтелектуальна власність в Україні: деякі питання публічного адміністрування // Часопис Київського університету права. 2013. № 3. С. 212–216.
6. Хрідочкін А. В. Публічне адміністрування у сфері інтелектуальної власності в Україні: дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.07 // Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2019. 508 с.
7. Звернення щодо реформи державної системи правової охорони інтелектуальної власності // Асоціація правників України. URL: <https://uba.ua/ukr/news/5746/> (дата звернення: 17.09.2020).
8. Коротун О. М. Система суб'єктів публічної адміністрації у сфері забезпечення охорони прав інтелектуальної власності // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки. 2019. Т. 30 (69) № 6. С. 76–80.
9. Про внесення змін до деяких законів України щодо створення національного органу інтелектуальної власності: Закон України від 16.06.2020 р. № 703-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/703-IX#Text> (дата звернення: 17.09.2020).
10. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо створення національного органу інтелектуальної власності: від 10.10.2019 р. № 2255. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67060 (дата звернення: 17.09.2020).
11. Зауваження Головного юридичного управління Апарату Верховної Ради України до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення національного органу інтелектуаль-

ної власності» (реєстр. № 2255). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67060 (дата звернення: 17.09.2020).

References

1. Horodetska I. A. Sutnist administratyvno-pravovoho rehuliuвання suspilnykh vidnosyn u haluzi okhorony, vykorystannya i vidtvorennia tvarynnoho svitu. Forum prava: elektron. nauk. fakhove vyd. 2016. № 1. S. 60–66. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2016_1_12.pdf (data zvernennia: 17.09.2020).
2. Horodetska Irina. To the problem of understanding of the purpose of administrative-legal regulation. European Journal of Law and Political Sciences, “East West” Association for Advanced Studies and Higher Education Gmb H. Vienna. 2016. № 1. P. 16–19.
3. Khridochkin A. V. Naukovo-teoretychni zasady reformuvannya publichnoho administruvannya u sferi intelektualnoi vlasnosti v Ukraini. Pravovyi chasopys Donbasu. 2018. № 4 (65). S. 172–178.
4. Pro skhvalennia Kontseptsii reformuvannya derzhavnoi systemy pravovoi okhorony intelektualnoi vlasnosti v Ukraini: rozporiadzhennia Kab. Ministriv Ukrainy vid 01.06.2016 r. № 402-r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/402-2016-%D1%80#Text> (data zvernennia: 17.09.2020).
5. Boshytskyi Yu. L. Intelektualna vlasnist v Ukraini: deiaki pytannia publichnoho administruvannya. Chasopys Kyivskoho universytetu prava. 2013. № 3. S. 212–216.
6. Khridochkin A. V. Publichne administruvannya u sferi intelektualnoi vlasnosti v Ukraini: dys. ... d-ra. yuryd. nauk: 12.00.07 / Zaporizkyi natsionalnyi universytet. Zaporizhzhia, 2019. 508 s.
7. Zvernennia shchodo reformy derzhavnoi systemy pravovoi okhorony intelektualnoi vlasnosti // Asotsiatsiia pravnykiv Ukrainy. URL: <https://uba.ua/ukr/news/5746/> (data zvernennia: 17.09.2020).
8. Korotun O. M. Systema subiektiv publichnoi administratsii u sferi zabezpechennia okhorony prav intelektualnoi vlasnosti. Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Yurydychni nauky. 2019. T. 30 (69) № 6. S. 76–80.
9. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo stvorennia natsionalnoho orhanu intelektualnoi vlasnosti: Zakon Ukrainy vid 16.06.2020 r. № 703-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/703-IX#Text> (data zvernennia: 17.09.2020).
10. Projekt Zakonu pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo stvorennia natsionalnoho orhanu intelektualnoi vlasnosti: vid 10.10.2019 r. № 2255. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67060 (data zvernennia: 17.09.2020).
11. Zauvazhennia Holovnoho yurydychnoho upravlinnia Aparatu Verkhovnoi Rady Ukrainy do proektu Zakonu Ukrainy “Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo stvorennia natsionalnoho orhanu intelektualnoi vlasnosti” (reiestr. № 2255). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67060 (data zvernennia: 17.09.2020).

Комарницька Ірина Іванівна

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри цивільного права та процесу

Навчально-науковий інститут права, психології та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка»

Комарницкая Ирина Ивановна

кандидат юридических наук,

доцент кафедры гражданского права и процесса

Учебно-научный институт права, психологии и инновационного образования

Национального университета «Львовская политехника»

Komarnytska Iryna

PhD (Law), Associate Professor of Civil Law and Procedure

Educational-Scientific Institute of Law, Psychology and Innovative Education

National University «Lviv Polytechnic», Lviv, Ukraine

ORCID: 0000-0003-4314-877X

DOI: 10.25313/2520-2308-2020-9-6319

СИСТЕМА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ЗАСОБІВ ПРОФІЛАКТИКИ ПРАВОПОРУШЕНЬ У ФІНАНСОВІЙ СФЕРІ

СИСТЕМА АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВЫХ СРЕДСТВ ПРОФИЛАКТИКИ ПРАВОНАРУШЕНИЙ В ФИНАНСОВОЙ СФЕРЕ

SYSTEM OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL MEANS OF OFFENSE PREVENTION IN THE FINANCIAL SPHERE

Анотація. У статті здійснено аналіз системи адміністративно-правових засобів профілактики правопорушень у фінансовій сфері в Україні. Зазначено, що загалом профілактика правопорушень у фінансовій сфері спрямована на усунення можливості завдання шкоди як окремим суб'єктам фінансово-правових відносин, так і фінансовій системі України, державі, суспільству загалом, усунення негативного впливу на фінансову сферу, проявів порушення закону щодо фінансових правовідносин в Україні. З'ясовано, що адміністративно-правові засоби профілактики правопорушень у фінансовій сфері є системою субстанційних і діяльнісних правових явищ, за допомогою яких суб'єкти фінансового контролю, правоохоронні та інші органи, громадяни, їхні об'єднання та інші суб'єкти протидії правопорушенням фінансового характеру встановлюють причини і умови вчинення проступків у фінансовій сфері, нейтралізують фактори, що детермінують деліктну поведінку, здійснюють попереджувальний вплив задля запобігання вчиненню податкових, бюджетних правопорушень, правопорушення у банківській сфері, фінансових правопорушень у митній сфері та інших фінансових проступків. Представлено аналіз засобів протидії деліктам, які створюють загрозу фінансовій стабільності, безпеці держави, гарантованості фінансових прав фізичних та юридичних осіб. Окремо деталізовано специфіку правової природи та юридичних особливостей системи адміністративно-правових засобів профілактики правопорушень у фінансовій сфері в Україні, нормативної основи їхнього застосування, елементів, різновидів. Наголошено на потребі врахування чинників, що детермінують деліктну поведінку фінансового характеру. Акцентовано, що на шляху втілення сучасних реформ у фінансовій сфері законодавець повинен сформувати нормативно-правове підґрунтя для реалізації фінансово-правових засобів профілактики деліктної поведінки фінансового характеру, зважати на системність таких засобів та потребу їхнього комплексного розгляду та унормування.

Ключові слова: правопорушення, профілактика правопорушень, фінансова сфера, адміністративно-правові засоби, профілактика правопорушень у фінансовій сфері.

Аннотация. В статье проведен анализ системы административно-правовых средств профилактики правонарушений в финансовой сфере в Украине. Отмечено, что в целом профилактика правонарушений в финансовой направлена на устранение возможности причинения вреда как отдельным субъектам финансово-правовых отношений, так и финансовой системе Украины, государству, обществу в целом, устранение негативного влияния на финансовую сферу, проявлений нарушения закона в сфере финансовых правоотношений в Украине. Установлено, что административно-правовые средства профилактики правонарушений в финансовой сфере является системой субстанциональных и деятельностных правовые явлений, с помощью которых субъекты финансового контроля, правоохранительные и другие органы, граждане, их объединения и другие субъекты противодействия правонарушениям финансового характера устанавливают причины и условия совершения проступков в финансовой сфере, нейтрализуют факторы, детерминирующие деликтное поведение, осуществляют предупредительное воздействие для предотвращения совершения налоговых, бюджетных правонарушений, правонарушения в банковской сфере, финансовых правонарушений в таможенной сфере и других финансовых проступков. Представлен анализ средств противодействия деликтам, создающим угрозу финансовой стабильности, безопасности государства, гарантированности финансовых прав физических и юридических лиц. Отдельно детализировано специфику правовой природы и юридических особенностей системы административно-правовых средств профилактики правонарушений в финансовой сфере в Украине, нормативной основы их применения, элементов, разновидностей. Отмечено необходимость учета факторов, детерминирующих деликтное поведение финансового характера. Акцентируется, что на пути воплощения современных реформ в финансовой сфере законодатель должен сформировать нормативно-правовую основу для реализации финансово-правовых средств профилактики деликтного поведения финансового характера, учитывать системность таких средств и необходимость их комплексного рассмотрения и нормирования.

Ключевые слова: правонарушение, профилактика правонарушений, финансовая сфера, административно-правовые средства, профилактика правонарушений в финансовой сфере.

Summary. The article analyzes the system of administrative and legal means of crime prevention in the financial sphere in Ukraine. It is noted that in general the prevention of offenses in the financial sphere is aimed at eliminating the possibility of harm to individual subjects of financial and legal relations and the financial system of Ukraine, the state, society as a whole, eliminating the negative impact on the financial sector. Ukraine. It was found that the administrative and legal means of crime prevention in the financial sphere is a system of substantial and activity legal phenomena, through which the subjects of financial control, law enforcement and other bodies, citizens, their associations and other subjects of counteraction to financial offenses nature, establish the causes and conditions of misconduct in the financial sector, neutralize the factors that determine the delinquent behavior, have a preventive effect to prevent tax, budget offenses, banking offenses, financial offenses in the customs sphere and other financial offenses. The analysis of means of counteraction to torts which pose a threat to financial stability, security of the state, guarantee of financial rights of individuals and legal entities is presented. The specifics of the legal nature and legal features of the system of administrative and legal means of crime prevention in the financial sphere in Ukraine, the regulatory framework for their application, elements, varieties are detailed. The need to take into account the factors that determine tortious behavior of a financial nature is emphasized. It is emphasized that on the way of implementation of modern reforms in the financial sphere the legislator must form a legal basis for the implementation of financial and legal means of prevention of financial delinquent behavior, take into account the systemic nature of such means and the need for comprehensive consideration and standardization.

Key words: offenses, crime prevention, financial sphere, administrative and legal means, crime prevention in the financial sphere.

Постановка проблеми. Сучасна система адміністративно-правових засобів профілактики правопорушень у фінансовій сфері в Україні спрямована на протидію досить широкого кола деліктів, які створюють загрозу фінансовій стабільності, безпеці держави, гарантованості фінансових прав фізичних та юридичних осіб. Важливість фінансової сфери, її вразливість до різних проявів деліктної поведінки спонукає до глибшого дослідження правової природи та юридичних особливостей системи адміністративно-правових засобів профілактики правопорушень у фінансовій сфері в Україні, нормативної основи їхнього

застосування, елементів, різновидів. Ці засоби є потужними інструментами, які нейтралізують небезпечні чинники, що детермінують деліктну поведінку фінансового характеру, здійснюють попереджувальний вплив з метою запобігання вчиненню податкових, бюджетних правопорушень, правопорушення у банківській сфері, фінансових правопорушень у митній сфері та інших фінансових проступків. На шляху втілення сучасних реформ у фінансовій сфері законодавець повинен сформулювати нормативно-правове підґрунтя для реалізації адміністративно-правових засобів профілактики деліктної поведінки фінансового

характеру, зважати на системність таких засобів та потребу їхнього комплексного розгляду та унормування. Створення такого нормативно-правового підґрунтя ще не завершено та потребує теоретичної основи, що визначає специфіку системи адміністративно-правових засобів профілактики правопорушень у фінансовій сфері в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

З'ясування особливостей системи правових засобів у системі інституційних формувань було предметом досліджень таких вчених, як О. Онуфрієнко [1], В. Сапун [2], Т. Пашук [3], Личенко І. О. [4]. Окремі адміністративно-правові засоби профілактики правопорушень у фінансовій сфері досліджувалися такими вченими, як М. Кучерявенко [5], С. Надобко [6], Ю. Поптанич [7], О. Заяв [8], Д. Кобелько [9]. Проте потреба удосконалення системи цих засобів, як і подальшого оновлення формування нормативно-правове підґрунтя для підвищення ефективності реалізації адміністративно-правових засобів профілактики деліктної поведінки фінансового характеру, їхнього комплексного унормування зумовлює потребу продовження дослідження окресленого питання.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є правовий аналіз системи адміністративно-правових засобів профілактики правопорушень у фінансовій сфері в Україні, їхніх особливостей та різновидів.

Виклад основного матеріалу. Різні, на перший погляд, адміністративно-правові засоби профілактики правопорушень у фінансовій сфері, водночас утворюють стійку систему, що дає змогу суб'єктам фінансового контролю, правоохоронним та іншим органам і громадянам, їхнім об'єднанням та іншим суб'єктам здійснювати протидію правопорушенням фінансового характеру, встановити причини і умови вчинення проступків у фінансовій сфері, нейтралізувати чинники, які детермінують деліктну поведінку, здійснювати попереджувальний вплив задля запобігання вчиненню податкових, бюджетних правопорушень, правопорушення у банківській сфері, фінансових правопорушень у митній сфері та інших фінансових проступків.

Комплексне розуміння змісту адміністративно-правових засобів профілактики правопорушень у фінансовій сфері можливе за умови визначення найважливіших особливостей системи таких засобів та їхніх різновидів.

Слід виокремити наступні особливості системи адміністративно-правових засобів профілактики правопорушень у фінансовій сфері.

По-перше, система цих засобів стосується регулювання мобілізації (формування), розподілу (перероз-

поділу), використання централізованих і децентралізованих грошових фондів, зокрема адміністративних правопорушень, деталізованих у КУпАП (статті 163-1, 163-2, 163-3, 163-4, 164-1, 164-2, 164-12 КУпАП)), та фінансових правопорушень, склад яких визначено в змісті Бюджетного кодексу України, Податкового кодексу України, закону України «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг» від 06 липня 1995 р. № 265/95-ВР та інших нормативно-правових актів фінансового характеру і адміністративних проступків у фінансовій сфері, деталізованих в КУпАП.

По-друге система адміністративно-правових засобів профілактики правопорушень у фінансовій сфері охоплює взаємопов'язані субстанційні і діяльнісні правові явища, за допомогою яких конкретні суб'єкти правовідносин здатні досягти публічно-правової мети [1, с. 15] щодо реалізації профілактики деліктів, які посягають на правовідносини щодо створення, розподілу, перерозподілу і використання централізованих і децентралізованих грошових фондів, фінансових ресурсів та фінансових активів держави задля задоволення господарських потреб, реалізації публічно-правових послуг, гарантування здійснення державою її функцій. Ґрунтується такий поділ на інструментальній теорії визначення правової природи явищ правової дійсності, яка визнає їх поділ на кілька груп, серед яких правові установлення, регулятори, дозволи, заборони, зобов'язання, тощо; правові, інтерпретаційні акти офіційного тлумачення, положення судової практики як специфічні явища правової форми; юридичну діяльність щодо реалізації нормативних вимог, правозастосовну та правореалізуючу діяльність; суб'єктивну складову частину правової дійсності, до якої належить правосвідомість, суб'єктивні елементи правової культури, тощо. При цьому система двох перших груп може вважатися правовими засобами [2, с. 68].

Тобто в цій системі можуть виокремлюватися як складові елементи матеріальні та процесуальні адміністративно-правові норми, які спрямовані на профілактику окреслених деліктів, нормативно-правові акти та інші субстанційні правові явища, які цьому служать, так і діяльнісні засоби профілактики деліктів у вигляді рішень, постанов або фактичних дій (затримання особи, яка вчинила адміністративний проступок, тощо) [3, с. 284–285].

На думку О. Онуфрієнко, використання з цього приводу терміна «система» акцентує на системотворчому характері правових засобів, здатності їх бути елементами правової системи загалом [1, с. 15].

Третьою особливістю є специфіка діяльнісних адміністративно-правових засобів профілактики пра-

вопорушень у фінансовій сфері. Вони втілюються через кілька рівнів та широке видове різноманіття таких заходів. Законодавець закріплює можливість здійснювати перевірку грошових та бухгалтерських документів, звітів, кошторисів, що містять дані про надходження і витрачання коштів, проводити перевірки фактичної наявності цінностей, вимагати надання результатів інвентаризацій основних фондів, обліку товарно-матеріальних цінностей, результатів розрахунків, реалізовувати огляд речей, контролю якості формування показників бюджетів місцевого самоврядування, інформації про потреби закупівлі, інформації про технічні і якісні характеристики предмета закупівлі, його вартість при наданні адміністративних послуг, відвідування підприємств, установ і організацій, призупиняти видаткові операції, тощо. Спрямовані такі дії на припинення протиправної діяльності та встановлення осіб, які порушують порядок здійснення фінансових операцій. При цьому заходи реалізуються на соціальному, спеціальному та індивідуальному рівнях. Реалізує такий перелік діяльнісних адміністративно-правових засобів профілактики правопорушень у фінансовій сфері широкий перелік суб'єктів, що володіє владними повноваженнями. До нього належать Міністерство фінансів України, Рахункова палата, Державна казначейська служба України, Державна служба фінансового моніторингу України, ОВС, фіскальні органи (органи ДПС), податкова міліція, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, митні органи, Державна аудиторська служба, Національний банк, Пенсійний фонд України і Фонд соціального страхування України, Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Державна служба фінансового моніторингу України, Національне антикорупційне бюро України, правоохоронні органи, їхні посадові особи Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, суди, громадські організації, громадяни.

Четвертою особливістю цих засобів є спрямованість засобів профілактичного впливу на діяльність широкого кола суб'єктів, серед яких посадові особи міністерств, інших органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, державних фондів, фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, бюджетних установ, банків, підприємства, установи, організації. Наприклад заходи профілактичного фінансового контролю можуть здійснюватися Державною аудиторською службою щодо фінансових установ у статутному капіталі яких державна або комунальна частка часток перевищує 50%, суб'єктів господарювання державного сектора економіки, підприємств, які отримували чи продовжують отримувати

кошти з бюджетів усіх рівнів, використовують державне, комунальне майно.

Особливістю є те, що система адміністративно-правових засобів профілактики правопорушень у фінансовій сфері стосується особливого напрямку протидії правопорушенням фінансового характеру, зокрема з'ясування причин і умов вчинення таких проступків, нейтралізації чинників, що детермінують деліктну поведінку, здійснення попереджувального впливу на них та втілення в життя інших інструментів запобігання правопорушенням у цій сфері.

Ще однією особливістю системи адміністративно-правових засобів профілактики правопорушень у фінансовій сфері є тісний зв'язок цих засобів з неправовими засобами впливу психологічного, економічного, ідеологічного та іншого характеру та потреба залучення усього арсеналу таких засобів для досягнення профілактичної мети. Це дає змогу досягти комплексності профілактичного впливу на порушника та визначити групи ризику, вплив на які повинен бути першочерговим. Потреба залучення цих заходів зумовлена також специфікою деліктних проявів у фінансовій сфері та їх зумовленістю специфічними соціальними, економічними причинами, недоліками добору кадрів для посад державної служби та складністю виконання завдань державних службовців у фінансовій сфері, здатністю до «професійного вигорання» та надмірним навантаженням при виконанні таких посадових обов'язків у фінансовій сфері.

Таким чином, адміністративно-правові засоби профілактики правопорушень у фінансовій сфері є системою субстанційних і діяльнісних правових явищ, за допомогою яких суб'єкти фінансового контролю, правоохоронні та інші органи, громадяни, їхні об'єднання та інші суб'єкти протидії правопорушенням фінансового характеру, встановлюють причини і умови вчинення проступків у фінансовій сфері, нейтралізують фактори, що детермінують деліктну поведінку, здійснюють попереджувальний вплив задля запобігання вчиненню податкових, бюджетних правопорушень, правопорушення у банківській сфері, фінансових правопорушень у митній сфері та інших фінансових проступків.

Комплексне розуміння змісту адміністративно-правових засобів профілактики правопорушень у фінансовій сфері можливе за умови деталізації її різновидів. Слушним є здійснений окремими авторами поділ досліджуваних правопорушень, зважаючи на підгалузі чи інститути фінансового права, на бюджетні, податкові, банківські, правопорушення у сфері готівкового грошового обігу, у сфері державних

або муніципальних запозичень, у сфері здійснення фінансових операцій [10, с. 122]. Цей поділ аналогічно стосується й адміністративно-правових засобів профілактики правопорушень у фінансовій сфері, оскільки специфіка самого проступку має безпосередній вплив на визначення змісту профілактичних інструментів загалом.

Серед пріоритетних критеріїв, які дають змогу зрозуміти особливості профілактики основних різновидів проступків у фінансовій сфері є специфіка виду фінансових правовідносин [11], які визначають зміст фінансово-правових інститутів. Зокрема доцільно диференціювати профілактику податкових, бюджетних правопорушень, правопорушення у банківській сфері, в тому числі щодо валютного регулювання, грошово-касових операцій, загальнообов'язкового соціального страхування та профілактику фінансових правопорушень у митній сфері.

Специфіка адміністративно-правових засобів профілактики правопорушень у бюджетній сфері виявляється у потребі протидіяти порушенню учасником бюджетного процесу визначених законодавством норм, які стосуються формування, розгляду, ухвалення, внесення змін, виконання бюджету, представлення звіту щодо його виконання. Наприклад, такі діяння деталізовані у ч. 1 ст. 164-12 КУпАП і ч. 3 ст. 164-12 КУпАП.

Адміністративно-правові засоби профілактики правопорушень у податковій сфері стосуються запобігання вчиненню протиправних діянь платників податків, податкових агентів, їхніх посадових осіб і посадових осіб контролюючих органів, які зумовлюють невиконання чи неналежне виконання вимог податкового законодавства, забезпечення контролю за яким покладено на контролюючі органи. Зокрема профілактика стосується ведення податкового обліку, надання аудиторських висновків (ст. 163-1), неподання чи несвоєчасного подання платіжних доручень на перерахування належних до сплати податків та зборів (обов'язкових платежів) (ст. 163-2), невиконання законних вимог посадових осіб податкових органів (ст. 163-3), порушення порядку утримання та перерахування податку на доходи фізичних осіб і подання відомостей про виплачені доходи (ст. 163-

4), порядку справляння та сплати туристичного збору (ст. 163-17), порядку припинення юридичної особи або підприємницької діяльності фізичної особи — підприємця (ст. 166-6), тощо.

Профілактика порушень митних правил стосується діянь, деталізованих у Главі 68 Митного кодексу України, зокрема порушення режиму зони митного контролю, недоставлення товарів до митного органу призначення, порушення порядку проходження митного контролю пересилання через митний кордон України товарів, заборонених до такого пересилання.

Профілактика деліктів у банківській сфері спрямована на протидію порушенням порядку здійснення операцій з електронними грошима, у сфері переказу коштів в Україні, порядку припинення юридичної особи або підприємницької діяльності фізичної особи підприємця, щодо здійснення нагляду (оверсайту) платіжних систем та систем розрахунків. Також профілактичні заходи стосуються протидії правопорушенням, визначеним у статтях 6312 та 1668 КУпАП у частині, що стосується правопорушень у сфері банківської діяльності та банківських операцій, порушення роботи тимчасової адміністрації, ліквідації банку, законодавства у сфері гарантування вкладів фізичних осіб, нормативно-правових актів Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. Основним суб'єктом протидії таким діям є Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, що реалізуючи юрисдикційну діяльність діє спільно з Національним банком України [6, с. 7–8].

Висновки. Таким чином, загалом профілактика правопорушень у бюджетній сфері спрямована на усунення можливості завдання шкоди як окремим суб'єктам фінансово-правових відносин, так і фінансовій системі України, державі, суспільству загалом, усунення негативного впливу на фінансову сферу, проявам порушення закону щодо фінансових правовідносин в Україні. Втілюючи сучасні реформи у фінансовій сфері, законодавець повинен сформулювати нормативно-правове підґрунтя для реалізації адміністративно-правових засобів профілактики деліктної поведінки фінансового характеру, зважати на системність таких засобів та потребу їхнього комплексного розгляду та унормування.

Література

1. Онуфрієнко О. В. Правові засоби у контексті інструментальної теорії права: автореф. дис... канд. юр. наук: спец. 12.00.01. Харків, 2004. 18 с.
2. Сапун В. А., Я. В. Турбова Инструментальная теория права и правовые средства как элементы юридической техники // Ученые записки юридического факультета. Вып. 18 (28). 2010. С. 65–71.
3. Пашук Т. І. Право людини на ефективний державний захист її прав та свобод: автореф. дис... канд. юр. наук: спец. 12.00.01. Львів, 2006. 16 с.
4. Личенко І. О. Захист законних інтересів громадян України у сфері власності засобами адміністративного права: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2015. 495 с.
5. Кучерявенко М. П. Целостность и системность финансового права // Финансовое право. 2003. № 2. С. 12–17.
6. Надобко С. В. Адміністративна відповідальність за порушення законодавства про банки і банківську діяльність: автореф. дис... канд. юр. наук: 12.00.07. Харків, 2016. 22 с.
7. Поптанич Ю. М. Нормативне регулювання діяльності підрозділів Національної поліції України, що здійснюють запобігання правопорушенням у фінансовій сфері та галузях економіки: адміністративно-правові аспекти // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2017. № 4. С. 146–154.
8. Заяць О. С. Протидія адміністративним правопорушенням у фінансовій сфері: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 240 с.
9. Кобелько Д. М. Характеристика та види правопорушень у фінансовій сфері // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. 2014. № 12. С. 138–141.
10. Фінансове право: підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки та О. П. Гетманець; Ю. М. Жорнокуй, О. В. Кашкар'ова, Т. В. Колесник та інші. Харків: Екограф, 2015 500 с.
11. Фінансове правопорушення як підстава фінансово-правової відповідальності: поняття, склад, види. URL: <https://studfile.net/preview/5462433/page:10/> (дата звернення 26.09.2020).

References

1. Onufriyenko O. V. Pravovi zasoby u konteksti instrumental'noyi teoriiyi prava: avtoref. dys... kand. yur. nauk: spets. 12.00.01. Kharkiv, 2004. 18 s.
2. Sapun V. A., Ya. V. Turbova Instrumental'naya teoriya prava i pravovye sredstva kak elementy yuridicheskoi tekhniki. Uchenye zapiski yuridicheskogo fakul'teta. Vyp. 18 (28). 2010. S. 65–71.
3. Pashuk T. I. Pravo lyudyny na efektyvnyy derzhavnyy zakhyst yiyi prav ta svobod: avtoref. dys... kand. yur. nauk: spets. 12.00.01. L'viv, 2006. 16 s.
4. Lychenko I. O. Zakhyst zakonnykh interesiv hromadyan Ukrayiny u sferi vlasnosti zasobamy administratyvnoho prava: dys. ... d-ra yuryd. nauk: 12.00.07. Kyiv, 2015. 495 s.
5. Kucheryavenko M. P. Tselostnost' i sistemnost' finansovogo prava. Finansovoe pravo. 2003. № 2. S. 12–17.
6. Nadobko S. V. Administratyvna vidpovidal'nist' za porushennya zakonodavstva pro banky i bankivs'ku diyal'nist': avtoref. dys... kand. yur. nauk: 12.00.07. Kharkiv, 2016. 22 s.
7. Poptanych Yu. M. Normatyvne rehulyuvannya diyal'nosti pidrozdiliv Natsional'noyi politysiyi Ukrayiny, shcho zdiysnyuyut' zapobihannya pravoporushennyam u finansoviy sferi ta haluzyakh ekonomiky: administratyvno-pravovi aspekty. Naukovyy visnyk Dnipropetrovs'koho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. 2017. № 4. S. 146–154.
8. Zayats' O. S. Protydiya administratyvnym pravoporushennyam u finansoviy sferi: monohrafiya. L'viv: L'vDUVS, 2018. 240 s.
9. Kobel'ko D. M. Kharakterystyka ta vydy pravoporushen' u finansoviy sferi. Naukovi zapysky L'vivs'koho universytetu biznesu ta prava. 2014. № 12. S. 138–141.
10. Finansove pravo: pidruchnyk / za zah. red. O. M. Bandurky ta O. P. Hetmanets'; Yu. M. Zhornokuy, O. V. Kashkar'ova, T. V. Kolesnyk ta inshi. Kharkiv: Ekohraf, 2015 500 s.
11. Finansove pravoporushennya yak pidstava finansovo-pravovoyi vidpovidal'nosti: ponyattya, sklad, vydy. URL: <https://studfile.net/preview/5462433/page:10/> (data zvernennya 26.09.2020).

Малашко Олександр Євгенійович

*викладач кафедри адміністративного права та процесу,
фінансового і інформаційного права*

Львівський університет бізнесу та права

Малашко Александр Евгеньевич

*преподаватель кафедры административного права и процесса,
финансового и информационного права*

Львовский университет бизнеса и права

Malashko Oleksandr

*Lecturer of the Department of Administrative Law and Process,
Financial and Information Law*

Lviv University of Business and Law

ORCID: 0000-0001-8676-5837

DOI: 10.25313/2520-2308-2020-9-6304

ПОЛІТИКА ТА СИСТЕМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ

ПОЛИТИКА И СИСТЕМА ОБЕСПЕЧЕНИЯ ИНФОРМАЦИОННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В СТРАНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЙ ЕВРОПЫ

POLICY AND SYSTEM FOR ENSURING INFORMATION SECURITY IN THE COUNTRIES OF CENTRAL EUROPE

Анотація. У статті розкрито концептуальні основи політики та системи забезпечення інформаційної безпеки в країнах Центральної Європи, зокрема у Німеччині, Польщі, Угорщині і Хорватії. З'ясовано, що Німеччина, Польща, Угорщина і Хорватії виступають країнами-членами Європейського Союзу та НАТО, тому на них поширюються правила та стандарти цих міжнародних організацій. Встановлено, що основними документами та програмами забезпечення інформаційної безпеки та кібербезпеки у країнах-членах ЄС та НАТО є: Документ С–М (2002)49 «Безпека в організації Північноатлантичного договору (НАТО)», Концепція кібербезпеки, сформульована за результатами Лісабонського саміту, Концепція кібербезпеки, сформульована за результатами Варшавського саміту, «Європейські критерії безпеки інформаційних технологій», «Єдині критерії безпеки інформаційних технологій», «Мережева та інформаційна безпека: європейський політичний підхід», «Безпечний інтернет», «На шляху до загальної політики в сфері боротьби з кіберзлочинністю», «Захист Європи від широкомасштабних кібератак та руйнувань: посилення рівня підготовленості, безпеки та стійкості», Директива 95/46/ЄС «Про захист фізичних осіб у контексті обробки персональних даних і вільного обігу таких даних». Визначено, що у Німеччині політика та система забезпечення інформаційної безпеки та кібербезпеки базується на Законі «Про перевірку безпеки», «Акті захисту інформації в телекомунікаціях», «Акті про свободу інформації», Законі «Про посилення безпеки інформаційних систем». Встановлено, що у Польщі політика та система забезпечення інформаційної безпеки та кібербезпеки базується на Законі «Про пошту», Законі «Про телебачення і радіомовлення», Законі «Про державні відносини з Римсько-Католицькою церквою в Республіці Польща», Стратегії кібербезпеки Польщі, Доктрині кібербезпеки Польщі, Доктрині інформаційної безпеки Польщі. З'ясовано, що в Угорщині політика та система забезпечення інформаційної безпеки та кібербезпеки базується на Законі «Про захист інформації про особу та доступ до інформації, що становить суспільний інтерес», Законі «Про право на інформаційне самовизначення та свободу інформації», Законі «Про обробку і захист медичної інформації та пов'язаних з нею персональних даних», «Акті з питань електронної інформаційної безпеки державних та муніципальних органів», Стратегії національної безпеки Угорщини, Національній стратегії кібербезпеки Угорщини. Визначено, що в Хорватії політика та система забезпечення інформаційної безпеки

та кібербезпеки базується на «Акті про інформаційну безпеку» та Національній стратегії кібербезпеки. Доведено, що Україна, яка обрала курс євроінтеграції, повинна орієнтуватися на ряд стратегій забезпечення інформаційної безпеки, визначених у країнах-членах Європейського Союзу, зокрема у Німеччині, Польщі, Угорщині та Хорватії.

Ключові слова: інформаційна безпека, кібербезпека, забезпечення, інформаційна сфера, загроза.

Аннотация. В статье раскрыты концептуальные основы политики и системы обеспечения информационной безопасности в странах Центральной Европы, в частности в Германии, Польше, Венгрии и Хорватии. Выяснено, что Германия, Польша, Венгрия и Хорватия выступают странами-членами Европейского Союза и НАТО, поэтому на них распространяются правила и стандарты этих международных организаций. Установлено, что основными документами и программами обеспечения информационной безопасности и кибербезопасности в странах-членах ЕС и НАТО являются: Документ С–М (2002) 49 «Безопасность в организации Североатлантического договора (НАТО)», Концепция кибербезопасности, сформулирована по результатам Лиссабонского саммита, Концепция кибербезопасности, сформулирована по результатам Варшавского саммита, «Европейские критерии безопасности информационных технологий», «Единые критерии безопасности информационных технологий», «Сетевая и информационная безопасность: европейский политический подход», «Безопасный интернет», «На пути к общей политики в сфере борьбы с киберпреступностью», «Защита Европы от ширококомасштабных кибератак и разрушений: усиление уровня подготовленности, безопасности и устойчивости», Директива 95/46/ЕС «О защите физических лиц в контексте обработки персональных данных и свободного обращения таких данных». Определено, что в Германии политика и система обеспечения информационной безопасности и кибербезопасности базируется на Законе «О проверке безопасности», «Акте защиты информации в телекоммуникациях», «Акте о свободе информации», Законе «Об усилении безопасности информационных систем». Установлено, что в Польше политика и система обеспечения информационной безопасности и кибербезопасности базируется на Законе «О почте», Законе «О телевидении и радиовещании», Законе «О государственных отношениях с Римско-Католической церковью в Республике Польша», Стратегии кибербезопасности Польши, Доктрине кибербезопасности Польши, Доктрине информационной безопасности Польши. Установлено, что в Венгрии политика и система обеспечения информационной безопасности и кибербезопасности базируется на Законе «О защите информации о лице и доступ к информации, представляющей общественный интерес», Законе «О праве на информационное самоопределение и свободу информации», Законе «О обработке и защите медицинской информации и связанных с ней персональных данных», «Акте по вопросам электронной информационной безопасности государственных и муниципальных органов», Стратегии национальной безопасности Венгрии, Национальной стратегии кибербезопасности Венгрии. Определено, что в Хорватии политика и система обеспечения информационной безопасности и кибербезопасности базируется на «Акте об информационной безопасности» и Национальной стратегии кибербезопасности. Доказано, что Украина, которая выбрала курс евроинтеграции, должна ориентироваться на ряд стратегий обеспечения информационной безопасности, определенных в странах-членах Европейского Союза, в частности в Германии, Польше, Венгрии и Хорватии.

Ключевые слова: информационная безопасность, кибербезопасность, обеспечение, информационная сфера, угроза.

Summary. The article reveals the conceptual foundations of the policy and system for ensuring information security in the countries of Central Europe, in particular in Germany, Poland, Hungary and Croatia. It was found that Germany, Poland, Hungary and Croatia are member countries of the European Union and NATO, therefore they are subject to the rules and standards of these international organizations. It was established that the main documents and programs for ensuring information security and cybersecurity in the EU and NATO member states are: Document C–M (2002) 49 «Security in the North Atlantic Treaty Organization (NATO)», the Cybersecurity Concept, formulated based on the results of the Lisbon Summit, the Concept cybersecurity, formulated as a result of the Warsaw Summit, «European Criteria for Information Technology Security», «Common Criteria for Information Technology Security», «Network and Information Security: a European Political Approach», «Safe Internet», «Towards a Common Policy in the Field of Combating cybercrime», «Protecting Europe from large-scale cyber attacks and disruption: strengthening preparedness, security and resilience», Directive 95/46 / EU «On the protection of individuals in the context of the processing of personal data and the free circulation of such data ». It was determined that in Germany the policy and system for ensuring information security and cybersecurity is based on the Law «On Security Inspection», the «Act for the Protection of Information in Telecommunications», the «Act on Freedom of Information», and the Law «On Strengthening the Security of Information Systems». It was established that in Poland the policy and system for ensuring information security and cybersecurity is based on the Law «On Mail», the Law «On Television and Radio Broadcasting», the Law «On State Relations with the Roman Catholic Church in the Republic of Poland», the Cybersecurity Strategy of Poland, the Doctrine of Cybersecurity Poland, Poland's Information Security Doctrine. It has been established that in Hungary the policy and system for ensuring information security and cybersecurity is based on the Law «On the Protection of Information about a Person and Access to

Information of Public Interest», the Law «On the Right to Information Self-Determination and Freedom of Information», the Law «On Processing and Protection medical information and related personal data», «Act on Electronic Information Security of State and Municipal Bodies», Hungarian National Security Strategy, Hungarian National Cybersecurity Strategy. It was determined that in Croatia the policy and system for ensuring information security and cyber security is based on the «Information Security Act» and the National Cyber Security Strategy. It has been proved that Ukraine, which has chosen the course of European integration, should be guided by a number of information security strategies identified in the member states of the European Union, in particular in Germany, Poland, Hungary and Croatia.

Key words: information security, cyber security, providing, information sphere, threat.

Постановка проблеми. Практика забезпечення інформаційної безпеки в країнах Центральної Європи показує, що на даний час немає чіткої та водночас комплексної моделі формування національної системи безпеки у інформаційній сфері. При цьому, нагальною виступає проблематика впровадження заходів протидії загрозам у інформаційній сфері (у більшості випадків — кіберзагрозам). Окрім цього, удосконалення потребують також методи і форми захисту інформації та інформаційної інфраструктури у кожній із країн світу, зокрема і країн Центральної Європи.

Водночас Україна, яка обрала курс євроінтеграції, повинна орієнтуватися на ряд стратегій забезпечення інформаційної безпеки, визначених у країнах-членах Європейського Союзу [1, с. 18]. Окрім цього, Україна, в контексті забезпечення інформаційної безпеки, має враховувати і особливості свого геополітичного розташування, при цьому базуватись на досвіді країн Центральної і Східної Європи.

Сучасна практика доводить, що саме країни Центральної і Східної Європи на сьогодні успішно впровадили оптимальну модель інформаційного суспільства, у якій присутні розвинена інформаційна інфраструктура та інноваційні інформаційні технології. Саме ці компоненти інформаційної безпеки країн Центральної та Східної Європи визначаються високим рівнем доступності та мають випереджаючі показники, на відміну від інших світових країн [2, с. 35].

В рамках формування політики та побудови системи забезпечення інформаційної безпеки Україні першочергово потрібно вивчати, аналізувати та використовувати досвід країн Центральної Європи. При цьому, одним із важливих аспектів таких дій є саме нинішня ситуація, у якій перебуває Україна, яка свідчить про неготовність державної влади протистояти інформаційним загрозам [3, с. 179].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблематики забезпечення інформаційної безпеки на сьогодні проводяться багатьма науковцями та вченими, зокрема значний внесок у цьому напрямку здійснили Д. П. Василенко [4],

О. Гладун [3], О. О. Климчук [5], О. В. Костенко [6], В. І. Маслак [4], Ю. В. Нестеряк [7], В. С. Політанський [1–2], Н. А. Ткачук [5], В. Шатун [3], Р. М. Скриньковський та інші.

Проте, опираючись на дослідження, представлених вищезазначеними науковцями, варто відмітити, що ця проблематика є ще не до кінця вивченою та вимагає проведення більш комплексного дослідження, зокрема у сфері формування політики та побудови системи забезпечення інформаційної безпеки, базуючись при цьому на досвіді провідних європейських країн.

Мета статті. Метою статті є дослідження концептуальних основ політики та системи забезпечення інформаційної безпеки в країнах Центральної Європи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Офіційного підтвердження приналежності європейських країн до блоку країн Центральної Європи на сьогодні немає. Практика показує, що у більшості випадків до країн Центральної Європи відносять такі країни як Австрію, Ліхтенштейн, Німеччину та Швейцарію. За даними джерела [8] у цю категорію країн також слід віднести як країни Вишеградської групи, зокрема Польщу, Словаччину, Угорщину та Чехію, так і частину країн Балканського півострову.

Враховуючи вищезазначене, для розкриття концептуальних основ політики та системи забезпечення інформаційної безпеки в країнах Центральної Європи, як приклад, слід зосередити увагу на досвіді Німеччини, Польщі Угорщини і Хорватії.

Тут слід відмітити, що вищеперелічені чотири країни, а саме Німеччина, Польща, Угорщина і Хорватії виступають країнами-членами Європейського Союзу та НАТО. З огляду на те, на них поширюються правила та стандарти міжнародних організацій, учасниками яких вони є, стосовно політики та системи забезпечення інформаційної безпеки.

До прикладу, це:

- 1) Документ С–М (2002)49 «Безпека в організації Північноатлантичного договору (НАТО)» (Document C–M (2002)49 «Security within the North Atlantic Treaty Organisation (NATO)») [9];

- 2) концепція кібербезпеки, сформульована за результатами Лісабонського саміту (Lisbon Summit Declaration) [10];
- 3) концепція кібербезпеки, сформульована за результатами Варшавського саміту (Warsaw Summit Communiqué) [11].

На відміну від НАТО, Європейський Союз також проводить подібну політику щодо забезпечення інформаційної безпеки. Як приклад, то ще у 1991 році країнами-членами Європейського Союзу розроблено та введено в дію спеціальний документ під назвою «Європейські критерії безпеки інформаційних технологій» («Information Technology Security Evaluation Criteria (ITSEC)») [12]. Положеннями цього документу визначені ключові завдання забезпечення інформаційної безпеки, які полягають у:

- 1) захисті інформаційних ресурсів від впливу загроз, що виникають внаслідок несанкціонованого (незаконного) доступу та спричиняють порушення конфіденційності інформації;
- 2) забезпеченні цілісності інформаційних ресурсів внаслідок досягнення захисту інформаційних ресурсів від впливу несанкціонованої модифікації чи знищення;
- 3) досягненні безперебійної роботи систем інформаційної сфери внаслідок протидії та усунення загроз, які перешкоджають та сповільнюють процес обслуговування інформаційних систем.

Разом з тим, у 1996 році країнами-членами Європейського Союзу розроблено та введено в дію спеціальний стандарт європейської інформаційної безпеки під назвою «Єдині критерії безпеки інформаційних технологій» («Common Criteria for Information Technology Security Evaluation»), які, до того, були дещо удосконалені у 2017 році [13].

Згідно із документом «Єдині критерії безпеки інформаційних технологій» («Common Criteria for Information Technology Security Evaluation»), інформаційна безпека характеризується трьома ключовими ознаками, які формують модель триади CIA [7]. Так, це такі ознаки як доступність, конфіденційність та цілісність.

Окрім зазначених вище документів, Європейською Комісією у 2001 році розроблено та введено в дію документ «Мережева та інформаційна безпека: європейський політичний підхід» (Document COM(2001)298 «Communication Network and Information Security: Proposal for A European Policy Approach») [14]. Відповідно до положень цього документу Європейським Союзом розроблено спеціальний підхід до забезпечення безпеки у інформаційній сфері внаслідок використання мережевої і інформаційної безпеки. Суть мережевої і інформаційної

безпеки полягає у здатності мережі чи інформаційної системи протистояти загрозам автентичності, доступності, цілісності та конфіденційності інформації, які передаються чи зберігаються через відповідні мережі та системи.

Також документом «Мережева та інформаційна безпека: європейський політичний підхід» (Document COM(2001)298 «Communication Network and Information Security: Proposal for A European Policy Approach») [14] у сфері забезпечення інформаційної безпеки визначено такі ключові напрямки:

- 1) підвищити обізнаність користувачів про можливі загрози, які виникають внаслідок користування комунікаційними мережами;
- 2) створити спеціальну систему попередження і інформування користувачів комунікаційних мереж про нові види інформаційних загроз та кіберзагроз;
- 3) забезпечити технологічну підтримку користувачів комунікаційних мереж;
- 4) у ході забезпечення інформаційної безпеки орієнтуватись на особливості ринкової стандартизації і сертифікації;
- 5) забезпечити правовий захист персональних даних та регламентацію телекомунікаційних послуг, що у перспективі сприятиме протидії кіберзлочинності;
- 6) посилити інформаційну безпеку на рівні країни внаслідок впровадження більш ефективних та сумісних засобів і використання більш результативних методів забезпечення інформаційної безпеки;
- 7) заохочувати країни-члени Європейського Союзу до використання електронних підписів внаслідок надання офіційних он-лайн послуг;
- 8) сприяти розвитку міжнародного співробітництва у сфері забезпечення інформаційної безпеки.

Дослідження доводять також, що у країнах-членах Європейського Союзу в контексті забезпечення інформаційної безпеки особлива увага зосереджується саме на проблематиці кібербезпеки, адже кібербезпека виступає важливою складовою інформаційної безпеки.

Так, із 1999 року Європейським Союзом розроблено та введено в дію програму «Безпечний інтернет» («Safer Internet Programme») [15]. Відповідно до положень цієї програми передбачається боротьба із шкідливим контентом та небезпечною поведінкою у мережі.

Водночас у 2007 році Європейською Комісією розроблено та введено в дію документ під назвою «На шляху до загальної політики в сфері боротьби з кіберзлочинністю» (Document COM (2007)267

«Communication from the Commission: Towards a general policy on the fight against cyber crime») [16]. У цьому документі кіберзлочинність трактується як особливі кримінальні дії, які вчинені, вчиняються та/чи будуть вчинені через використання електронних комунікативних мереж і інформаційних систем чи є проти цих мереж і систем та проявляються через такі форми злочину, як шахрайство, підробка у електронних комунікаційних мережах і інформаційних системах, публікація незаконного контенту у електронних медіа, хакерство, атаки у інформаційній сфері.

Крім того, у 2009 році Європейською Комісією опубліковано документ під назвою «Захист Європи від широкомасштабних кібератак та руйнувань: посилення рівня підготовленості, безпеки та стійкості» (Document COM(2009)149 «Communication Critical Information Infrastructure Protection: Protecting Europe from large scale cyber-attacks and disruptions: enhancing preparedness, security and resilience») [17]. Так, цим Повідомленням визначаються ключові проблеми у сфері безпеки інформаційної сфери, які вимагають негайного реагування на їх вирішення зі сторони країн-членів Європейського Союзу. З огляду на те, це такі проблеми як:

- а) некоординовані підходи до забезпечення безпеки інформаційної інфраструктури, які пропонуються країнами-членами Європейського Союзу;
- б) низький рівень партнерства між державою та приватним сектором;
- в) недостатні можливості виявляти на ранньому етапі інформаційні загрози;
- г) низький рівень міжнародного консенсусу у напрямку реалізації політики захисту інформаційної інфраструктури.

Також документом під назвою «Захист Європи від широкомасштабних кібератак та руйнувань: посилення рівня підготовленості, безпеки та стійкості» (Document COM(2009)149 «Communication Critical Information Infrastructure Protection: Protecting Europe from large scale cyber-attacks and disruptions: enhancing preparedness, security and resilience») [17] окреслено низку заходів, які є необхідними для посилення інформаційної безпеки.

Дослідження доводять, що у європейських країнах інформаційна відкритість органів державної влади проявляється у тому випадку, коли громадськість є у повному обсязі поінформована, оскільки саме на таких умовах може будуватися сильна демократична система [6, с. 110].

Вищезазначене твердження також має місце і у рекомендаціях Ради Європи № R(81)19 «Про доступ до інформації, яка знаходиться в розпорядженні державних органів» [18]. Відтак, цими рекомендаці-

ями передбачається забезпечення адекватної участі усіх в суспільному житті, зокрема відкритий доступ громадськості до різної інформації, якою володіють органи державної влади.

Варто також звернути увагу і на аспекти, визначені Генеральною Асамблеєю ООН стосовно особливостей приватності. Так, резолюцією «Право на приватність у цифрову епоху» («General Assembly Resolution «The Right to Privacy in the Digital Age», A/RES/68/167») [19], яку прийнято 18 грудня 2013 року, визначається, що Інтернет має відкриту та глобальну природу, а розвиток інформаційних і комунікативних технологій сьогодні проводиться швидкими темпами, що у перспективі виступає важливою рушійною силою інформаційного прогресу.

Що стосується особливостей захисту персональних даних, то тут слід зазначити, що у країнах-членах Європейського Союзу, зокрема і в країнах Центральної Європи, право громадськості на захист персональних даних забезпечується та регулюється Директивою 95/46/ЄС «Про захист фізичних осіб у контексті обробки персональних даних і вільного обігу таких даних» [20]. Відповідно до положень цього документу передбачається вільне переміщення інформації між країнами-членами Європейського Союзу, а також захист основних прав громадськості, зокрема права на недоторканність особистих даних та забезпечення їх захисту від третіх осіб.

Директива 95/46/ЄС «Про захист фізичних осіб у контексті обробки персональних даних і вільного обігу таких даних» [20] також зобов'язує кожну країну-учасника Європейського Союзу прийняти спеціальний закон про захист персональних (приватних) даних, який базуватиметься на положеннях рекомендацій Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD), зокрема на положеннях рекомендації «Принцип гарантованої безпеки N11» («Paragraph 11: Security Safeguards Principle») [21].

У 2016 році також ухвалено нові правила захисту персональних даних для країн-членів Європейського Союзу. Однак набуття чинності цих прав відбулося тільки у 2018 році.

Дослідження доводять, що у країнах Центральної Європи, які до того є країнами-членами Європейського Союзу, існує певна злагоджена система захисту інформації, однак у кожній із країн Центральної Європи вона має свої особливості [4, с. 129].

До прикладу у законодавстві Німеччини, зокрема відповідно до Закону «Про перевірку безпеки» («Gesetz über die Voraussetzungen und das Verfahren von Sicherheitsüberprüfungen des Bundes und den Schutz von Verschlusssachen (Sicherheitüberprüfungsgesetz — SÜG)») [22], це-

кретною інформацією вважаються факти, виробі і відомості будь-якої форми пред'явлення, які, перебуваючи у державних інтересах, повинні зберігатися у таємниці та мати відповідний ступінь секретності, наданий спеціальним державним органом.

У Німеччині також прийнятий «Акт захисту інформації в телекомунікаціях» («Teleservices Data Protection Act (Teledienstedatenschutzgesetz, TDDSG)») [23] (жовтень 1997 рік). Згідно положень цього документу передбачається, що збирання, обробка і використання інформації здійснюються за згодою користувача чи дозволяються у випадках, передбачених законодавством.

У 2005 році у Німеччині прийнято та введено в дію «Акт про свободу інформації» («Federal Act Governing Access to Information held by the Federal Government») [24]. Цей документ регулює питання доступу до інформації, а нагляд за дотриманням положень цього документу покладений на комісара із захисту інформації та персональних даних.

Вивчаючи законодавство Німеччини стосовно забезпечення інформаційної безпеки, то тут варто також відмітити та водночас віднести до списку важливих документів і такий документ як Закон «Про посилення безпеки інформаційних систем» («Act on the Federal Office for Information Security (BSI Act — BSIG)») [25].

Для сприяння оптимізації оперативної співпраці між органами державної влади і державними установами у Німеччині створено спеціальне Федеративне відомство безпеки інформаційних систем (Das Bundesamt für Sicherheit in der Informationstechnik (BSI)), одним із важливих секторів якого є національний центр кіберзахисту (NCAZ) [5, с. 78].

Що стосується особливостей політики та системи забезпечення інформаційної безпеки в Польщі, то варто зазначити, що ця країна орієнтується на побудову відкритого вільного суспільства із особливим нахилом на забезпечення прав громадянина. Правова база Польщі стосовно захисту інформаційної сфери базується на законодавстві, прийнятому ще у 90-х роках ХХ-го століття. Так, основними законами цієї правової бази виступають:

- Закон «Про пошту» («Prawo pocztowe») [26];
- Закон «Про телебачення і радіомовлення» («Ustawa z dnia 29 grudnia 1992 r. o radiofonii i telewizji») [27];
- Закон «Про державні відносини з римською католицькою церквою в Республіці Польща» («Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej») [28] тощо.

Стосовно основних суб'єктів забезпечення інформаційної безпеки у Польщі, то провідну роль у цьо-

му процесі виконує Агентство внутрішньої безпеки (Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego). Так, у 2013 році Агентством внутрішньої безпеки розроблено та введено в дію Стратегію кібербезпеки Польщі (Strategia Cyberbezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej). Також за ініціативою Агентства внутрішньої безпеки створено Центр криптології при Міністерстві національної оборони (Narodowe Centrum Kryptologii), до основних компетенцій якого належить забезпечення захисту інформації, гарантування кібероборони і проведення різних кібероперацій по усуненні та нейтралізації кіберзагроз [29].

Варто зазначити і те, що окрім Агентства внутрішньої безпеки, питаннями забезпечення інформаційної безпеки та кібербезпеки у Польщі займається також Бюро національної безпеки Польщі (Biuro Bezpieczeństwa Narodowego). Так, під керівництвом Бюро національної безпеки Польщі розроблено та введено в дію Доктрину кібербезпеки Польщі (Doktryna cyberbezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej) [30], згідно якої передбачається ряд заходів по забезпеченню інформаційної безпеки та кібербезпеки.

Також у 2015 році Бюро національної безпеки Польщі почало активно працювати над створенням Доктрини інформаційної безпеки Польщі (Doktryna bezpieczeństwa informacyjnego RP) [31], у якій повинні бути відображені основні засади досягнення положень Стратегії національної безпеки Польщі (Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej).

Досліджуючи особливості забезпечення інформаційної безпеки в Угорщині, то тут слід відмітити, що ця країна також активно здійснює політику захисту інформаційної безпеки. Так, в Угорщині у 1992 році прийнято Закон «Про захист інформації про особу та доступ до інформації, що становить суспільний інтерес» («1992. évi LXIII. törvény a személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról») [32]. Згідно положень цього закону зазначається, що інформація будь-якої форми, обробка якої здійснюється органами в рамках виконання суспільних обов'язків, являє собою суспільний інтерес. До такої інформації не належить інформація про особу.

Окрім вищезазначеного закону, в Угорщині правове регулювання захисту інформаційної безпеки та кібербезпеки регулюється такими документами, як:

- Закон «Про право на інформаційне самовизначення та свободу інформації» («2011. évi CXII. törvény az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról») [33];
- Закон «Про обробку і захист медичної інформації та пов'язаних з нею персональних даних»

- («1997. évi XLVII. törvény az egészségügyi és a hozzájuk kapcsolódó személyes adatok kezeléséről és védelméről») [34];
- «Акт з питань електронної інформаційної безпеки державних та муніципальних органів» («2013. évi L. törvény az állami és önkormányzati szervek elektronikus információbiztonságáról») [35];
 - Стратегія національної безпеки Угорщини (Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiája) [36];
 - Національна стратегія кібербезпеки Угорщини (Magyarország Nemzeti Kiberbiztonsági Stratégiájáról) [37].

Своєю чергою, у Хорватії також посиленими темпами проводиться політика забезпечення інформаційної безпеки та кібербезпеки. Так, із 2007 року у цій країні прийнято та введено в дію «Акт про інформаційну безпеку» («Zakon o informacijskoj sigurnosti») [38]. Цим документом визначаються основні особливості та засади інформаційної безпеки, а також наведені ряд заходів і стандартів по забезпеченню інформаційної безпеки.

У 2015 році в Хорватії прийнято Національну стратегію кібербезпеки (Nacionalna strategija kibernetičke sigurnosti) [39]. Так положеннями цієї стратегії зазначається, що кібербезпека охоплює такі об'єкти як кіберпростір, користувачів та інфраструктуру.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Результати опрацювання джерел [1–39] дали можливість розкрити концептуальні основи політики та системи забезпечення інформаційної безпеки в країнах Центральної Європи, зокрема в Німеччині, Польщі, Угорщині і Хорватії. У ході дослідження з'ясовано, що Німеччина, Польща, Угорщина і Хорватії виступають країнами-членами Європейського Союзу та НАТО, тому на них поширюються правила та стандарти цих міжнародних організацій. Встановлено, що основними документами та програмами забезпечення інформаційної безпеки та кібербезпеки у країнах-членах ЄС та НАТО є: Документ СМ (2002)49 «Безпека в організації Північноатлантичного договору (НАТО)», концепція кібербезпеки, сформульована за результатами Лісабонського саміту, концепція кібербезпеки, сформульована за резуль-

татами Варшавського саміту, «Європейські критерії безпеки інформаційних технологій», «Єдині критерії безпеки інформаційних технологій», «Мережева та інформаційна безпека: європейський політичний підхід», «Безпечний інтернет», «На шляху до загальної політики в сфері боротьби з кіберзлочинністю», «Захист Європи від широкомасштабних кібератак та руйнувань: посилення рівня підготовленості, безпеки та стійкості», Директива 95/46/ЄС «Про захист фізичних осіб у контексті обробки персональних даних і вільного обігу таких даних». Визначено, що у Німеччині політика та система забезпечення інформаційної безпеки та кібербезпеки базується на Законі «Про перевірку безпеки», «Акті захисту інформації в телекомунікаціях», «Акті про свободу інформації», Законі «Про посилення безпеки інформаційних систем». Встановлено, що у Польщі політика та система забезпечення інформаційної безпеки та кібербезпеки базується на Законі «Про пошту», Законі «Про телебачення і радіомовлення», Законі «Про державні відносини з римською католицькою церквою в Республіці Польща», Стратегії кібербезпеки Польщі, Доктрині кібербезпеки Польщі, Доктрині інформаційної безпеки Польщі. З'ясовано, що в Угорщині політика та система забезпечення інформаційної безпеки та кібербезпеки базується на Законі «Про захист інформації про особу та доступ до інформації, що становить суспільний інтерес», Законі «Про право на інформаційне самовизначення та свободу інформації», Законі «Про обробку і захист медичної інформації та пов'язаних з нею персональних даних», «Акті з питань електронної інформаційної безпеки державних та муніципальних органів», Стратегії національної безпеки Угорщини, Національній стратегії кібербезпеки Угорщини. Визначено, що в Хорватії політика та система забезпечення інформаційної безпеки та кібербезпеки базується на «Акті про інформаційну безпеку» та Національній стратегії кібербезпеки. Доведено, що Україна, яка обрала курс євроінтеграції, повинна орієнтуватися на ряд стратегій забезпечення інформаційної безпеки, визначених у країнах-членах Європейського Союзу, зокрема у Німеччині, Польщі, Угорщині та Хорватії.

Література

1. Політанський В. С. Інформаційне суспільство в Україні: від зародження до сьогодення // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2017. Випуск 42. С. 16–22.
2. Політанський В. С. Світові моделі та фундаментальні принципи інформаційного суспільства // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2017. Випуск 43, Том 1. С. 34–39.
3. Шатун В., Гладун О. Інформаційна безпека — невід’ємна складова національної безпеки України // Наукові праці. Державне управління. 2016. Випуск 255, Том 267. С. 174–180.
4. Василенко Д. П., Маслак В. І. Законодавство провідних країн світу в сфері захисту інформації // Вісник КДУ імені Михайла Остроградського. 2010. Випуск 2 (61). С. 128–132.
5. Климчук О. О., Ткачук Н. А. Роль і місце спецслужб та правоохоронних органів провідних країн світу в національних системах кібербезпеки // Інформаційна безпека людини, суспільства, держави. 2015. № 3 (19). С. 75.
6. Костенко О. В. Європейські стандарти правового регулювання обігу інформації з обмеженим доступом у роботі органів прокуратури // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2015. Випуск 34. Том 3. С. 109–114.
7. Нестеряк Ю. В. Міжнародні критерії інформаційної безпеки держави: теоретико-методологічний аналіз // Публічне управління: теорія та практика. 2014. Випуск 1. С. 62–67.
8. The World Factbook: Central Intelligence Agency. URL: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/>
9. Security within the North Atlantic Treaty Organisation (NATO): Document C–M(2002)49, 17 June 2002 // North Atlantic Council. 2002. URL: <https://cryptome.org/nato-cm2002-49.htm>
10. Lisbon Summit Declaration: Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Lisbon // North Atlantic Treaty Organization, 20 Nov. 2010. URL: https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_68828.htm
11. Warsaw Summit Communiqué: Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Warsaw 8–9 July 2016 // North Atlantic Treaty Organization, 09 Jul. 2016. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm
12. Information Technology Security Evaluation Criteria (ITSEC). Provisional evaluation criteria: Document COM(90)314. Luxembourg: Office for Official Publications Office of the EU, 1991. URL: <https://www.ssi.gouv.fr/uploads/2015/01/ITSEC-uk.pdf>
13. Common Criteria for Information Technology Security Evaluation. Part 1: Introduction and general model. April 2017. Version 3.1. Revision 5. URL: <https://www.commoncriteriaportal.org/files/ccfiles/CCPART1V3.1R5.pdf>
14. Document COM(2001)298 — Communication Network and Information Security: Proposal for A European Policy Approach // EU Monitor. URL: <https://www.eumonitor.eu/9353000/1/j9vvik7m1c3gyxp/vikqhjbr2gzy>
15. Safer Internet Programme — Call for Proposals and Work Programme for 2013. URL: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/safer-internet-programme-call-proposals-and-work-programme-2013>
16. Document COM (2007)267 — Communication from the Commission: Towards a general policy on the fight against cyber crime. Commission of the European Communities, Brussels, 22.05.2007 // EUR-Lex.europa.eu. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2007:0267: FIN: EN: PDF>
17. Document COM(2009)149 — Communication Critical Information Infrastructure Protection: Protecting Europe from large scale cyber-attacks and disruptions: enhancing preparedness, security and resilience // EU Monitor. URL: <https://www.eumonitor.eu/9353000/1/j9vvik7m1c3gyxp/vikqhne787z0>
18. Про доступ до інформації, яка знаходиться в розпорядженні державних органів: Рекомендації Ради Європи № R (81)19 // Центр демократії та верховенства права, 20.06.2005. URL: <https://cedem.org.ua/library/rekomendatsiya-r-81-19-pro-dostup-do-informatsiyi-shho-znahodytsya-u-rozporyadzhenni-derzhavnyh-organiv/>
19. General Assembly Resolution «The Right to Privacy in the Digital Age», A/RES/68/167. URL: <https://www.ohchr.org/en/issues/digitalage/pages/digitalageindex.aspx>
20. Про захист фізичних осіб при обробці персональних даних і про вільне переміщення таких даних: Директива 95/46/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 24.10.1995. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_242#Text
21. OECD Guidelines on the Protection of Privacy and Transborder Flows of Personal Data. URL: <https://www.oecd.org/internet/ieconomy/oecdguidelinesontheProtectionofPrivacyandTransborderFlowsOfPersonalData.htm>
22. Gesetz über die Voraussetzungen und das Verfahren von Sicherheitsüberprüfungen des Bundes und den Schutz von Verschlusssachen (Sicherheitüberprüfungsgesetz — SÜG). URL: https://www.gesetze-im-internet.de/s_g/S%C3%9CG.pdf
23. Teleservices Data Protection Act (Teledienstedatenschutzgesetz, TDDSG). URL: <http://www.iuscomp.org/gla/statutes/TDDSG.htm>

24. Federal Act Governing Access to Information held by the Federal Government (Freedom of Information Act). URL: http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_ifg/
25. Act on the Federal Office for Information Security (BSI Act — BSIG). URL: https://www.bsi.bund.de/SharedDocs/Downloads/EN/BSI/BSI/BSI_Act_BSIG.pdf
26. Prawo pocztowe. URL: <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/prawo-pocztowe-17938059>
27. Ustawa z dnia 29 grudnia 1992 r. o radiofonii i telewizji. URL: <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19930070034>
28. Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19890290154>
29. Across Europe, Nations Mold Cyber Defenses. URL: <http://rpdefense.over-blog.com/across-europe-nations-mold-cyber-defenses>
30. Doktryna cyberbezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej. URL: <https://www.bbn.gov.pl/ftp/dok/01/DCB.pdf>
31. Doktryna bezpieczeństwa informacyjnego RP — analiza syntetyczna. URL: <https://obserwatorpolityczny.pl/doktryna-bezpieczenstwa-informacyjnego-rp-analiza-syntetyczna/>
32. 1992. évi LXIII. törvény a személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról. URL: <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99200063.TV>
33. 2011. évi CXII. törvény az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról. URL: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100112.tv>
34. 1997. évi XLVII. törvény az egészségügyi és a hozzájuk kapcsolódó személyes adatok kezeléséről és védelméről. URL: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700047.tv>
35. 2013. évi L. törvény az állami és önkormányzati szervek elektronikus információbiztonságáról. URL: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1300050.tv>
36. Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiája. URL: <http://www.nemzetesbiztonsag.hu/letoltes.php?letolt=576>
37. Magyarország Nemzeti Kiberbiztonsági Stratégiájáról. URL: http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=159530.238845
38. Zakon o informacijskoj sigurnosti. URL: <https://www.zakon.hr/z/218/Zakon-o-informacijskoj-sigurnosti>
39. Nacionalna strategija kibernetičke sigurnosti. URL: <https://www.uvns.hr/hr/aktualnosti-i-obavijesti/nacionalna-strategija-kiberneticke-sigurnosti>

References

1. Politanskyi V. S. Informatsiine suspilstvo v Ukraini: vid zarodzhennia do sohodennia // Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnogo universytetu. Seriia: Pravo. 2017. Vypusk 42. S. 16–22.
2. Politanskyi V. S. Svitovi modeli ta fundamentalni pryntsyipy informatsiinoho suspilstva // Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnogo universytetu. Seriia: Pravo. 2017. Vypusk 43, Tom 1. S. 34–39.
3. Shatun V., Hladun O. Informatsiina bezpeka — nevidiemna skladova natsionalnoi bezpeky Ukrainy // Naukovi pratsi. Derzhavne upravlinnia. 2016. Vypusk 255, Tom 267. S. 174–180.
4. Vasylenko D. P., Maslak V. I. Zakonodavstvo providnykh krain svitu v sferi zakhystu informatsii // Visnyk KDU imeni Mykhaila Ostrohradskoho. 2010. Vypusk 2 (61). S. 128–132.
5. Klymchuk O. O., Tkachuk N. A. Rol i mistse spetsializatsii ta pravookhoronnykh orhaniv providnykh krain svitu v natsionalnykh systemakh kiberbezpeky // Informatsiina bezpeka liudyny, suspilstva, derzhavy. 2015. № 3 (19). S. 75.
6. Kostenko O. V. Yevropeiski standarty pravovoho rehuliuвання obihu informatsii z obmezhenym dostupom u roboti orhaniv prokuratury // Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnogo universytetu. Seriia «Pravo». 2015. Vypusk 34. Tom 3. S. 109–114.
7. Nesteriak Yu. V. Mizhnarodni kryterii informatsiinoi bezpeky derzhavy: teoretyko-metodolohichniy analiz // Publichne upravlinnia: teoriia ta praktyka. 2014. Vypusk 1. S. 62–67.
8. The World Factbook: Central Intelligence Agency. URL: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/>
9. Security within the North Atlantic Treaty Organisation (NATO): Document C–M(2002)49, 17 June 2002 // North Atlantic Council. 2002. URL: <https://cryptome.org/nato-cm2002-49.htm>
10. Lisbon Summit Declaration: Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Lisbon // North Atlantic Treaty Organization, 20 Nov. 2010. URL: https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_68828.htm
11. Warsaw Summit Communiqué: Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Warsaw 8–9 July 2016 // North Atlantic Treaty Organization, 09 Jul. 2016. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm

12. Information Technology Security Evaluation Criteria (ITSEC). Provisional evaluation criteria: Document COM(90)314. Luxembourg: Office for Official Publications Office of the EU, 1991. URL: <https://www.ssi.gouv.fr/uploads/2015/01/ITSEC-uk.pdf>
13. Common Criteria for Information Technology Security Evaluation. Part 1: Introduction and general model. April 2017. Version 3.1. Revision 5. URL: <https://www.commoncriteriaportal.org/files/ccfiles/CCPART1V3.1R5.pdf>
14. Document COM(2001)298 — Communication Network and Information Security: Proposal for A European Policy Approach // EU Monitor. URL: <https://www.eumonitor.eu/9353000/1/j9vvik7m1c3gyxp/vikqhjbr2gzy>
15. Safer Internet Programme — Call for Proposals and Work Programme for 2013. URL: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/safer-internet-programme-call-proposals-and-work-programme-2013>
16. Document COM (2007)267 — Communication from the Commission: Towards a general policy on the fight against cyber crime. Commission of the European Communities, Brussels, 22.05.2007 // EUR-Lex.europa.eu. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2007:0267:FIN:EN:PDF>
17. Document COM(2009)149 — Communication Critical Information Infrastructure Protection: Protecting Europe from large scale cyber-attacks and disruptions: enhancing preparedness, security and resilience // EU Monitor. URL: <https://www.eumonitor.eu/9353000/1/j9vvik7m1c3gyxp/vikqhne787z0>
18. Pro dostup do informatsii, yaka znakhodytsia v rozporiadzhenni derzhavnykh orhaniv: Rekomendatsii Rady Yevropy № R (81)19 // Tsentr demokratii ta verkhovenstva prava, 20.06.2005. URL: <https://cedem.org.ua/library/rekomendatsiya-r-81-19-pro-dostup-do-informatsiyi-shho-znakhodytsya-u-rozporyadzhenni-derzhavnyh-organiv/>
19. General Assembly Resolution «The Right to Privacy in the Digital Age», A/RES/68/167. URL: <https://www.ohchr.org/en/issues/digitalage/pages/digitalageindex.aspx>
20. Pro zakhyst fizychnykh osib pry obrobttsi personalnykh danykh i pro vilne peremishchennia takykh danykh: Dyrektyva 95/46/IeS Yevropeiskoho Parlamentu i Rady vid 24.10.1995. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_242#Text
21. OECD Guidelines on the Protection of Privacy and Transborder Flows of Personal Data. URL: <https://www.oecd.org/internet/ieconomy/oecdguidelinesonthe protection of privacy and transborder flows of personal data.htm>
22. Gesetz über die Voraussetzungen und das Verfahren von Sicherheitsüberprüfungen des Bundes und den Schutz von Verschlusssachen (Sicherheitüberprüfungsgesetz — SÜG). URL: https://www.gesetze-im-internet.de/s_g/S%C3%9CG.pdf
23. Teleservices Data Protection Act (Teledienstedatenschutzgesetz, TDDSG). URL: <http://www.iuscomp.org/gla/statutes/TDDSG.htm>
24. Federal Act Governing Access to Information held by the Federal Government (Freedom of Information Act). URL: http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_ifg/
25. Act on the Federal Office for Information Security (BSI Act — BSIG). URL: https://www.bsi.bund.de/SharedDocs/Downloads/EN/BSI/BSI/BSI_Act_BSIG.pdf
26. Prawo pocztowe. URL: <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/prawo-pocztowe-17938059>
27. Ustawa z dnia 29 grudnia 1992 r. o radiofonii i telewizji. URL: <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=w-du19930070034>
28. Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19890290154>
29. Across Europe, Nations Mold Cyber Defenses. URL: <http://rpdefense.over-blog.com/across-europe-nations-mold-cyber-defenses>
30. Doktryna cyberbezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej. URL: <https://www.bbn.gov.pl/ftp/dok/01/DCB.pdf>
31. Doktryna bezpieczeństwa informacyjnego RP — analiza syntetyczna. URL: <https://obserwatorpolityczny.pl/doktryna-bezpieczenstwa-informacyjnego-rp-analiza-syntetyczna/>
32. 1992. évi LXIII. törvény a személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról. URL: <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99200063.TV>
33. 2011. évi CXII. törvény az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról. URL: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100112.tv>
34. 1997. évi XLVII. törvény az egészségügyi és a hozzájuk kapcsolódó személyes adatok kezeléséről és védelméről. URL: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700047.tv>
35. 2013. évi L. törvény az állami és önkormányzati szervek elektronikus információbiztonságáról. URL: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1300050.tv>
36. Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiája. URL: <http://www.nemzetesbiztonsag.hu/letoltes.php?letolt=576>

37. Magyarország Nemzeti Kiberbiztonsági Stratégiájáról. URL: http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=159530.238845

38. Zakon o informacijskoj sigurnosti. URL: <https://www.zakon.hr/z/218/Zakon-o-informacijskoj-sigurnosti>

39. Nacionalna strategija kibernetičke sigurnosti. URL: <https://www.uvns.hr/hr/aktualnosti-i-obavijesti/nacionalna-strategija-kiberneticke-sigurnosti>

Курилін Іван Ростиславович

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри криміналістики та судової медицини
Національна академія внутрішніх справ

Курилин Иван Ростиславович

кандидат юридических наук,
доцент кафедры криминалистики и судебной медицины
Национальная академия внутренних дел

Kurilin Ivan

PhD (Law), Associate Professor of Department of
Criminalistics and Forensic Medicine
National Academy of Internal Affairs
ORCID: 0000-0002-5672-3959

DOI: 10.25313/2520-2308-2020-9-6275

ТАКТИКА ДОПИТУ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КІБЕРЗЛОЧИНІВ

ТАКТИКА ДОПРОСА ПРИ РАССЛЕДОВАНИИ КИБЕРПРЕСТУПЛЕНИЙ

INTERROGATION TACTICS IN THE INVESTIGATION OF CYBERCRIME

Анотація. У статті досліджується тактика допиту при розслідуванні кіберзлочинів. Зокрема з'ясовано проблемні питання, які можуть виникати при проведенні допиту кіберзлочинців до яких належить: необхідність залучення спеціаліста, недостатні спеціальні знання у слідчого, часові обмеження у зберіганні електронних доказів. З'ясовано основні тактичні завдання, які потрібно розв'язати при здійсненні допиту. Встановлено основні тактичні етапи підготовки до проведення допиту: постановка завдань допиту; вивчення особи-злочинця; визначення переліку запитань; інформаційне забезпечення проведення допиту; визначення доцільності залучення спеціаліста; технічна підготовка до допиту; визначення часу, способу та місця здійснення зазначеної слідчої (розшукової) дії. Доведено важливість наявності спеціальних знань у слідчого при розслідуванні кіберзлочинів, а зокрема в проведенні допиту злочинців, що вчинили кіберзлочини. Виділено особливості кіберзлочинності: спосіб вчинення злочинів; територіальні межі; місце скоєння злочину; особа-злочинець, яка володіє спеціальними знаннями; розмір шкоди; організованість вчинення кіберзлочинів та інші, що утрудняють розслідування кіберзлочину, зокрема проведення допиту. Доведено, що важливим у побудові тактики допиту є встановлення характеристики особи, яка планується допитуватись. Досліджено особливості тактики допиту свідків та потерпілих від кіберзлочинів. Виділено основні завдання допиту потерпілого та свідків: з'ясувати правдивість інформації, яка дає підстави вважати потерпілих та свідків такими, а також, іншу інформацію стосовно події злочину. Встановлено особливості тактичної побудови допиту у розслідуванні кіберзлочинів. Доведено важливість налагодження особистого контакту з особою, яка допитується.

Ключові слова: кіберзлочин, комп'ютерний злочин, допит, тактика допиту, розслідування злочину.

Аннотация. В статье исследуется тактика допроса при расследовании киберпреступлений. В частности установлено проблемные вопросы, которые могут возникать при проведении допроса киберпреступников к которым относится: необходимость привлечения специалиста, недостаточны специальные знания у следователя, временные ограничения в хранении электронных доказательств. Выяснены основные тактические задачи, которые нужно решить при осуществлении допроса. Установлены основные тактические этапы подготовки к проведению допроса: постановка задач допроса;

изучение личности-преступника; определение перечня вопросов; информационное обеспечение проведения допроса; определение целесообразности привлечения специалиста; техническая подготовка к допросу; определение времени, способа и места осуществления указанного следственного действия. Доказана важность наличия специальных знаний у следователя при расследовании киберпреступлений, а в частности в проведении допроса преступников, совершивших киберпреступления. Выделены особенности киберпреступности: способ совершения преступлений; территориальные границы; место совершения преступления; лицо-преступник, обладающий специальными знаниями; размер ущерба; организованность совершения киберпреступлений и другие, затрудняющие расследование киберпреступлений, включая проведение допроса. Доказано, что важным в построении тактики допроса является установление характеристики лица, которое планируется допрашивать. Исследованы особенности тактики допроса свидетелей и потерпевших от киберпреступлений. Выделены основные задачи допроса потерпевшего и свидетелей: выяснить правдивость информации, дает основания считать потерпевших и свидетелей такими, а также другую информацию о преступлении. Установлены особенности тактического построения допроса в расследовании киберпреступлений. Доказано важность налаживания личного контакта с лицом, которое допрашивается.

Ключевые слова: киберпреступление, компьютерное преступление, допрос, тактика допроса, расследование преступления.

Summary. The article examines the tactics of interrogation in the investigation of cybercrime. In particular, the problematic issues that may arise during the interrogation of cybercriminals, which include: the need to involve a specialist, insufficient special knowledge of the investigator, time constraints in the storage of electronic evidence. The main tactical tasks that need to be solved during the interrogation are clarified. The main tactical stages of preparation for the interrogation are established: setting the tasks of the interrogation; study of a criminal; determining the list of questions; information support of the interrogation; determining the feasibility of involving a specialist; technical preparation for interrogation; determination of the time, method and place of implementation of the specified investigative action. The importance of the investigator's special knowledge in the investigation of cybercrimes, and in particular in the interrogation of criminals who have committed cybercrimes, has been proven. Features of cybercrime are highlighted: the method of committing crimes; territorial boundaries; crime scene; a criminal person who has special knowledge; the amount of damage; organization of cybercrime and others that complicate the investigation of cybercrime, including interrogation. It is proved that it is important to establish the characteristics of the person to be interrogated in the construction of interrogation tactics. Peculiarities of tactics of interrogation of witnesses and victims of cybercrimes are investigated. The main tasks of the interrogation of the victim and witnesses are highlighted: to find out the veracity of the information that gives grounds to consider the victims and witnesses as such, as well as other information about the crime. The peculiarities of tactical construction of interrogation in the investigation of cybercrimes are established. The importance of establishing personal contact with the interrogated person is proved.

Key words: cybercrime, computer crime, interrogation, interrogation tactics, crime investigation.

Постановка проблеми. Кіберзлочинність є відносно новою темою для криминологічних досліджень, причому більшість опублікованих робіт з'явилися протягом першого десятиліття 21 століття. Розслідування зазначеної категорії злочинів є складним, так як особливістю їх є територіальні масштаби вчинення злочину, їх організованість та велика шкода. Допит як слідча дія, яка проводиться безпосередньо зі злочинцем або носієм інформації, яка є корисною з точки зору розкриття злочину, є надважливим доказом. Тому, від тактично правильної побудови допиту, залежить повнота отриманої інформації від її носія.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження проблематики тактики допиту при розслідуванні кіберзлочинів здійснювали вітчизняні та зарубіжні науковці: Айков Д., Сейгер К., Фонсторх У. [1], Биков В. М. [2], Borges E. [3], Верхов В. Б. [4], Hutchings A., Holt T. J. [5], Lynch W. [6], Polivanyuk V.

[7], Смірнова І. Г. [8], Хахановський В. Г. [9], Шевченко Е. С. [10] та інші.

Формування цілей статті (постановка завдання). Ціллю статті є встановлення основних тактичних етапів підготовки до проведення допиту. З'ясування проблемних питань, які можуть виникати при проведенні допиту кіберзлочинців. Встановити особливості тактичної побудови допиту у розслідуванні кіберзлочинів.

Виклад основного матеріалу. Розслідування кіберзлочинності — це процес розслідування, аналізу та відновлення критично важливих криміналістичних цифрових даних із мереж, що беруть участь у нападі — це може бути Інтернет та (або) локальна мережа — з метою встановлення авторів цифрових злочинів та їхні справжні наміри [3].

Кіберзлочинність або, як ще називають, «цифровий злочин» — це злочин, який передбачає викори-

стання комп'ютера, телефону чи будь-якого іншого цифрового пристрою, підключеного до мережі [3].

Стандартне розслідування кіберзлочинів включає низку перевірених методів розслідування, кожен призначений для відстеження та захоплення кіберзлочинців. При виявленні кіберзлочинності органи влади часто беруть участь в особистих співбесідах, допитуючи залучені сторони, щоб зібрати якомога більше інформації про справу. Ці перші співбесіди встановлюють, чи був скоєний злочин та як найкраще розпочати розслідування злочину. Записані показання свідків є важливими не лише у формуванні розслідування, а й у розбудові судової справи щодо можливих підозрюваних [6].

Допит при розслідуванні кіберзлочинів можна віднести до одних із найважливіших та найважчих слідчих дій. Така ситуація зумовлена особливостями вчинення кіберзлочинів. До таких можна віднести: спосіб вчинення злочинів; територіальні межі; місце скоєння злочину; особа-злочинець, яка володіє спеціальними знаннями; розмір шкоди; організованість вчинення кіберзлочинів та інші.

Слідчі з питань кіберзлочинності повинні бути експертами в галузі інформатики, розуміючи не тільки програмне забезпечення, файлові системи та операційні системи, а й те, як працюють мережі та обладнання. Вони повинні бути достатньо обізнаними, щоб визначити, як відбувається взаємодія між цими компонентами, отримати повне уявлення про те, що сталося, чому це сталося, коли це сталося, хто саме вчинив кіберзлочин і як жертви можуть у майбутньому захиститися від цих типів кіберзагроз [3].

Тактика здійснення допиту в розслідуванні кіберзлочинів залежить від механізму вчинення кіберзлочинів. Аналіз практики розслідування вчинених зазначених злочинів показав, що при здійсненні допиту виникають такі труднощі: проблеми з термінологією, вибором тактичних прийомів взаємодії та встановлення контакту [10, с. 162].

Отже, можна виділити основні проблеми, які можуть виникати при здійсненні допиту кіберзлочинців:

- залучення спеціалістів при проведенні допиту. Такий підхід зумовлений браком спеціальних знань в слідчих. Так, при здійсненні допиту кіберзлочинців потрібні знання в програмному забезпеченні комп'ютерної техніки, комп'ютерних технологіях, телекомунікаційних мереж та інші. Такими знаннями володіє спеціаліст, який може надати консультативну допомогу у роз'ясненні термінів, побудові запитань, встановити логічний зв'язок між здійсненими особою операціями та вчиненим злочином та інші. Однак, потрібно

врахувати той факт, що присутність спеціаліста на допиті носить двоякий результат — з однієї сторони, присутність спеціаліста не впливає на особу кіберзлочинця ніяким чином і допит проводиться в звичному для слідчого режимі, з іншої — присутність спеціаліста негативно впливає на допитуваного, так як виникає недовіра щодо професіоналізму слідчого або присутність третьої особи. Попри це, присутність спеціаліста на допиті приносить більшу користь, аніж негатив;

- брак спеціальних знань у слідчого дає можливість кіберзлочинцю цим користуватися в процесі допиту;
- слідчий повинен орієнтуватися в способі вчинення конкретного злочину із залученням комп'ютерних технологій, так як в процесі допиту можливе уточнення по окремих діях або способах;
- важливість проведення повноти допиту, так як докази, які в більшості зберігаються в електронному вигляді можуть мати часові обмеження або піддаватися змін.

З криміналістичної точки зору, допит є слідчою дією, яка вирішує ряд тактичних завдань: викриття особи в брехні, яка протидіє слідству; перевірка висунутих версій; розпізнання міцності позицій допитуваного; з'ясування раніше невідомих обставин і т.д. [10, с. 163].

В. Поляник в своїй науковій праці зазначає про такі основні тактичні завдання допитів в сфері кіберзлочинності:

- розкриття складових злочину;
- встановлення обставин, місця та часу дій, важливих для розслідування; шляхи та мотиви їх виконання та одночасні, особливості осіб, які беруть у ньому участь;
- визначення предмета кримінального правопорушення;
- визначення розміру заподіяної шкоди;
- встановлення інших свідків та осіб, причетних до злочинів [7].

На початковому етапі розслідування незаконного доступу необхідно допитувати громадян різних категорій (операторів комп'ютерів, програмістів, службовців, відповідальних за інформаційну безпеку, менеджерів, службовців, зайнятих сервісом, керівників комп'ютерних центрів або підприємств (організацій)). Є певна тема допиту для кожної з цих категорій [7].

Важливим у процесі здійснення допиту є його планування, що відображається в тактичній побудові зазначеної слідчої (розшукової) дії. Ключовим є той факт, що допит, здійснений на стадії досудового розслідування не є доказом на етапі судового розгляду,

а тому, слідчий повинен опиратися на мету проведення допиту та шляхи досягнення ефективного результату.

Є. С. Шевченко до стадій підготовки до допиту підозрюваного в кіберзлочинності відносить: інформаційне забезпечення допиту, вивчення особи підозрюваного і планування допиту [10, с. 163].

Доцільно дещо розширити перелік стадій підготовки. Так, тактика проведення допиту учасників кримінального провадження у вчиненні кіберзлочину повинна включати такі етапи підготовки:

- постановка завдань допиту;
- вивчення особи-злочинця;
- визначення переліку запитань;
- інформаційне забезпечення проведення допиту;
- визначення доцільності залучення спеціаліста;
- технічна підготовка до допиту;
- визначення часу, способу та місця здійснення зазначеної слідчої (розшукової) дії.

Д. Айков, К. Сейгер, У. Фонсторх поділяють комп'ютерних злочинців на три категорії в залежності від мотивів вчинення злочинів: взломщики (головне переконання — проникнення в систему), злочинці (головне переконання — вигода), вандали (головне переконання — нанесення шкоди) [1, с. 42].

В. Б. Вехов виділяє такі три групи комп'ютерних злочинців: особи, особливістю яких є стійке сполучення професіоналізму у сфері комп'ютерної техніки та програмування з елементами своєрідного фанатизму та винахідливості; особи, які страждають на новий вид психічних захворювань — інформаційні хвороби (комп'ютерні фобії); професійні комп'ютерні злочинці з яскраво вираженою корисливою метою [4, с. 38–39].

Якщо особа, яка вчинила кіберзлочин має певні психічні захворювання, вона потребує призначення психіатричної експертизи та особливий процес здійснення допиту.

Тому, слідчий повинен розробити перелік стандартних питань допиту осіб, віднесених до всіх трьох груп. Для розуміння до якої групи особа належить слід зібрати максимально багато інформації, яка характеризує особу та поставити стандартні запитання в сфері кіберзлочинності, такі як: наявність освіти в сфері комп'ютерних технологій; рівень комп'ютерних навиків; рівень технічної підготовки; наявність психічних захворювань або про такі в минулому; мотиви вчинення кіберзлочину; наявність інформації в соціальних мережах, їх актуальність і правдивість; кількість та тривалість вчинення кіберзлочинів.

Важливим є факт визнання або ж невизнання підозрюваним вини. Так як, слідчий повинен врахувати цей факт та розробити декілька тактичних варіантів побудови допиту.

Вторгнення в комп'ютерні мережі потерпілих ззовні організацій становлять половину комп'ютерних злочинів. Тому на допитах підозрюваного (обвинуваченого) дуже важливо вказати «технологію» скоєного злочину, отримати доступні дані або електронні та будь-які матеріальні сліди вчиненого, коли це можливо, знайти інформацію, цікаву для розслідування [7].

Допит потерпілих та свідків становить найбільше джерело інформації про вчинений злочин. Тому, допит зазначених осіб є найбільш інформативний канал, який допомагає встановити найбільш реальну версію вчинення кіберзлочину, можливий спосіб та інструменти вчинення такого злочину, часткову характеристику особу-злочинця, логічні зв'язки між отриманою в ході розслідування інформацією та інше.

Для побудови тактики допиту потерпілого та свідка, як і підозрюваного, необхідно встановити особу-потерпілого, свідка та їх характеристики.

Виокремлюють три головні групи потерпілих від таких злочинів: клієнти, які користуються їх послугами; власники комп'ютерної системи; інші особи [9].

В. М. Биков відмічає, що тактика допиту повинна будуватися з врахуванням характеристики потерпілих. Науковець останніх типізує на: активних і неактивних добросовісних потерпілих, невірноважених, а також недобросовісних [2, с. 28].

Етапи допиту потерпілих та свідків не відрізняються від етапів допиту підозрюваного запропонованих вище.

Основними завданнями допиту потерпілого та свідків є: з'ясування правдивості інформації, яка дає підстави вважати потерпілих та свідків такими, а також, іншу інформацію стосовно події злочину.

Для вирішення зазначених завдань слідчий під час допиту потерпілих та свідків повинен з'ясувати, чи:

- хтось виявляв інтерес до комп'ютерної інформації, програмного забезпечення, комп'ютерних засобів даного підприємства, організації, установи чи компанії;
- сторонні особи мали доступ до кімнат, де розташовані комп'ютерні засоби;
- випадки зловживання службовим становищем мали місце;
- мали місце збої в роботі програмного забезпечення;
- сталося викрадення носіїв даних та інших комп'ютерних пристроїв;
- мали місце збої в роботі обладнання, мереж, засобів комп'ютерного захисту інформації [7].

В тому випадку, якщо потерпілою є юридична особа, то тактика допиту слідчим повинна будуватися з врахуванням того факту, що працівники або

особи, які надають послуги пов'язані з комп'ютерною технікою, програмним забезпеченням цій юридичній особі можуть бути причетні до кіберзлочинності.

Науковцями пропонується перелік питань, які повинен з'ясувати слідчий у свідків, які мають відношення до потерпілої юридичної особи:

- вид діяльності і місцезнаходження юридичної особи;
- наявність реєстраційних документів, ліцензій;
- режим роботи юридичної особи (наявність охорони, засобів сигналізації, спостереження, пропускнуго режиму; вимоги внутрішнього трудового розпорядку, штатного кадрового розкладу; посадових інструкцій та інше);
- об'єм роботи, характер і наявність укладених договорів, їх види, зміст і умови, найменування та місцезнаходження контрагентів;
- сутність і об'єм інформації, що зберігається в комп'ютері, наявність доступу до неї, кодів та паролей;
- документальне підтвердження наявності, характер і об'єм спричиненого злочином шкоди, умови його спричинення;
- хто із співробітників вступав в контакт з потенційними злочинцями;
- думка кожної категорії допитуваних про механізм вчиненого злочину, а також причини і умови настання злочинного результату [8].

При допиті будь-якої категорії осіб важливим є встановлення психологічного контакту з допитуваною особою. Такий можливий лише при особистому допиті. Враховуючи особливість кіберзлочину, що місцем вчинення може бути навіть інша країна, а потерпілі можуть бути громадяни інших держав, не завжди слідчий може провести його особисто.

На особистих допитах набагато легше налагодити контакт з людиною, це особлива форма спілкування, простіше посередницької діяльності, і кіберзлочинці дещо віддаляються від звичної маріонетки маніпулювання інформаційним середовищем, до якого вони звикли. Особисті співбесіди дуже вигідні, оскільки вони виводять учасника за межі типового середовища, до якого вони звикли [5].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, допит як елемент тактичного механізму розслідування кіберзлочинності характеризується багатогранністю дій слідчого. Важливою особливістю, яка відрізняє розслідування кіберзлочинності від інших є наявність спеціальних знань в ІТ-технологіях та масштабність вчинення зазначеного злочину. У зв'язку з чим, здійсненню допиту повинно передувати ґрунтовна тактична підготовка.

Тактика допиту залежить від багатьох чинників, основними з яких є: механізм вчинення злочину; характеристика особи-злочинця, потерпілого, свідка; наявність у слідчого достатніх спеціальних знань; визнання вини підозрюваним; місце вчинення кіберзлочину; кількість суб'єктів, що вчинили злочин; потерпілим є фізична особа чи юридична та інші.

Тому, вважаємо, що слідчий повинен мати набір стандартних запитань, відповідно до конкретної групи осіб (підозрюваного, потерпілого, свідка) з врахуванням зазначених вище чинників.

Проблематика тактики допиту в розслідуванні кіберзлочинності є динамічною і потребує постійного дослідження та оновлення, так як ІТ-технології розвиваються, відповідно виникають нові напрямки кіберзлочинності, які потребують ефективного розслідування.

Література

1. Айков Д. Компьютерные преступления: Руководство по борьбе с компьютерными преступлениями / Д. Айков, К. Сейгер, У. Фонсторх. Москва: Мир, 1999. 90 с.
2. Быков В. М. Допрос потерпевшего / В. М. Быков. // Законность. 2014. № 6. С. 27–32.
3. Borges E. Cyber Crime Investigation Tools and Techniques Explained / E. Borges. 2016. URL: <https://securitytrails.com/blog/cyber-crime-investigation>.
4. Верхов В. Б. Компьютерные преступления. Способы совершения, методики расследования / В. Б. Верхов. Москва: Право и закон, 1996. 182 с.
5. Hutchings A. Interviewing cybercrime offenders / Hutchings A., Holt T. J. // Journal of Qualitative Criminal Justice and Criminology. 2019. URL: <https://doi.org/10.17863/CAM.24191>.
6. Lynch W. Cyber Crime Investigative Techniques / W. Lynch. URL: <https://itstillworks.com/advantages-disadvantages-using-camera-wire-tap-surveillance-24039.html>.
7. Polivanyuk V. Interrogation of Suspects in Investigating Computer Crime / V. Polivanyuk. URL: <http://www.crime-research.org/library/Polivan1003eng.html>.

8. Смирнова И. Г. Тактические особенности производства допроса по делам о преступлениях в сфере компьютерной информации / И. Г. Смирнова, В. В. Коломинов // 2015. № 3. URL: file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/takticheskie-osobennosti-proizvodstva-doprosa-po-delam-o-prestupleniyah-v-sfere-kompyuternoy-informatsii.pdf.

9. Хахановський В. Г. Особливості криміналістичної характеристики кіберзлочинів / В. Г. Хахановський. 2011. URL: file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/aymvs_2011_1(1)_13.pdf

10. Шевченко Е. С. Социально-технологические детерминанты следственных действий при расследовании киберпреступлений / Е. С. Шевченко // Актуальные проблемы российского права. 2016. № 10. С. 160–169.

References

1. Ajkov D. Komp'yuternye prestupleniya: Rukovodstvo po bor'be s komp'yuternymi' prestupleniyami' [Computer Crime: A Guide to Combating Computer Crime]. My'r. Moskva. 1999. 90 s.

2. Выков V. M., Dopros poterpevshego [Interrogation of the victim]. Zakonnost'. 2014. № 6. S. 27–32.

3. Borges E. Cyber Crime Investigation Tools and Techniques Explained. 2016. URL: <https://securitytrails.com/blog/cyber-crime-investigation>.

4. Verxov V. B. Komp'yuternye prestupleniya. Sposoby soversheniya, metody'ky' rasledovaniya [Computer crimes. Methods of commission, methods of investigation]. Moskva. Pravo y' zakon. 1996. 182 s.

5. Hutchings A., Holt T. J. Interviewing cybercrime offenders // Journal of Qualitative Criminal Justice and Criminology. 2019. URL: <https://doi.org/10.17863/CAM.24191>.

6. Lynch W. Cyber Crime Investigative Techniques. URL: <https://itstillworks.com/advantages-disadvantages-using-camera-wire-tap-surveillance-24039.html>.

7. Polivanyuk V. Interrogation of Suspects in Investigating Computer Crime. URL: <http://www.crime-research.org/library/Polivan1003eng.html>.

8. Smyrnova Y'. G. Takty'chesky'e osobennosti' proy'zvodstva doprosa po delam o prestupleniyax v sfere komp'yuternoj y'nformacy'y' [Tactical features of interrogation in cases of crimes in the field of computer information]. 2015. URL: file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/takticheskie-osobennosti-proizvodstva-doprosa-po-delam-o-prestupleniyah-v-sfere-kompyuternoy-informatsii.pdf.

9. Xaxanovs'ky'j V. G. Osobly'vosti kry'minalisty'chnoyi haraktery'sty'ky' kiberzlochy'niv [Features of forensic characteristics of cybercrimes]. 2011. URL: file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/aymvs_2011_1(1)_13.pdf

10. Shevchenko E. S. Socy'al'no-texnolog'y'chesky'e determy'nanty sledstvennyh dejstvy'j pry' rassledovany'y' ky'ber-prestupleny'j [Socio-technological determinants of investigative actions in the investigation of cybercrimes] // Aktual'nye problemy rossy'jskogo prava. 2016. № 10. S. 160–169.

Омельчук Василь Андрійович

доктор юридичних наук, професор

Київський кооперативний інститут бізнесу і права

Омельчук Василий Андреевич

доктор юридических наук, профессор

Киевский кооперативный институт бизнеса и права

Omelychuk Vasyl

Doctor of Law, Professor

Kyiv Cooperative Institute of Business and Law

Марцинюк Таїсія Василівна

студентка магістратури

Київського кооперативного інституту бізнесу і права

Марцинюк Таисия Васильевна

студентка магистратуры

Киевского кооперативного института бизнеса и права

Martsyniuk Taisiya

Student of the Faculty of Law

Kyiv Cooperative Institute of Business and Law

DOI: 10.25313/2520-2308-2020-9-6280

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ
У КОНТЕКСТІ ЗАХИСТУ ІНТЕРЕСІВ ДИТИНИ
(ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ БУЛІНГУ)**

**ОБЕСПЕЧЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
В КОНТЕКСТЕ ЗАЩИТЫ ИНТЕРЕСОВ РЕБЕНКА
(ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ БУЛЛИНГУ)**

**ENSURING NATIONAL SECURITY IN CONTEXT
OF PROTECTION OF THE INTERESTS OF THE CHILD
(LEGAL ASPECTS OF COMBATING BULLYING)**

Анотація. У статті розглянуто такий специфічний вид насилля по відношенню до дитини як булінг. Розкрито поняття булінгу (цькування) як вкрай негативно-соціального прояву насилля, яке вчиняється відносно дитини як найбільш вразливої категорії суспільства. Проаналізовано статистичні показники поширення цього явища зокрема в Україні. Подано основні складові характеристики та види булінгу з урахуванням досліджень іноземних науковців. Наголошено на важливості реалізації заходів забезпечення безпеки стосовно дитини як основної функції державного управління. Досліджено національну нормативно-правову основу створену для забезпечення механізмів захисту жертв булінгу та системи покарань для учасників вчинення цькувань. Проаналізовано існуючу в Україні судову практику щодо визначення покарання за вчинення цькувань. Визначено прогалини в законодавстві потребують усунення для забезпечення захисту дитини, яка постраждала від такого виду насильства. Розглянуто механізми протидії булінгу в контексті міжнародного досвіду. Акцентовано увагу на необхідності розробки дієвих профілактичних засобів для попередження проявів цькувань з урахування реалізації антибулінгових програм апробованих в країнах міжнародного співтовариства. Наголошено на

важливості взаємодії всіх суспільних інституцій для зниження рівня агресії яка вчиняється в дитячому середовищі і несе негативні наслідки для розвитку майбутніх поколінь.

Ключові слова: булінг, цькування, насилля, агресія, права дитини, відповідальність, профілактика.

Аннотация. В статье рассмотрен такой специфический вид насилия в отношении ребенка как буллинг. Раскрыто понятие буллинга (травли) как крайне негативно-социального проявления насилия, которое совершается в отношении ребенка как наиболее уязвимой категории общества. Проанализированы статистические показатели распространения этого явления в том числе в Украине. Представлены основные составляющие характеристики и виды буллинга на основе исследований иностранных ученых. Подчеркнута важность реализации мер обеспечения безопасности в отношении ребенка как основной функции государственного управления. Исследована национальная нормативно-правовая база созданная для обеспечения механизмов защиты жертв буллинга и системы наказаний для участников совершения травли. Проанализирована существующая в Украине судебная практика по определению наказания за совершение травли. Определены пробелы в законодательстве требующие устранения для обеспечения защиты ребенка, пострадавшего от такого вида насилия. Рассмотрены механизмы противодействия буллингу в контексте международного опыта. Акцентируется внимание на необходимости разработки действенных профилактических средств для предупреждения проявлений травли с учетом реализации антибуллинговых программ апробированных в странах международного сообщества. Подчеркнута важность взаимодействия всех общественных институтов для снижения уровня агрессии которая совершается в детской среде и несет негативные последствия для развития будущих поколений.

Ключевые слова: буллинг, травля, насилие, агрессия, права ребенка, ответственность, профилактика.

Summary. The article discusses such a specific type of violence against a child as bullying. The concept of bullying (bullying) as an extremely negative social manifestation of violence that is committed against a child as the most vulnerable category of society is revealed. Analyzed the statistical indicators of the spread of this phenomenon, including in Ukraine. The main components of the characteristics and types of bullying based on the research of foreign scientists are presented. The importance of the implementation of safety measures in relation to the child as the main function of state administration was emphasized. The national regulatory framework created to provide mechanisms for the protection of victims of bullying and a system of punishments for the participants in the commission of bullying was investigated. Analyzed the existing in Ukraine judicial practice to determine the punishment for bullying. Gaps in legislation have been identified that need to be addressed to ensure the protection of a child who has suffered from this type of violence. The mechanisms of counteracting bullying in the context of international experience are considered. Attention is focused on the need to develop effective prophylactic means to prevent bullying, taking into account the implementation of anti-bullying programs tested in the countries of international alcohol production. The importance of the interaction of all social institutions to reduce the level of aggression that occurs in a child's environment and has negative consequences for the development of future generations is emphasized.

Key words: bullying, harassment, violence, aggression, children's rights, responsibility, prevention.

Постановка проблеми. В українській державі ст. 3 Конституції України визначено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека є найвищою соціальною цінністю. А за частиною 2 ст. 52 Основного Закону України будь яке насильство над дитиною переслідується за законом [1].

У цьому зв'язку важливо наголосити, що за нормами ратифікованої Україною Конвенції про права дитини, дитина як людська істота до досягнення 18-річного віку, має право на забезпечення її державою за національним законодавством для такого рівня захисту, який необхідний для її благополуччя, вживаючи для цього всіх необхідних заходів [2].

Тоді цілком доречним буде звернути увагу, що за ст. 1 Закону «Про національну безпеку України» сферою національних інтересів України є життєво

важливі інтереси людини, тобто і дитини. Тому забезпечення національної безпеки має передбачати спрямованість і захист її інтересів.

В широкому спектрі можливих досліджень цього напряму звернемо увагу на таку специфічну і актуальну на сьогодні проблему захисту інтересів дитини як протидію булінгу. Найбільш характерною вона є для закладів шкільної освіти. Тому важливим є усвідомлення, що саме школа як основна платформа для спілкування стає першим спусковим гачком для прояву булінгу (цькування). Це соціально-негативне явище немає територіальних кордонів і не залежить від матеріального статусу суб'єкта та об'єкта цькування. Його проявами можуть бути фізичні, моральні знущання, які проявляються відкрито, або за допомогою комп'ютерних мереж. Стрімкий розвиток інформаційних технологій сприяє проявам специ-

фічного виду булінгу-кібербулінг який поширюється надто швидко і запобігти його проявам дуже важко. Відповідно до звіту Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) від 04 вересня 2019 року «В Україні 29% опитаних підлітків були жертвами онлайн-булінгу, а 16% були змушені пропускати через це шкільні заняття» [3]. Якщо говорити про проблему булінгу в контексті України, то за даними ЮНІСЕФ 67% дітей в Україні у віці від 11 до 17 років стикалися з проблемою булінгу (цькування) протягом останніх трьох місяців. 24% дітей стали жертвами булінгу, і 48% з них нікому не розповідали про ці випадки[4].

Тобто масштаби булінгу в Україні досить великі і ця тенденція запрограмована на збільшення. Але ця проблема має місце не лише в Україні, вона в тій чи іншій формі проявляється в кожній країні сучасного цивілізованого світу. Єдина відмінність полягає у тому, що міжнародне співтовариство давно визнало цю проблему і взялося за її вирішення, а ми перебуваємо лише на початку цього нелегкого шляху.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Серед когорт вітчизняних науковців які досліджували питання булінгу в Україні варто відмітити роботи О. Барліт, А. Барліт О. Л. Глазман, А. Король, Л. Лушпай, О. Іваній, Н. Леско, І. Лубенець та ін. Здебільшого основою для аналізу іноземного антибулінгового досвіду є розробки та дослідження таких науковців як Д. Ольвеус, Х. Лейман, А. Пікас, Е. Роланд та ін. Саме норвежським психологом Д. Ольвеусом, було зроблено розподіл на прямий і непрямий булінг, а також визначено, що прямі знущання часто бувають у форми явного фізичного контакту, в якому на жертву відкрито напали, а непрямі знущання — форми соціальної ізоляції та навмисного виключення з діяльності [5]. Досить ґрунтовним дослідженням в сфері вивчення проявів, типів та причин булінгу в колективі є праці шведського вченого Х. Леймана який ввів в обіг поняття моббінгу — як особливої поведінки «психологічного терору», що включає «систематичне, вороже відношення одного чи декількох людей спрямоване як правило проти іншої людини».

З точки зору правового регулювання булінгу варто відзначити факт прийняття Верховною Радою України Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу» від 18 грудня 2018 року. Завдяки прийняттю цього закону на законодавчому рівні було закріплено поняття булінгу та запроваджено адміністративну відповідальність за вчинення подібного діяння. Закон став першим кроком з боку держави у питаннях визнання негативних наслідків булінгу та прагнення попередити і протистояти його проявам.

Метою статті є дослідження поняття булінгу, аналіз нормативно-правової основи національного та міжнародного рівнів у питаннях запобігання та боротьби з проявами цькування.

Виклад основного матеріалу. Конвенція про права дитини від 20.11.1989 р. зазначає, що жодна дитина не може бути об'єктом свавільного або незаконного втручання в здійснення її права на особисте і сімейне життя, недоторканність житла, таємниці кореспонденції або незаконного посягання на її честь і гідність. Відповідно до ст. 10 Закону України «Про охорону дитинства» кожній дитині гарантується право на свободу, особисту недоторканність та захист гідності[6]. Та нажаль, закріплення певного права в юридичній площині не завжди гарантує його реалізацію в реальному житті. Так одним з яскравих проявів певних форм насильства та приниження гідності дитини є булінг. Це соціально-негативне явище деформує уявлення дитини про нормальне спілкування з однолітками, викладачами, а подекуди й з батьками.

Сам термін булінг («bullying», від англ. «bully» — хуліган, забіяка, задирака, грубіян, насильник) визначається як утиск, дискримінація, цькування і означає тривалий процес свідомого жорстокого ставлення (фізичного, психологічного тощо) з боку дитини або групи по відношенню до іншої дитини або інших дітей [7]. У з'ясуванні суті булінгу варто погодитись з думкою Л. Лушпай, яка в статті «Шкільний булінг як різновид суспільної агресії» відстоює думку, що булінг є сукупністю соціальних, психологічних і педагогічних проблем, які охоплюють процес тривалого фізичного чи психологічного насильства з боку індивіда або групи стосовно індивіда, що не може захистити себе в певній ситуації [8].

Іноземні дослідники також пропонують багато визначень та характеристик булінгу. На думку Д. Ольвеуса булінгом є негативні та умисні дії, які повторюються неодноразово з боку одного або декількох учнів з метою заподіяння шкоди іншим або задля створення дискомфорту [9]. Проте не всяке цькування чи тиск на дитину можна розцінювати як булінг. Науковець виділяє три характерні ознаки для кваліфікації дій які можуть називатися булінгом. Так першою ознакою булінгу є агресивність та навмисність. Тобто в діях однієї дитини по відношенню до іншої мають місце прояви агресії, яку суб'єкт свідомо спрямовує на об'єкт (іншу дитину) цькування та робить це навмисно. Другою характерною ознакою булінгу є систематичність або повторюваність. Тобто у випадку коли між дітьми одноразово відбувся конфлікт і в подальшому ситуація не повторювалася з тими ж суб'єктами це не є булінгом. Третьою

характерною ознакою є дисбаланс сил між агресором та жертвою. В ситуації булінгу як правило жертва завжди фізично або морально слабша від агресора, а той в свою чергу це розуміючи вдається до систематичного цькування та приниження.

Ці характерні риси булінгу було закріплено в Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» від 18.12.2019 р., де зазначено, що типовими ознаками булінгу (цькування) є: систематичність (повторюваність) діяння; наявність сторін — кривдник (булер), потерпілий (жертва булінгу), спостерігачі (за наявності); дії або бездіяльність кривдника, наслідком яких є заподіяння психічної та/або фізичної шкоди, приниження, страх, тривога, підпорядкування потерпілого інтересам кривдника, та/або спричинення соціальної ізоляції потерпілого.

Аналіз існуючих досліджень дає можливість окреслити булінг як системні, навмисні, агресивні, фізичні, психологічні цькування, що застосовуються однією або групою дітей по відношенню до іншої дитини для приниження її гідності. Такі дії мають катастрофічні та незворотні наслідки для психіки дитини і формують в ній впевненість беззахисності та безнадії. Дитина-жертва звекається з думкою, що тиск з боку інших дітей є нормою і мало коли розповідає про своє становище, що ускладнює можливість надання їй кваліфікованої допомоги та застосування адекватного покарання до порушника. Особливою підступністю володіють прояви булінгу через мережу Інтернет так званий кібербулінг. Кібербулінг — це агресивна поведінка певної особи, найчастіше підлітка, яка здійснюється проти конкретної дитини (жертви) засобами електронної комунікації (Інтернет, мобільні телефони, соціальні мережі) — зазначає М. Фадєєва [10, с. 24]. За повідомленням представників ЮНІСЕФ в Україні, 90% українських користувачів всесвітньої мережі віком від 15 до 24 років постають перед загрозами онлайн-насилства, булінгу та домагань. «В Україні 93,1% дівчат віком від 15 до 24 років користуються Інтернетом (для порівняння — серед хлопців цього віку частка Інтернет-користувачів нижча: 87,3%). На глобальному рівні Інтернет-користувачами є 70,6% молодих людей віком від 15 до 24 років», — йдеться у повідомленні [11]. Представники ЮНІСЕФ та громадських організації наголошують про небезпеку та масштабність саме такого виду булінгу і закликають до розробки та реалізації ефективних засобів боротьби з його проявами.

Ще донедавна в українському законодавстві взагалі було відсутнє юридичне визначення поняття булінгу та механізмів боротьби з ним. Вагомим кроком

у довготривалому процесі боротьби та мінімізації цькувань серед дітей стало прийняття Верховною Радою Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» від 18.12.2018 року, який набув чинності 19.01.2019 року [12]. Норми цього закону внесли зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення [13] та до Закону України «Про освіту» від 2017 р. [14] з огляду на те, що суб'єктами та об'єктами булінгу здебільшого є учасники освітнього процесу. Так, законом було визначено, що булінг (цькування) — це діяння учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються щодо малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою щодо інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого (ст. 173–4 Кодексу України про адміністративні правопорушення, ст. 1 Закону України «Про освіту»). За загальними правилами, відповідальність за булінг настає, коли людині виповняється 16 років (ст. 12 КУпАП) і за свої дії вона відповідатиме самостійно, але якщо булінг вчинила дитина віком до 16 років, за її дії будуть відповідати батьки або особи, які їх замінюють. Відповідно до ст. 173-4 КУпАП булінг тягне за собою накладення штрафу різних розмірів, або громадські роботи (частина перша ст. 173-4 КУпАП). Також законом передбачено відповідальність керівника закладу освіти за неповідомлення уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України про випадки булінгу (цькування) відносно учасника освітнього процесу.

Законодавче закріплення поняття булінгу як суспільно-негативного правопорушення за вчинення якого передбачено адміністративну відповідальність викликало в науковому та практичному середовищі палкі дискусії. Це закономірно, адже прийняття відповідних правових норм було на часі враховуючи масштабність розповсюдження булінгу. Проте існуючі прогалини в законодавстві не сприяють процесу мінімізації проявів цькувань і потребують усунення. Однозначно позитивним є те, що ми як суспільство нарешті усвідомили наслідки і обсяги цькувань в дитячих колективах та прийшли до закріплення відповідальності за вчинення подібних дій в законодавчому полі. Накладення адміністративної відповідальності на суб'єктів вчинення такого правопорушення мало б слугувати стримуючим фактором для подальших проявів булінгу.

Проте поряд з схвальними відгуками про норми Закону України «Про внесення змін до деяких

законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» варто виділити і певні прогалини які істотно впливають на доведення справ до суду та визначення відповідальності винних. Закон містить в собі дві складові: визначення покарання та профілактичні заходи. Якщо проаналізувати судову практику від часу дії Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» від 18.12.2018 року, то за цей час станом на 03.12.2019 р., судами розглянуто 310 справ про булінг. Лише у 40% справ було винесено рішення про накладення стягнення. У 30% суд обмежився усним зауваженням. Від загальної кількості 30% справ відправлено на доопрацювання до органів поліції. Досить дискусійним є питання чому при винесенні рішення судом накладаються штрафи на одного з батьків, адже це прямо суперечить ст. 141 Сімейного Кодексу України про рівність прав та обов'язків батьків щодо дитини[15]. Багато судових справ закінчуються закриттям провадження через відсутність складу злочину, невірно оформлені протоколи про адміністративне правопорушення, відсутність доказів наявності вини особи у вчиненні правопорушення, що ставиться їй у вину. Ці факти вказують на відсутність належної професійної кваліфікації серед працівників правоохоронних органів та шкільних психологів, які б мали постійно моніторити відносини в дитячих колективах. Також прикро є констатувати, що керівники освітніх закладів часто прагнуть замовчувати прояви булінгу у підпорядкованих їм закладах.

Що стосується профілактичної складової, то наразі для України серйозною проблемою є розробка та впровадження ефективних механізмів так званих антибулінгових програм. Одним з прикладів програм з запобігання булінгу міг би бути просвітницький проект Міністерства юстиції «Стоп булінг» в рамках програми «Я маю право!» від 2018 року. Метою цього проекту було проведення інформативних лекцій для школярів різних класів про негативність булінгу та інформування дітей про право на захист від цькування. Проте в 2020 році цей проект було призупинено, що в подальшому матиме негативні наслідки, оскільки заходи спрямовані на профілактику булінгу мають носити систематичний характер і повинні стати частиною шкільного життя. Також було створено Національну дитячу «гарячу лінію» для дітей та батьків з питань захисту прав дітей. Проте подібні заходи не користуються попитом серед жертв булінгу. Здебільшого це відбувається через незнання свого права або через страх, що через розкриття інформації дитина ще більше може постраждати від дій кривдника.

Не зайвим буде в плані профілактики булінгу вивчення іноземного досвіду. Європейські країни мають тривалу історію протидії булінгу, а отже володіють низкою методик які показали свою ефективність. Практика більшості країн Європейського Союзу та Сполучених Штатів Америки в сфері запровадження державних антибулінгових програми спрямована на попередження випадків цькувань серед учнів, адже негатив завжди легше попередити ніж боротися з його наслідками. Досить поширеними є лекції для батьків, психологічна підтримка для членів родини та дітей які стали жертвами булінгу. Найефективнішою антибулінговою програмою визнано норвезьку загальнонаціональну програму вже нами згаданого Д. Ольвеуса. Секрет її успіху полягає в системному підході до проблеми булінгу та роботі з усіма його учасниками — жертва та агресор, прибічники та пасивні спостерігачі. Ця програма заснована на принципах, які передбачають створення теплого та позитивного шкільного середовища на протидію агресії та насиллю у будь-яких проявах.

Також на практиці країни Європи прийшли до висновку про неефективність застосування такого виду покарань, як штрафи, тому майже не застосовують такі заходи до порушників. Основною метою європейських антибулінгових програм є визнання наявності булінгу та пошук ефективних методів попередження цього явища.

Висновки. Отже, на наш погляд проблема протидії булінгу цілком обґрунтовано має сприйматись як така, що заслуговує уваги в сфері захисту інтересів дитини як людини у взаємозв'язку з проблематикою забезпечення національної безпеки держави. Аналізуючи питання булінгу та його профілактики в Україні варто зазначити позитивні зрушення в цьому напрямку. Прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» свідчить про визнання та розуміння всієї глибини та масштабності цих процесів. Проте потребує доопрацювання система профілактичних заходів спрямованих перш за все на попередження проявів булінгу. Для успішної боротьби з проявами булінгу необхідні:

- удосконалення законодавства у сфері захисту прав дитини;
- розробка та впровадження ефективних антибулінгових заходів спрямованих не лише на боротьбу, а на попередження виникнення випадків булінгу;
- належна підготовка професійних кадрів (педагогів, психологів, правоохоронців) дотичних до роботи з дітьми;
- залучення всіх суб'єктів-гарантів дотримання та захисту прав дитини до процесу реалізації

антибулінгових програм з подальшим моніторингом їх ефективності;
– використання інформаційних засобів для пропаганди негативності булінгу і його наслідків.

Таким чином боротьба з булінгом це однозначно багатовекторний та тривалий процес. Саме об'єднан-

ня сил всіх суб'єктів громадянського суспільства та держави може мати позитивні результати у питаннях мінімізації цькування серед українських школярів, що очевидно сприятиме вихованню морально здорового покоління.

Література

1. Конституція України –1996 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show>
2. Конвенція про права дитини (ООН, 1989 р.). URL: <https://www.rada.gov.ua>
3. Офіційний веб-портал UNICEF в Україні. URL: https://www.unicef.org/ukraine/media_31250.html.
4. Офіційний веб-портал UNICEF в Україні. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-online-bullying-unicef-opytuvannya/30145880.html>.
5. Янішевська К. Д., Тимошенко О. О. Деякі проблеми протидії булінгу в Україні та шляхи їх вирішення // Науковий юридичний журнал: Правові новели. 2018. № 4. С. 270–275
6. Закон України «Про охорону дитинства» від 25 травня 2001 р. (зі змінами та доповненнями). URL: <http://www.rada.gov.ua>.
7. Барліт А. Ю. Форми і методи подолання (мінімізації) соціально-педагогічної та психологічної проблеми булінгу в освітньому середовищі / А. Ю. Барліт, О. О. Барліт // Горизонти освіти. 2012. № 2. С. 44–46.
8. Лушпай Л. І. Шкільний булінг як різновид суспільної агресії / Л. І. Лушпай // Наук. зап. [Нац. ун-ту «Острозька академія»]. Сер.: Філологічна. 2013. Вип. 33. С. 85–88. URL: http://nbuv.gov.ua/jpdf/Nznuoaf_2013_33_28.pdf
9. Ольвеус Д. Булінг в школі: стикання з проблемою. Д. Ольвеус. 2001. URL: <http://www.oecdobserver.org>.
10. Фадеева М. В. Структура психологічної готовності вчителя до надання психологічної допомоги дитині — жертві кібербулінгу / М. В. Фадеева // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія «Педагогіка і психологія»: зб. статей. Ялта: РВВ КГУ, 2013. Вип. 39. Ч. 1. 316 с.
11. УНІАН. URL: <https://www.unian.ua/society/10435017-yunisef-poperedzhaye-pro-zagrozu-kiberbulingu-dlya-koristuvachiv-internetom-vid-15-do-24-rokiv>
12. Закон України № 2657-VIII від 18 грудня 2018 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19>
13. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 1 груд. 1984 р. № 8073-X // Відомості Верховної Ради УРСР. 1996. № 51. Ст. 1122.
14. Закон України № 2145-VIII від 05 вересня 2017 р. «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
15. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 № 2947-III: URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>

References

1. Konstituciya Ukrayini — 1996 r. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show>
2. Konvenciya pro prava ditini (OON, 1989 r.). URL: <https://www.rada.gov.ua>
3. Oficijnij veb-portal UNICEF v Ukrayini. URL: https://www.unicef.org/ukraine/media_31250.html.
4. Oficijnij veb-portal UNICEF v Ukrayini. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-online-bullying-unicef-opytuvannya/30145880.html>.
5. Yanishevska K. D., Timoshenko O. O. Deyaki problemi protidiyi bulingu v Ukrayini ta shlyahi yih virishennya // Naukovij yuridichnij zhurnal: Pravovi noveli. 2018. № 4. S. 270–275
6. Zakon Ukrayini “Pro ohoronu ditinstva” vid 25 travnya 2001 r. (zi zminami ta dopovnenniyami). URL: <http://www.rada.gov.ua>.
7. Barlit A. Yu. Formi i metodi podolannya (minimizaciyi) socialno-pedagogichnoyi ta psihologichnoyi problemi bulingu v osvitnomu seredovishi / A. Yu. Barlit, O. O. Barlit // Gorizonti osviti. 2012. № 2. S. 44–46.
8. Lushpaj L. I. Shkilnij buling yak riznovid suspilnoyi agresiyi / L. I. Lushpaj // Nauk. zap. [Nac. un-tu “Ostrozka akademiya”]. Ser.: Filologichna. 2013. Vip. 33. S. 85–88. URL: http://nbuv.gov.ua/jpdf/Nznuoaf_2013_33_28.pdf
9. Olveus D. Buling v shkoli: stikannya z problemoyu. D. Olveus. 2001. URL: <http://www.oecdobserver.org>.

10. Fadyeyeva M. V. Struktura psihologichnoyi gotovnosti vchitelya do nadannya psihologichnoyi dopomogi ditini — zhertvi kiberbulingu / M. V. Fadyeyeva // Problemi suchasnoyi pedagogichnoyi osviti. Seriya “Pedagogika i psihologiya”: zb. statej. Yalta: RVV KGU, 2013. Vip. 39. Ch. 1. 316 s.
11. UNIAN. URL: <https://www.unian.ua/society/10435017-yunisef-poperedzhaye-pro-zagrozu-kiberbulingu-dlya-koristuvachiv-internetom-vid-15-do-24-rokiv.ht>
12. Zakon Ukraini № 2657-VIII vid 18 grudnya 2018 r. “Pro vnesennya zmin do deyakih zakonodavchih aktiv Ukraini shodo protidiyi bulingu (ckuvannyu)”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19>
13. Kodeks Ukraini pro administrativni pravoporushennya: Zakon Ukraini vid 1 grud. 1984 r. № 8073-H // Vidomosti Verhovnoyi Radi URSR. 1996. № 51. St. 1122.
14. Zakon Ukraini № 2145-VIII vid 05 veresnya 2017 r. “Pro osvitu”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
15. Simejnj kodeks Ukraini: Zakon Ukraini vid 10.01.2002 № 2947-III: URL: [http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2947-](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2947-14)

Скоромний Ярослав Ігорович

*кандидат юридичних наук,
викладач кафедри судуострою, прокуратури та адвокатури
Львівський університет бізнесу та права*

Скоромный Ярослав Игоревич

*кандидат юридических наук,
преподаватель кафедры судуостройства, прокуратуры и адвокатуры
Львовский университет бизнеса и права*

Skoromnyy Yaroslav

*PhD in Law,
Lecturer of the Department of Judiciary, Prosecution and Advocacy
Lviv University of Business and Law
ORCID: 0000-0002-4067-710X*

DOI: 10.25313/2520-2308-2020-9-6306

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СУДУ ЯК ПЕРЕДУМОВА ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУДДІ

СОЦИАЛЬНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ СУДА КАК ПРЕДПОСЫЛКА ЮРИДИЧЕСКОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ СУДЬИ

SOCIAL RESPONSIBILITY OF THE COURT AS A PREREQUISITE FOR THE LEGAL RESPONSIBILITY OF A JUDGE

Анотація. У статті розкрито концептуальні основи соціальної відповідальності суду як важливої передумови юридичної відповідальності судді. Встановлено, що проблематика відповідальності суду і судді регулюється такими міжнародними та українськими документами, як: 1) Європейська хартія про закон «Про статус суддів», прийнята Радою Європи; 2) Закон України «Про судуострій і статус суддів»; 3) Конституція України; 4) Кодекс суддівської етики, затверджений Рішенням XI (чергового) з'їзду суддів України; 5) Рекомендація СМ/Rec (2010) 12 Кабінету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки; 6) Бангалорські принципи поведінки суддів. Розглянуто та проаналізовано результати опитування, проведені фондом «Демократичні ініціативи» та Центром Разумкова і Радою суддів України та Центром суддівських студій за підтримки Швейцарської агенції розвитку та співробітництва на засадах «Моніторингу стану незалежності суддів в Україні – 2012» в рамках вивчення рівня довіри громадськості до сучасної системи правосуддя, суддів і судів. Визначено, що суддя має як юридичний, так і моральний обов'язок неупереджено, незалежно, своєчасно та всебічно розглядати судові справи і приймати справедливі судові рішення, здійснюючи правосуддя на основі законодавчих норм. На засадах вивчення практики судових процесів доведено, що судді повинні вміло оперувати різними інструментами захисту від впливу громадськості. Встановлено, що для забезпечення захисту суддів від громадськості потрібно створювати спеціальні підрозділи, які функціонуватимуть у складі органів суддівського самоврядування. Запропоновано Раді суддів України, що виступає найвищим органом суддівського самоврядування у нашій державі (в Україні), законодавчо закріпити положення про забезпечення захисту процесуальної незалежності суддів.

Ключові слова: соціальна відповідальність, юридична відповідальність, суд, суддя, правосуддя, законодавство.

Аннотация. В статье раскрыты концептуальные основы социальной ответственности суда как важной предпосылки юридической ответственности судьи. Установлено, что проблематика ответственности суда и судьи регулируется следующими международными и украинскими документами, такими как: 1) Европейская хартия о законе «О статусе судей», принятая Советом Европы; 2) Закон Украины «О судуостройстве и статусе судей»; 3) Конституция Украины; 4) Кодекс

судейской этики, утвержденный Решением XI (очередного) съезда судей Украины; 5) Рекомендация CM/Rec (2010) 12 Кабинета Министров Совета Европы государствам-членам относительно судей: независимость, эффективность и обязанности; 6) Бангалорские принципы поведения судей. Рассмотрены и проанализированы результаты опроса, проведенного фондом «Демократические инициативы» и Центром Разумкова, Советом судей Украины и Центром судебных студий при поддержке Швейцарского агентства развития и сотрудничества на основе «Мониторинга состояния независимости судей в Украине – 2012» в рамках изучения уровня доверия к современной системе правосудия, судей и судов. Определено, что судья имеет как юридический, так и моральный долг беспристрастно, независимо, своевременно и всесторонне рассматривать судебные дела и принимать справедливые судебные решения, осуществляя правосудие на основе законодательных норм. На основе изучения практики судебных процессов доказано, что судьи должны умело оперировать различными инструментами защиты от воздействия общественности. Установлено, что для обеспечения защиты судей от общественности нужно создавать специальные подразделения, которые будут функционировать в составе органов судейского самоуправления. Предложено Совету судей Украины, который выступает высшим органом судейского самоуправления в нашем государстве (в Украине), законодательно закрепить положение об обеспечении защиты процессуальной независимости судей.

Ключевые слова: социальная ответственность, юридическая ответственность, суд, судья, правосудие, законодательство.

Summary. The article reveals the conceptual foundations of the social responsibility of the court as an important prerequisite for the legal responsibility of a judge. It has been established that the problem of court and judge liability is regulated by the following international and Ukrainian documents, such as: 1) European Charter on the Law «On the Status of Judges» adopted by the Council of Europe; 2) The Law of Ukraine «On the Judicial System and the Status of Judges»; 3) the Constitution of Ukraine; 4) The Code of Judicial Ethics, approved by the Decision of the XI (regular) Congress of Judges of Ukraine; 5) Recommendation CM/Rec (2010) 12 of the Cabinet of Ministers of the Council of Europe to member states regarding judges: independence, efficiency and responsibilities; 6) Bangalore Principles of Judicial Conduct. The results of a survey conducted by the Democratic Initiatives Foundation and the Razumkov Center, the Council of Judges of Ukraine and the Center for Judicial Studios with the support of the Swiss Agency for Development and Cooperation based on the «Monitoring of the State of Independence of Judges in Ukraine – 2012» as part of the study of the level of trust in the modern system were considered and analyzed, justice, judges and courts. It is determined that a judge has both a legal and a moral duty to impartially, independently, in a timely manner and comprehensively consider court cases and make fair judicial decisions, administering justice on the basis of legislative norms. Based on the study of the practice of litigation, it has been proven that judges must skillfully operate with various instruments of protection from public influence. It has been established that in order to ensure the protection of judges from the public, it is necessary to create special units that will function as part of judicial self-government bodies. It was proposed that the Council of Judges of Ukraine, which acts as the highest body of judicial self-government in our state (in Ukraine), legislate the provision on ensuring the protection of the procedural independence of judges.

Key words: social responsibility, legal responsibility, court, judge, justice, legislation.

Постановка проблеми. Концептуальна ідея соціальної відповідальності суду була розроблена Л. М. Москвич. Під нею вчена-юрист пропонувала розуміти взаємовідносини між судом та суспільством. При цьому взаємовідносини між судом та суспільством мали дві сторони [1, с. 245, 246]:

- 1) позитивну, відповідно до якої наставала відповідальність за результати прийняття рішень;
- 2) ретроспективну, згідно із якою наставала відповідальність за помилки в ухвалених судових рішеннях.

Наслідком соціальної відповідальності суду було притягнення судді до юридичної відповідальності за здійснення ним грубого і водночас навмисного порушення законодавчих норм. Відповідно до чинного законодавства на сьогодні суддю можна притягнути до дисциплінарної, кримінальної, кон-

ституційної та цивільної відповідальності внаслідок невиконання чи перевищення ним посадових обов'язків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням проблематики відповідальності суду і судді та пошуком рішень для їх усунення займалися багато науковців та вчених-юристів, зокрема значний внесок у цьому напрямку здійснили А. Ф. Коні [2], М. Мельник [3], С. В. Мойсеев [4], Л. М. Москвич [1], О. Радіонова [5] та інші.

Окрім того, проблематика відповідальності суду і судді регулюється такими міжнародними та українськими документами, як:

- Європейська хартія про закон «Про статус суддів», прийнята Радою Європи [6];
- Закон України «Про судоустрій і статус суддів» [7];
- Конституція України [8];

- Кодекс суддівської етики, затверджений Рішенням XI чергового з'їзду суддів України [9];
- Рекомендація CM/Rec (2010) 12 Кабінету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки [10];
- Бангалорські принципи поведінки судді [11].

З огляду на зазначене вище, а також, опираючись на дослідження, представлених вищезазначеними науковцями, треба зауважити, що ця проблематика є ще не до кінця вивченою та вимагає проведення більш комплексного дослідження, зокрема у сфері розкриття концептуальних основ соціальної відповідальності суду як важливої передумови юридичної відповідальності судді.

Мета статті. Метою статті є теоретичне узагальнення й представлення розкриття концептуальних основ соціальної відповідальності суду як важливої передумови юридичної відповідальності судді.

Виклад основного матеріалу дослідження. Пунктом 1.5 Європейської хартії про закон «Про статус суддів» [6] зазначається, що судді, виконуючи свої посадові обов'язки, повинні бути уважними та доступними по відношенню до осіб, які до них звертаються. Також судді повинні надавати підтримку на високому рівні їх компетентності, яка є необхідною для вирішення справ кожного, хто звертається до суду для вирішення конкретного випадку. Рішенням судді забезпечується гарантія прав осіб, які звертаються до суду, стосовно збереження у таємниці даних (відомостей), що стають відомими суддям у ході розгляду судового засідання.

Ідентичний підхід визначення посадових обов'язків судді представлений у Законі України «Про судоустрій і статус суддів» [7]. Так, статтею 56 «Права та обов'язки судді» цього закону зазначається, що суддя здійснює правосуддя відповідно до положень, визначених Конституцією України [8] та іншими законами. Суддя наділяється правом брати участь в суддівському самоврядуванні.

Окрім того, безпосередніми професійними обов'язками судді виступають [7]:

- безстороннє, справедливе та своєчасне розглядання судової справи і її вирішення у відповідності до законодавчих норм із дотриманням на цій основі правил та засад судочинства;
- виявлення поваги до учасників судового процесу;
- дотримання правил суддівської етики, зокрема додержання у професійній діяльності високих стандартів поведінки з ціллю формування у суспільства довіри до суду та забезпечення упевненості суспільства у непідкупності та чесності суддів;
- подання декларації особистої доброчесності як судді, а також декларації родинних зв'язків;

- не розголошування даних (відомостей), які являють собою таємницю, яка охороняється законодавчими нормами, зокрема таємницю закритого судового засідання та нарадчої кімнати;
- виконання вимог і дотримання обмежень, визначених законодавством у напрямку запобігання корупції;
- подання декларації особи, яка уповноважена виконувати функції держави чи місцевого самоврядування;
- систематичний розвиток професійних умінь та навиків, підтримання особистої кваліфікації на рівні, який є необхідним для виконання ним повноважень у суді, в якому він обіймає посаду судді;
- звертання із повідомленнями до Вищої ради правосуддя і до Генерального прокурора про втручання у його професійну діяльність стосовно здійснення ним правосуддя, яке потрібно провести протягом п'яти днів від часу, коли стало відомо про втручання як таке;
- підтвердження законності джерел походження особистого майна у відповідності із проходженням кваліфікаційного оцінювання чи у порядку дисциплінарного провадження стосовно судді, коли обставини, які виникли, виступають причиною притягнення судді до відповідальності, зокрема до дисциплінарної відповідальності, за умов виникнення сумнівності у законності джерел походження особистого майна чи доброчесності поведінки судді.

Що стосується питань етики суддів у ході здійснення ними професійної діяльності, то такі засади регулюються Кодексом суддівської етики, який затверджується на з'їзді суддів України за поданням Ради суддів України [9].

Так, у Кодексі суддівської етики, який затверджується на з'їзді суддів України за поданням Ради суддів України [9], зокрема у статті 1 вказано, що суддя у ході здійснення професійної діяльності повинен бути прикладом неухильного дотримання вимог закону. Також суддя у своїй професійній діяльності має керуватися принципом верховенства права та дотримуватись високих стандартів поведінки, що у результаті посилить довіру громадян у незалежність, справедливість, чесність та неупередженість суду.

Суддя зобов'язаний попереджати випадки настання незаконного впливу на професійну діяльність, що взаємопов'язана із правосуддям, а у разі настання таких випадків уникати впливу. При цьому суддя має бути незалежним від колег-суддів, а також не користуватися своїм посадовим становищем у власних цілях і при цьому не дозволяти іншим суддям цього робити [9].

Суддя повинен докладати значних зусиль для представлення своєї поведінки перед законослухняними, розсудливими і поінформованими громадянам як бездоганної та безпомилкової. Випадки порушення суддею правил етичної поведінки, які встановлюються Кодексом суддівської етики, не можуть самі собою визначатися як засади притягнення до дисциплінарної відповідальності та встановлювати певний ступінь їхньої вини [9].

У ході здійснення судочинства незалежність судді виступає ключовим принципом верховенства права, а також ключовими елементом проведення справедливого судового процесу. Здійснюючи професійні обов'язки, суддя повинен керуватися фактами, які визначені за результатами опрацювання доказів та законодавчої бази. Це, своєю чергою, виступає важливою гарантією чесного і справедливого розгляду судової справи у суді та прийняття на цій основі справедливого судового рішення. За таких обставин суддя не повинен керуватися впливом зовнішнього оточення, зазіхати на стимули, звертати увагу на загрози, втручання чи критику публіки [9].

На базі аналізу чинного законодавства з'ясовано, що в основі посадових обов'язків судді містяться елементи не тільки юридичної імперативності, але і елементи моральної імперативності. До прикладу моральна імперативність вказує на виконання суддею функції взаємодії (взаємовідносин) із суспільством, оскільки суспільство виступає головним диктатором загальноновизнаних стандартів поведінки, яка є прийнятною та допустимою для багатьох його членів, у тому числі для суддів.

З огляду на те, А. Ф. Коні зазначає, що суддя — це особа, а не знаряддя зовнішніх правил, діяльність якого проходить прямолінійно за годинниковою стрілкою [2, с. 205].

Варто зазначити, що суддя у ході здійснення ним професійної діяльності керується такими принципами поведінки (згідно Бангалорських принципів поведінки суддів), як [11]:

- принцип незалежності;
- принцип об'єктивності;
- принцип непідкупності;
- принцип чесності;
- принцип дотримання етичних норм;
- принцип рівності перед законом;
- принцип старанності;
- принцип компетентності.

Дослідження доводять також, що судді, здійснюючи професійні обов'язки, повинні керуватися неупередженістю, безсторонністю своїх дій, а також не допускати поведінку чи будь-які висловлювання, які негативно позначаються на порушенні рівності судді,

рівності присяжних та рівності народних засідателів у здійсненні процесу правосуддя [9].

Окрім того, суддя повинен вкладати у професійну діяльність уся душу та керуватися законодавчими нормами. При тому суддя, здійснюючи професійну діяльність, має завжди обґрунтовувати рішення, прийняте за результатами судового засідання. Водночас таке рішення має бути справедливим та сприяти суспільному благу [4, с. 10].

У випадку прийняття правильного рішення суддею, яке до того ж є бажаним та очікуваним для суспільства, виникає високий ступінь довіри громадськості до судді та до суду загалом. Водночас, якщо деякі судді та/чи судова влада не можуть надати гарантій соціальної справедливості, то це у кінцевому випадку призводить до настання негативних наслідків, які першочергово проявляються у вигляді невдоволення суспільства від дій судді та суду, а у гіршому випадку — до виникнення громадських рухів та масових протестів.

Згідно статті 8 Кодексу суддівської етики [9], суддя зобов'язаний здійснювати судовий процес (судочинство) в рамках і в порядку, які визначені процесуальним законом, та при цьому виявляти ввічливість, тактовність, повагу та витримку до усіх учасників судового процесу, а також до інших осіб.

Суддя, здійснюючи правосуддя, не має допускати жодних проявів неповаги до громадянина (людини), виходячи із його національності, статі, раси, політичних поглядів, релігії, фізичних вад чи соціально-економічного становища у суспільстві (стаття 9) [9].

Пункт 5.1. Європейської хартії про закон «Про статус суддів» [6] доводить, що халатність судді у ході виконання ним професійних посадових обов'язків карається застосуванням до нього санкцій. При тому рішення застосувати санкції до судді приймаються на основі пропозицій, рекомендацій чи згоди колегії чи органу, який складається не менше, аніж з половини обраних суддів. З огляду на те, колегія чи орган заслуховує усі сторони, які задіяні у цій справі, зокрема і сторону судді, якого обвинувачується за халатність виконання професійних посадових обов'язків. Законодавством також визначені заходи покарання судді у разі доведення його вини, при чому рішення колегії чи виконавчого органу може бути оскаржено у вищому за рангом судовому органі.

Рекомендацією CM/Rec (2010) 12 Кабінету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки [10] (зокрема пунктом 20) зазначено, що судді не можуть результативно здійснювати свої професійні обов'язки, якщо існує низький рівень довіри громадськості до такої діяльності. Тому з ціллю підвищення довіри

громадськості до процесу здійснення правосуддя, судді мають бути обізнаними стосовно бажаних очікувань громадськості від дій та результатів судової системи, а також уникати виникнення скарг з боку громадськості на дії чи бездіяльність правосуддя.

Аналіз суддівської практики доводить, що на сьогодні суттєво знижується рівень довіри громадян до вітчизняної системи правосуддя, а також до суддів. За результатами соціологічних опитувань, проведених фондом «Демократичні ініціативи» та Центром Разумкова у 2012 році, встановлено, що рівень довіри громадян до систем правосуддя станом на квітень 2012 року знизився на третину, тобто до 2,9%, порівняно 9,4% станом на травень 2010 року. Своєю чергою, діяльність судів позитивно була оцінена тільки 20% опитаних респондентів, причому негативно про діяльність судів відгукнулися 69% опитаних респондентів. Що стосується довіри громадян до органів прокуратури за досліджуваний період, то він перебував на рівні 23%. Результати опитування засвідчили загалом негативне ставлення громадськості до суду та органів прокуратури, що у загальному вказує на те, що суд громадськістю не сприймається як головний орган правосуддя [3; 12].

За результатами анкетування, проведеними Радою суддів України та Центром суддівських студій за підтримки Швейцарської агенції розвитку та співробітництва на засадах «Моніторингу стану незалежності суддів в Україні — 2012» у серпні 2012 року, з'ясовано, що отримані показники довіри громадськості значно відрізняються від показників довіри громадськості, отриманих вище фондом «Демократичні ініціативи» та Центром Разумкова.

Так, 56,31% опитаних респондентів відзначили повне задоволення судовою системою, зокрема рівнем справедливості судового розгляду, рівнем неупередженості суду та рівнем незалежності суду. Натомість 22,95% опитаних респондентів висловили часткове невдоволення судовою системою, а 11,47% опитаних респондентів не змогли дати оцінку судової системи. Водночас тільки 10% опитаних респондентів заявили незадоволеність рівнем спілкування із працівниками суду, зокрема суддями [13].

Така значна різниця між результатами опитування була обумовлена не тільки різною методологією до проведення опитування, але і структурою цільової аудиторії. До прикладу фонд «Демократичні ініціативи» та Центр Разумкова провели опитування респондентів віком від 18-ти років в усіх регіонах України, тобто в опитуванні взяли участь усі пересічні громадяни України. Щодо дати, то опитування проводилося у 2010 та 2012 роках. Водночас у вибірці респондентів опитування, проведеного Радою суддів

України та Центром суддівських студій за підтримки Швейцарської агенції розвитку та співробітництва взяли участь тільки 21028 осіб, тобто ті особи, які перебували у судах загальної юрисдикції та брали участь у судовому засіданні тільки 15 серпня 2012 року [5; 14].

Як висновок із опрацьованих результатів опитування, то слід зазначити, що рівень довіри громадськості до суду загалом є нижчим на відміну від рівня довіри громадян, що безпосередньо звернулися до суду з певних причин.

Підтвердити такі твердження можна на основі даних судової статистики. Так, до прикладу у 2011 році судами загальної юрисдикції було розглянуто по першій інстанції приблизно 8 мільйонів справ, із яких тільки 17% біли оскарженими у апеляційному суді [5; 14].

На такий рівень довіри громадян до професійної діяльності суддів в контексті здійснення ними правосуддя впливає інформація, отримана із засобів масової інформації. Інформація, яку подають засоби масової інформації про діяльність суддів є часто перекошеною, що в результаті оцінки громадянами впливає на пониження авторитетності суддів як суб'єктів законності та справедливого правосуддя. Українське ТБ на сьогодні не показує жодних позитивних сюжетів про відновлення прав громадян, які порушені внаслідок присудження суддею несправедливого покарання. Такі здобутки все частіше виникають у судовій практиці.

Останнім часом спостерігається ситуація, коли громадськість неоднозначно оцінює кримінальні справи. До прикладу хід провадження кримінальної справи і її судовий розгляд досить активно представляється засобами масової інформації та комплексно обговорюється громадськістю як у мережі Інтернет, так і в особистому спілкуванні.

Що стосується громадських акцій протесту на судові рішення, то вони станом на сьогодні виступають одними із ключових проблем. Особливо визначальним є те, що виникнення таких ситуацій провокує насамперед політична система, із якою пов'язані справи засудження колишніх чиновників за загально кримінальні діяння. Фондом «Демократичні ініціативи» спільно із Центром Разумкова також було вивчено думку громадян про законність випадків самосуду. Результати проведеного дослідження засвідчили, що [15]:

- 38% опитаних респондентів (громадян) стверджують, що здійснення самосуду у жодному разі є неприпустимим;
- 35% опитаних респондентів (громадян) відмітили самосуд як неприпустиме явище, але у поодиноких

випадках — як виправдання цього злочину у разі його скоєння;

- 19% опитаних респондентів (громадян) є переконаними, що у сучасних умовах здійснення судочинства це один із найбільш дієвих способів здійснення справедливого правосуддя.

На основі опрацювання отриманих результатів дослідження М. Мельник заявляє, що самосуд — це форма протесту проти країни, яка вказує на те, що у країні є досить багато проблем недосконалості суспільного розвитку. Водночас країна повинна недопускати виникнення таких проблем, а якщо вже такі проблеми виникли, то швидко їх вирішувати [3].

Дослідження доводять, що в Україні проблематика резонансних справ є досить суттєвою. Це, своєю чергою, провокує виникнення процесуальних проблем. Зокрема, наприклад, кількість тиражу інформації про стан кримінальних справ суттєво впливає на морально-психологічне становище родини тих, хто вчинив злочин. Окрім того, винну особу, вину якої у суді ще не доведено, у засобах масової інформації активно обговорюють, розглядаючи до того хід подій, та, вважаючи її особливо небезпечною.

Така ситуація суспільного розголосу має негативну сторону, яка позначається на неупередженості та справедливості судового розгляду. До прикладу, судді часто отримують інформацію про події та особливості злочину справ, які вони ведуть у судовому процесі. І коли настає момент прийняття судового рішення, суддя, окрім законодавчих норм, інтуїтивно опирається на факти засобів масової інформації.

Відповідно до положень кримінального процесуального законодавства України, механізм розгляду справи повинен включати ряд потрібних гарантій прийняття суддею об'єктивного та всебічного судового рішення. Враховуючи факти, наведені вище, а також, виходячи із положень кримінального процесуального законодавства України, за такої ситуації відбувається неупереджене порушення аспектів суб'єктивної безсторонності суду, яка полягає у формуванні внутрішнього ставлення судді до ходу та розв'язання такої судової справи.

При цьому слід відмітити, що суддя не може здійснювати публічних заяв у засобах масової інформації стосовно справ, що тільки перебувають у судовому провадженні. Суддя також не може сумніватися у судових рішеннях, які вже законодавчо утверджені. Не розголошення інформації суддею стосовно ходу подій та особливостей розгляду судової справи також виступає вагомою пересторогою етичної поведінки судді, виходячи із його посадових обов'язків.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Результати опрацювання джерел [1–15] дали

можливість розкрити концептуальні основи соціальної відповідальності суду як важливої передумови юридичної відповідальності судді.

Встановлено, що проблематика відповідальності суду і судді регулюється такими міжнародними та українськими документами, як:

- 1) Європейська хартія про закон «Про статус суддів», прийнята Радою Європи;
- 2) Закон України «Про судоустрій і статус суддів»;
- 3) Конституція України;
- 4) Кодекс суддівської етики, затверджений Рішенням XI (чергового) з'їзду суддів України;
- 5) Рекомендація СМ/Рес (2010) 12 Кабінету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки;
- 6) Бангалорські принципи поведінки суддів.

У ході розкриття проблематики соціальної відповідальності суду як передумови юридичної відповідальності судді визначено, що суддя має як юридичний, так і моральний обов'язок неупереджено, незалежно, своєчасно та всебічно розглядати судові справи і приймати справедливі судові рішення, здійснюючи правосуддя на основі законодавчих норм.

При цьому на базі аналізу чинного законодавства з'ясовано, що в основі посадових обов'язків судді містяться елементи не тільки юридичної імперативності, але і елементи моральної імперативності. До прикладу моральна імперативність вказує на виконання суддею функції взаємодії (взаємовідносин) із суспільством, оскільки суспільство виступає головним диктатором загальноновизнаних стандартів поведінки, яка є прийнятною та допустимою для багатьох його членів, у тому числі для суддів.

З'ясовано, що на сьогодні потреба задоволення соціальної справедливості є однією із найбільш гострих проблем громадськості. Створення тиску з боку громадськості на суд виступає причиною посягань на процесуальну незалежність судів та негативно відображається на інтересах учасників судового засідання.

Тому, опираючись на зроблені вище висновки, підвищити рівень довіри до суду та судді можна завдяки посиленню відповідальності працівників засобів масової інформації за розголошення недостовірної та несвоечасної інформації про судові процеси (до прикладу увагу слід зосередити на кримінальному судовому процесі, в якому учасники судового кримінального засідання можуть подати слідчому судді чи суду клопотання, де зазначено заборону висвітлювати матеріали кримінального судового засідання, якщо ще за ним не прийнято судового рішення).

Вивчення практики судових процесів доводить, що судді повинні вміло оперувати різними інструментами захисту від впливу громадськості. Встановлено, що для забезпечення захисту суддів від громадськості потрібно створювати спеціальні підрозділи, які функціонуватимуть у складі органів суддівського самоврядування. Виходячи із зазначеного, пропонується наділити Раді суддів України, що виступає найвищим органом суддівського самоврядування у нашій державі, повноваженнями забезпечувати захист процесуальної незалежності суддів.

На основі опрацювання результатів опитувань, проведених фондом «Демократичні ініціативи» та Центром Разумкова і Радою суддів України та Центром суддівських студій за підтримки Швейцарської агенції розвитку та співробітництва на засадах «Моніторингу стану незалежності суддів в Україні — 2012» в рамках вивчення рівня довіри громадськості до сучасної системи правосуддя, суддів і судів, визначено, що рівень довіри громадськості до суду загалом є нижчим на відміну від рівня довіри громадян, що безпосередньо звернулися до суду з певних причин.

Література

1. Москвич Л. М. Эффективность судебной системы: концептуальный анализ: монография / Национальный университет «Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого». Х.: ФІНН, 2011. 384 с.
2. Кони А. Ф. Собрание сочинений. В 8-ми т. Т. 4: Правовые воззрения А. Ф. Кони. Под общей ред. В. Г. Базанова. М.: Изд-во «Юрид. лит.», 1967. 544 с.
3. Мельник М. За власні помилки — з власної кишені // Дзеркало тижня. Україна. Вип. № 21, 8 червня — 15 червня 2012р. URL: https://zn.ua/ukr/LAW/za_vlasni_pomilki_z_vlasnoyi_kisheni_.html
4. Моисеев С. В. Философия права: курс лекций. 2-е изд., испр. и доп. Новосибирск: Сибир. университет. изд-во, 2004. 262 с. URL: https://www.studmed.ru/view/moiseev-sv-filosofiya-prava-2004-god_cc3d29d9f08.html
5. Радіонова О. Достойнства Феміди очима українців // Закон і бізнес. 18.08–28.08.2012. № 34(1073). URL: https://zib.com.ua/ua/print/11204-schob_zyasuvati_chi_nezalezhne_neuperedzhene_ta_dostupne_v_u.html
6. Європейська хартія про закон «Про статус суддів»: Прийнята Радою Європи 10.07.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_236
7. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII (із змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
8. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. (із змінами та доповненнями). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
9. Кодекс суддівської етики: Затверджено Рішенням XI (чергового) з'їзду суддів України від 22.02.2013 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-13/sp:java-:max10>
10. Рекомендація CM/Rec (2010) 12 Кабінету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки: Ухвалено Комітетом Міністрів Ради Європи 17.11.2010 р. на 1098 засіданні заступників міністрів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a38#Text
11. Бангалорські принципи поведінки суддів від 19 травня 2006 року: Схвалено Резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН 27.07.2006 р. № 2006/23. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67#Text
12. Корреспондент: Рівень довіри до українських судів наближається до абсолютного мінімуму // Korrespondent.net. 12 жовтня 2012 р. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/politics/1405614-korrespondent-riven-doviri-do-ukrayinskih-sudiv-nablizhaetsya-do-absolyutnogo-minimumu>
13. Справедливість судів задоволені більше половини опитаних// Закон і бізнес. 23.11.2012. URL: https://zib.com.ua/ua/print/12817-spravedlivistyu_sudiv_zadovoleni_bilshe_polovini_opitanih_uk.html
14. Судова статистика // Офіційний веб-портал «Судова влада України». URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/
15. Соціолог. Сторонников «суда Линча» все больше // LB.ua. 20 січня 2013 р. URL: https://lb.ua/society/2013/01/20/186225_sotsiolog_storonnikov_suda_lincha.html

References

1. Moskvych L. M. Efektivnist sudovoi systemy: kontseptualnyi analiz: monohrafiia / Natsionalnyi universytet "Iurydychna akademiia Ukrainy im. Yaroslava Mudroho". Kh.: FINN, 2011. 384 s.
2. Koni A. F. Sbranie sochineniy. V 8-mi t. T. 4: Pravovye vozzreniya A. F. Koni. Pod obshchey red. V. G. Bazanova. M.: Izd-vo "Yurid. lit.", 1967. 544 s.

3. Melnyk M. Za vlasni pomylky — z vlasnoi kysheni // Dzerkalo tyzhnia. Ukraina. Byp. № 21, 8 chervnia — 15 chervnia 2012r. URL: https://zn.ua/ukr/LAW/za_vlasni_pomilki_z_vlasnoyi_kisheni_.html
4. Moiseev S. V. Filosofiya prava: kurs lektsiy. 2-e izd., ispr. i dop. Novosibirsk: Sibir. universit. izd-vo, 2004. 262 s. URL: https://www.studmed.ru/view/moiseev-sv-filosofiya-prava-2004-god_cc3d29d9f08.html
5. Radionova O. Dostoinstva Femidy ochyma ukraintsiiv // Zakon i biznes. 18.08–28.08.2012. № 34(1073). URL: https://zib.com.ua/ua/print/11204-schob_zyasuvati_chi_nezalezhne_neuperedzhene_ta_dostupne_v_u.html
6. Yevropeiska khartiia pro zakon “Pro status suddiv”: Pryiniata Radoiu Yevropy 10.07.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_236
7. Pro sudoustrii i status suddiv: Zakon Ukrainy vid 02.06.2016 r. № 1402-VIII (iz zminamy ta dopovnenniamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
8. Konstytutsiia Ukrainy: pryiniata na piatii sesii Verkhovnoi Rady Ukrainy 28 chervnia 1996 r. (iz zminamy ta dopovnenniamy). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-bp>
9. Kodeks suddivskoi etyky: Zatverdzheno Rishenniam KhI (cherhovoho) zizdu suddiv Ukrainy vid 22.02.2013 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-13/sp:java-:max10>
10. Rekomendatsiia CM/Rec (2010) 12 Kabinetu Ministriv Rady Yevropy derzhavam-chlenam shchodo suddiv: nezalezhnist, efektyvnist ta oboviazky: Ukhvaleno Komitetom Ministriv Rady Yevropy 17.11.2010 r. na 1098 zasidanni zastupnykiv ministriv. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a38#Text
11. Banhalorski pryntsyipy povedinky suddiv vid 19 travnia 2006 roku: Skhvaleno Rezoliutsiieiu Ekonomichnoi ta Sotsialnoi Rady OON 27.07.2006 r. № 2006/23. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67#Text
12. Korrespondent: Riven doviry do ukrainskykh sudiv nablyzhaetsia do absolutnoho minimumu // Korrespondent.net. 12 zhovtnia 2012 r. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/politics/1405614-korrespondent-riven-doviri-do-ukrayinskih-sudiv-nablizhaetsya-do-absolyutnogo-minimumu>
13. Spravedlyvistiu sudiv zadovoleni bilshe polovyny opytanykh// Zakon i biznes. 23.11.2012. URL: https://zib.com.ua/ua/print/12817-spravedlivistyu_sudiv_zadovoleni_bilshe_polovini_opitanih_uk.html
14. Sudova statystyka // Ofitsiinyi veb-portal “Sudova vlada Ukrainy”. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/
15. Sotsiolog. Storonnikov “suda Lincha” vse bolshe // LB.ua. 20 sichnia 2013 r. URL: https://lb.ua/society/2013/01/20/186225_sotsiolog_storonnikov_suda_lincha.html

Horielova Veronika

*Candidate of Legal Sciences,
Associate Professor of Department of State Legal Sciences
University of Economy and Right "KROK"*

Горелова Вероніка Юріївна

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
Університет економіки та права «КРОК»*

Горелова Вероника Юрьевна

*кандидат юридических наук, доцент
доцент кафедры государственного-правовых дисциплин
Университет экономики и права «КРОК»*

ORCID: 0000-0001-6536-2422

DOI: 10.25313/2520-2308-2020-9-6315

THE LEGAL ESSENCE OF LAWYER'S MORALS IN THE CONTEXT OF BUSINESS ETIQUETTE

ПРАВОВА СУТНІСТЬ МОРАЛІ АДВОКАТА В КОНТЕКСТІ ДІЛОВОГО ЕТИКЕТУ

ПРАВОВАЯ СУЩНОСТЬ МОРАЛИ АДВОКАТА В КОНТЕКСТЕ ДЕЛОВОГО ЭТИКЕТА

Summary. The article examines the morality of a lawyer in the context of business etiquette. Despite the existence of a number of regulations, the studied category of "business etiquette of a lawyer", unfortunately, is little studied by scholars and is rarely discussed by practitioners. However, the study of various manifestations of this institution allows us to conclude that it has a significant impact on the course of the trial. It was found that the content of the requirements concerning the duties of a lawyer to comply with generally accepted rules of business etiquette and the requirements for appearance are not explained in any way in the Lawyers' Code of Ethics, which sometimes creates some ambiguities among practicing lawyers and is a shortcoming of the law. In our opinion, the business etiquette of a lawyer is a set of common rules and norms of behavior in both formal and informal settings. Also, in our opinion, the ethics of a lawyer's business relations can be considered a necessary basis of moral values, which is a system of criteria and parameters in relations between all members of society. The article discusses the requirements for lawyer's clothing, introduced in other countries. We fully support the position of a negative attitude towards the lawyer's robe, because lawyers wear a special robe, will not be able to add ethics and discipline a lawyer – because the "mantle of the portfolio" is not only not good, but also directly degrades the prestige of the legal profession. Norms of business etiquette of a lawyer can be considered: timely performance of his work; confidentiality; respect for colleagues; friendliness and friendliness to anyone, regardless of mood and attitude to others; attention and tolerance to customers; correct and competent language; proper clothing; restriction of personal telephone communication during professional activity; minimization of extraneous chats. These norms completely coincide with the norms and principles of lawyer's ethics, which can be considered as a culture associated with the establishment in society of moral and humanistic relations between people. In this regard, the article proposes to supplement Art.

Key words: morality, lawyer ethics, business etiquette, dress code, lawyer.

Анотація. В статті досліджено питання моралі адвоката в контексті ділового етикету. Не дивлячись на існування низки нормативно-правових актів, досліджувана категорія «діловий етикет адвоката», на жаль, мало досліджена вченими і рідко обговорюється практиками. Однак дослідження різних проявів цього інституту дозволяє прийти до висновку, що

саме він робить істотний вплив на хід судового процесу. Виявлено, що зміст вимог, які стосуються обов'язків адвоката щодо дотримання загальноприйнятих норм ділового етикету та вимог щодо зовнішнього вигляду ніяким чином у Правилах адвокатської етики не розтлумачено, що іноді створює певні незрозумілості серед практикуючих адвокатів та є недоліком законодавства. На нашу думку, діловий етикет адвоката – це сукупність узвичаєних правил і норм поведінки як в офіційній, так і в неофіційній обстановці. Також, на наш погляд, етикою ділових відносин адвоката можна вважати необхідний базис моральних цінностей, що становить систему критеріїв та параметрів у відносинах між всіма членами суспільства. В статті розглянуті вимоги щодо одягу адвоката, впроваджені в інших країнах. Ми цілком підтримуємо позицію негативного ставлення до адвокатської мантиї, адже носіння адвокатами спеціальної мантиї, не зможе додати етичності та дисциплінувати адвоката – адже «мантия з портфелю» вид не тільки не гарний, а й пряме принижувати престижу адвокатської професії. Нормами ділового етикету адвоката можна вважати: вчасне виконання своєї роботи; дотримання конфіденційності; повага до колег; доброзичливість і привітність до будь-кого не залежно від настрою та ставленню до оточуючих; увага та терпимість до клієнтів; правильна та грамотна мова; належний одяг; обмеження особистого телефонного зв'язку під час здійснення професійної діяльності; зведення до мінімуму сторонніх балачок. Ці норми цілком співпадають з нормами та принципами адвокатської етики, яку можна вважати за культуру, що пов'язана з утвердженням у суспільстві моральних та гуманістичних взаємин між людьми. У зв'язку з чим в статті запропоновано доповнити ст. 12 Правил адвокатської етики переліком норм ділового етикету та норм щодо зовнішнього виду адвоката.

Ключові слова: мораль, адвокатська етика, діловий етикет, грес-код, адвокат.

Аннотация. В статье исследованы вопросы морали адвоката в контексте делового этикета. Несмотря на существование ряда нормативно-правовых актов, исследуемая категория «деловой этикет адвоката», к сожалению, мало исследована учеными и редко обсуждается практиками. Однако исследования различных проявлений этого института позволяет прийти к выводу, что именно он оказывает существенное влияние на ход судебного процесса. Вывявлено, что содержание требований, касающихся обязанностей адвоката по соблюдению общепринятых норм делового этикета и требований относительно внешнего вида никак в Правилах адвокатской этике не разъяснены, что иногда создает определенные неясности среди практикующих адвокатов и является недостатком законодательства. По нашему мнению, деловой этикет адвоката – это совокупность общепринятых правил и норм поведения, как в официальной, так и в неофициальной обстановке. Также, на наш взгляд, этикой деловых отношений адвоката можно считать необходимый базис нравственных ценностей, составляет систему критериев и параметров в отношениях между всеми членами общества. В статье рассмотрены требования относительно одежды адвоката, которые внедрены в других странах. Мы полностью поддерживаем позицию негативного отношения к адвокатской мантии, ведь ношение адвокатами специальной мантии, не сможет добавить этичности и дисциплинировать адвоката – ведь «мантия из портфеля» вид не только не хороший, но и прямое унижение престижа адвокатской профессии. Нормами делового этикета адвоката можно считать: своевременное выполнение своей работы; конфиденциальность; уважение к коллегам; доброжелательность и приветливость к любому независимо от настроения и отношению к окружающим; внимание и терпимость к клиентам; правильная и грамотная речь; надлежащая одежда; ограничения личной телефонной связи при осуществлении профессиональной деятельности; сведение к минимуму посторонних разговоров. Эти нормы вполне совпадают с нормами и принципами адвокатской этики, которую можно обозначить как культуру, которая связана с утверждением в обществе моральных и гуманистических взаимоотношений между людьми. В связи с чем, в статье предложено дополнить ст. 12 Правил адвокатской этики перечнем норм делового этикета и норм относительно внешнего вида адвоката.

Ключевые слова: мораль, адвокатская этика, деловой этикет, грес-код, адвокат.

Formulation of the problem. In the conditions of active formation of the bar, attention to increasing the requirements of lawyer ethics is of great importance. Publicity, as one of the main characteristics of advocacy, is not possible without criticism. The studied category of “business etiquette of a lawyer”, unfortunately, is little studied by scientists and is rarely discussed by practitioners. However, a careful study of the various manifestations of this institution allows us to conclude that it has a significant impact on the course of the trial.

Analysis of recent research and publications.

Recent publications on legal ethics include the works of lawyers D. Kukhniuk, N. M. Bakayanova, I. O. Bilytsia, G. V. Boyko and others.

Part of the general problem has not been solved previously. A lawyer must be highly professional and moral. The admission of unethical statements disrupts the normal course of the trial, disgraces the profession of lawyer. In carrying out his / her professional activity, a lawyer is also obliged to adhere to generally accepted norms of business etiquette,

including on appearance, however, the Rules of Advocate Ethics do not contain any statements that may or may not be used and do not define norms on lawyer's appearance.

Formulating the goals of the article to consider and investigate the existing norms of business etiquette of lawyers, to make proposals for improving the current legislation of Ukraine.

Presentation of the main research material.

The legal basis for the activities of the Bar of Ukraine is a number of regulations, where in accordance with the Constitution of Ukraine a special source is the Law of Ukraine "On Advocacy and Advocacy" and in the field of interpretation of moral norms — Rules of Advocate Ethics. the lawyer. I would like to note that public relations "lawyer — court" are carried out not only on mutual respect of the judge and the lawyer, but also on mutual respect of the lawyer and other participants in the trial, because the lawyer, as well as the judge, performs a common social function — human rights. According to Art. 23 of the Constitution of Ukraine, everyone has the right to free development of his personality, if it does not violate the rights and freedoms of others [1].

According to Art. 34 of the Law of Ukraine "On Advocacy and Advocacy" one of the important grounds for bringing a lawyer to disciplinary responsibility is a violation of the rules of ethics [2]. Thus, violations of only those requirements that are set out in the rules will be taken into account. According to Art. 12 of the Rules of Advocacy, a lawyer in carrying out professional activities must comply with generally accepted rules of business etiquette, including the appearance [3]. Thus, it is implied that one of the important elements of legal ethics is the moral culture in communication, because lawyers in their professional activities and in everyday life not only exchange information, but also interact, influence each other, pursue their own line of conduct. and defend their interests.

As for the requirement of "generally accepted norms of business etiquette", it is not explained in any way in the Rules. As a general rule, the ethics of any business relationship is a system of knowledge about its moral aspects [4, p. 35].

If we turn to international business practice, the researchers have derived the following rules of business etiquette: timely performance of their work; confidentiality; respect for colleagues; friendliness and friendliness to anyone, regardless of mood and attitude to others; attention and tolerance to customers; correct and competent language; proper clothing; restriction of personal telephone communication during professional activity; minimization of extraneous chats [5, p. 54–56]. All this coincides with the norms and principles of

legal ethics, which can be considered a culture associated with the establishment in society of moral and humanistic relationships between people. Adherence to the rules of business etiquette is a constant process of self-education and self-improvement of a lawyer. In our opinion, this is, first of all, the lawyer's ability to choose the necessary forms and means of communication, which are perceived by the average person and transformed into high ideals, so that the lawyer activates his own desire for both personal self-expression and self-affirmation of self-worth. In addition to the above requirements of business etiquette of a lawyer, it is necessary to add compliance with the requirements for self-promotion and communication on the Internet.

A lawyer's business etiquette is thus a set of common rules and norms of conduct in both formal and informal settings. Also, in our opinion, the ethics of a lawyer's business relations can be considered a necessary basis of moral values, which is a system of criteria and parameters in relations between all members of society: individuals and legal entities.

The question of business norms for a lawyer in Ukraine also remains open. This issue was raised in the Verkhovna Rada of Ukraine in the draft Law "On Amendments to the Law of Ukraine" On Advocacy and Advocacy "of December 18, 2012 on the mantle of the mantle, when it was proposed as clothing for a lawyer mantle. The explanatory note to the bill stated the following arguments in favour of introducing such an amendment into modern legislation, namely: "Given the lack of Ukrainian legislation regulating the official uniform and clothing of lawyers involved in court proceedings, in practice the appearance of some lawyers in their practice of advocacy causes serious remarks. In the courts of Ukraine, unfortunately, you can see lawyers in shabby jeans, stretched sweater, shorts, flip-flops, without socks; or in mini-skirts, shoes with too high heels with bright colours, etc. The sloppiness of some lawyers discredits the honourable profession, reduces trust in justice and the judicial process in Ukraine" [6]. This bill was withdrawn by the author in 2014 due to significant resistance from lawyers. We fully support the negative public attitude to the lawyer's mantle, because wearing a special mantle will not add ethics and discipline a lawyer — because the "mantle from the portfolio" does not look good, which will only degrade the prestige of the legal profession). This bill was withdrawn by the author in 2014 due to significant resistance from lawyers. We fully support the negative public attitude to the lawyer's mantle, because wearing a special mantle will not add ethics and discipline a lawyer — because the "mantle from the portfolio" does not look good, which will only degrade the prestige of

the legal profession). This bill was withdrawn by the author in 2014 due to significant resistance from lawyers. We fully support the negative public attitude to the lawyer's mantle, because wearing a special mantle will not add ethics and discipline a lawyer — because the “mantle from the portfolio” does not look good, which will only degrade the prestige of the legal profession).

In other countries, on the other hand, there are special requirements for clothing (mantles). The main purpose of the introduction of special attire for lawyers is that the mantle is supposed to help increase the professionalism of the lawyer and his moral protection, and give equal status to the lawyer in the trial. For example, Art. 6 Lawyers of the Republic of Azerbaijan take part in court hearings in special uniforms [7]. The dress code for lawyers in India is governed by Part VI of Chapter IV of the Rules of the Bar Council of India under the Advocates Act 1961, which requires every lawyer to wear a black robe or coat with a white shirt and white-collar. In Great Britain, the Westminster Decree of 1635 authorized the monarch to determine a dress code for the profession of lawyer, which was determined depending on the season.

However, the other side of the issue remains. Thus, the world is watching with great concern the increase in the number of cases of improper appearance of lawyers that have recently appeared in court. According to Nigerian Judge Ayu Bello, “practising lawyers need to dress appropriately and thus encourage respect for the legal profession, as well as enhance the dignity of Nigerian courts”.

In our opinion, the mantle will not brighten up such unethical actions as excessive personal correspondence on the phone during the trial, splashing from a water bottle, forgetting the judge's name or addressing the judge with his hands in his pockets, etc. — these are the consequences of improper upbringing. Also, the mantle will not be able to help increase the professionalism of the lawyer — because it is experience and continuous improvement. In addition, the mantle cannot in any way provide additional guarantees of the equal status of a lawyer in court.

Conclusions. In accordance with the above, we consider it necessary to supplement Art. 12 of the Rules of Advocate Ethics as follows: In carrying out professional activities, a lawyer must comply with generally accepted rules of business etiquette:

- refrain from any action which, in certain circumstances, would be ashamed to announce in the press, on television or on the Internet;
- refrain from making recommendations to another person who would not offer himself;
- refrain from posting personal candid photos or videos on the Internet;
- refrain from the abuse of psychotropic, narcotic, toxic substances or alcohol.

Also, in terms of appearance, the necessary requirement is:

- cleanliness;
- business, not bright clothes;
- minimum jewellery.

References

1. Constitution of Ukraine. URL: extzakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-бп#Т
2. Law of Ukraine “On Advocacy and Advocacy”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>
3. Rules of lawyer ethics. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text>
4. Ethics of business relations: a textbook / [Lesko O. Y., Pryshchak MD, Zalyubivska OB and others.]. Vinnytsia: VNTU, 2011. 309 p.
5. Rosanne Thomas. Excuse Me: The Survival Guide to Modern Business Etiquette. AMACOM; First Edition (August 10, 2017). 288 p.
6. Draft Law “On Amendments to the Law of Ukraine” On Advocacy and Advocacy “of December 18, 2012 on the mantle of the lawyer. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45199
7. Law of the Republic of Azerbaijan “On Lawyers and Advocacy” of June 10, 2011 № 145-IVQD. URL: file:///C:/Users/Veronika/Downloads/azerbajdzhanskaya_respublika.pdf
8. Shaheen Parween. Lawyer's Dress Code: Evolution & Practice. June 22, 2020. URL: <https://www.indialegallive.com/special-story/zi-ca-dress-code-evolution-practice/>
9. News update dress code for lawyers appearing before courts in the fct. URL: <http://www.fcthighcourt.gov.ng/dress-code-for-zi-ca-appearing-before-courts-in-the-fct/>

Нітченко Алла Григорівна

кандидат історичних наук,
доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права
Навчально-науковий інститут права і соціальних технологій
Чернігівський національний технологічний університет

Нитченко Алла Григорьевна

кандидат исторических наук,
доцент кафедры теории и истории государства и права, конституционного права
Учебно-научный институт права и социальных технологий
Черниговский национальный технологический университет

Nitchenko Alla

Candidate of Historical Sciences,
Associate Professor of the Department of Theory and History of State and Law,
Constitutional Law
Educational and Scientific Institute of Law and Social Technologies
Chernihiv National University of Technology
ORCID: 0000-0002-2141-8137

Морська Наталія Львівна

кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії та суспільних наук
Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка

Морская Наталия Львовна

кандидат философских наук,
доцент кафедры философии и общественных наук
Тернопольский национальный педагогический университет имени В. Гнатюка

Morska Nataliia

PhD in Philosophical Sciences,
Associate Professor of Philosophy and Social Sciences Department
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
ORCID: 0000-0002-6533-2802

DOI: 10.25313/2520-2308-2020-9-6307

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

LEGAL FUNDAMENTALS OF INNOVATIVE ACTIVITY

Анотація. У науковій статті представлено основні засади здійснення інноваційної діяльності з позиції права. Розглянуто проблематику законодавчого і нормативно-правового забезпечення основних засад здійснення інноваційної діяльності на території України. З'ясовано, що основні засади здійснення інноваційної діяльності на території України регулюється низкою законодавчих та нормативно-правових документів. Розкрито правовий зміст категорії «інноваційна діяльність», виходячи із положень законодавчої бази. Визначено правові особливості здійснення інноваційної діяльності на території України. Проаналізовано об'єкти і суб'єкти інноваційної діяльності. Розглянуто напрямки здійснення інноваційної діяльності на території України. Виявлено роль держави у гарантуванні суб'єктам інноваційної діяльності сприятливих умов здійснення інноваційної діяльності відповідно до положень законодавчих і нормативно-правових документів. Розглянуто

ключові функції держави, які полягають у контролюванні і регулюванні основних засад здійснення інноваційної діяльності на території України. Окреслено ключові напрями здійснення інноваційної діяльності на території України, виходячи із положень законодавчої бази. Охарактеризовано режим здійснення інноваційної діяльності технологічними парками, який базується на спеціальних правових засадах. Проаналізовано практичний досвід здійснення інноваційної діяльності на території України. Встановлено перспективи подальших розвідок у напрямку вивчення законодавства, яким регулюються основні засади здійснення інноваційної діяльності з позиції права, які полягають у ґрунтовнішому дослідженні проблематики законодавчого регулювання із виділенням на цій основі перспективних напрямів удосконалення правового регулювання інноваційної діяльності в Україні відповідно до вимог, визначених міжнародними стандартами та нормами.

Ключові слова: інноваційна діяльність, інновації, правове регулювання.

Аннотация. В научной статье представлены основные принципы осуществления инновационной деятельности с позиции права. Рассмотрена проблематика законодательного и нормативно-правового обеспечения основных принципов осуществления инновационной деятельности на территории Украины. Выяснено, что основные принципы осуществления инновационной деятельности на территории Украины регулируются рядом законодательных и нормативно-правовых документов. Раскрыто правовое содержание категории «инновационная деятельность», исходя из положений законодательной базы. Определены правовые особенности осуществления инновационной деятельности на территории Украины. Проанализированы объекты и субъекты инновационной деятельности. Рассмотрены направления осуществления инновационной деятельности на территории Украины. Выявлена роль государства в обеспечении субъектам инновационной деятельности благоприятных условий осуществления инновационной деятельности в соответствии с положениями законодательных и нормативно-правовых документов. Рассмотрены ключевые функции государства, которые заключаются в контроле и регулировании основных принципов осуществления инновационной деятельности на территории Украины. Определены ключевые направления осуществления инновационной деятельности на территории Украины, исходя из положений законодательной базы. Охарактеризован режим осуществления инновационной деятельности технологическими парками, основанный на специальных правовых началах. Проанализированы практический опыт осуществления инновационной деятельности на территории Украины. Установлено перспективы дальнейших исследований в направлении изучения законодательства, которыми регулируются основные принципы осуществления инновационной деятельности с позиции права, которые заключаются в основательном исследовании проблематики законодательного регулирования с выделением на этой основе перспективных направлений совершенствования правового регулирования инновационной деятельности в Украине в соответствии с требованиями, определенными международными стандартами и нормами.

Ключевые слова: инновационная деятельность, инновации, правовое регулирование.

Summary. The scientific article presents the basic principles of innovation from the standpoint of law. The problems of legislative and normative-legal provision of the basic principles of innovation activity on the territory of Ukraine are considered. It was found that the basic principles of innovation in Ukraine are regulated by a number of legislative and regulatory documents. The legal content of the category «innovation» is revealed, based on the provisions of the legal framework. The legal peculiarities of innovation activity on the territory of Ukraine are determined. Objects and subjects of innovation activity are analyzed. The directions of implementation of innovative activity on the territory of Ukraine are considered. The role of the state in guaranteeing the subjects of innovation activity favorable conditions for innovation activity in accordance with the provisions of legislative and regulatory documents is revealed. The key functions of the state, which are to control and regulate the basic principles of innovation in Ukraine, are considered. The key areas of innovation in Ukraine are outlined, based on the provisions of the legal framework. The mode of implementation of innovative activity by technology parks, which is based on special legal bases, is characterized. The practical experience of carrying out innovative activity on the territory of Ukraine is analyzed. Prospects for further research in the direction of studying the legislation governing the basic principles of innovation from the standpoint of law, which are a more thorough study of legislation with the allocation of promising areas to improve the legal regulation of innovation in Ukraine in accordance with international standards and norms.

Key words: innovative activity, innovations, legal regulation.

Постановка проблеми. Інтеграція України у світовий економічний простір вимагає виробництва конкурентоспроможної інноваційної продукції. Для досягнення такої цілі значна роль покладається на правове регулювання інноваційної діяльності,

оскільки, як показують дослідження, досконала законодавча та нормативно-правова база виступає основою здійснення діяльності у різних сферах господарювання, зокрема і у напрямку інноваційної діяльності. Це, своєю чергою, забезпечує належний

правовий контроль процесів здійснення наукових розробок і досліджень, розроблення і виробництва нової техніки, технологій та іншої інноваційної продукції, включаючи надання інноваційних послуг.

Отже, актуальність тематики наукової статті полягає у розкритті ключових аспектів правової бази здійснення інноваційної діяльності в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

З огляду на те, Онишко О. В. стверджує, що здійснення ефективної інноваційної діяльності на території України вимагає створення та розвитку цілісної господарсько-правової системи. Тому, опираючись на зазначене, слід використовувати спеціально розроблені методи регулювання відносин суб'єктів у контексті здійснення інноваційної діяльності [1, с. 151].

Мець С. В., досліджуючи основні засади здійснення інноваційної діяльності з позиції права, пропонує інноваційну діяльність розмежувати на два види: 1) науково-виробничу (тобто таку діяльність, що пов'язана із реалізацією інноваційних проектів, у яких відображено алгоритм виробництва інноваційної продукції, яке здійснюється вперше у межах світового співтовариства); 2) інноваційно-інвестиційну (тобто таку діяльність, яка пов'язана із реалізацією інноваційних проектів, у яких відображено алгоритм виробництва інноваційної продукції, яке здійснюється вперше в Україні). Що стосується інновацій, як результатів інноваційної діяльності, то правовими ознаками інновацій, на думку науковця, виступають: наукоємність, новизна, формальна визначеність об'єктів, прогресивність, ефективність, конкурентоспроможність, диверсифікованість [2, с. 899–900].

Бойко О. Б., за результатами вивчення стану та особливостей законодавчого і нормативно-правового забезпечення інноваційної діяльності в Україні, виділяє ряд недоліків, які, на його думку, становлять перешкоду здійснення інноваційної діяльності. Так, головними перешкодами здійснення інноваційної діяльності в Україні виступають:

- 1) нечіткість визначень понятійного апарату, який характеризує особливості здійснення інноваційної діяльності;
- 2) нечіткість принципів правового регулювання інноваційної діяльності;
- 3) неврегульованість процесу здійснення інноваційної діяльності;
- 4) нечинність деяких норм, якими регулюються засади здійснення інноваційної діяльності;
- 5) невизначеність особливостей спільного інвестування у інноваційну сферу [3, с. 172].

Шевчук С. В., у ході опрацювання економіко-правових засад інноваційної діяльності в Україні,

зазначає, що законодавча база України щодо інноваційної діяльності має враховувати правові засади різних сфер організації і здійснення інноваційної діяльності, а також відповідати вимогам міжнародних стандартів та норм. Окрім того, правове забезпечення інноваційної діяльності, на думку науковця, виступає основою становлення в Україні інноваційної моделі розвитку національної економіки [4, с. 57].

Мишак І., здійснивши аналіз законодавства України стосовно політики держави у сфері інноваційної діяльності, доходить висновку, що на сьогодні в Україні немає окремого державного органу виконавчої влади, до функцій якого належить координація інноваційної діяльності. Також науковець виявив, що адаптація законодавства України у сфері інноваційної діяльності до міжнародних стандартів та норм відбувається повільними темпами [5, с. 40–41].

Чернюк В. І. також проводить аналіз законодавства України у сфері інноваційної діяльності та виділяє ряд проблем нормативно-правового забезпечення. Так, на думку науковця, найбільшими проблемами правового забезпечення інноваційної діяльності в Україні виступають: 1) відсутність спеціальної централізованої системи обміну даними про розроблення та комерціалізацію інноваційної продукції та інноваційних технологій; 2) відсутність економічного стимулювання здійснення інноваційної діяльності в Україні; 3) неефективність механізмів державного регулювання інноваційної діяльності в Україні; 4) недосконалість напрямків інноваційної діяльності в Україні [6, с. 180–181].

Атаманова Ю. зауважує доцільність розроблення та введення в дію Інноваційного кодексу України, адже, саме завдяки цьому нормативно-правовому акту можна систематизувати законодавство у сфері інноваційної діяльності, а також визначити загальні умови і правові засади регулювання відносин у напрямку розроблення, створення та реалізації інноваційної продукції. У Інноваційному кодексі України, згідно досліджень науковця, відображатиметься стратегічний інноваційно орієнтований курс України, в основу якого буде закладено розвиток національної інноваційної системи [7].

Марченко О. С. зазначає, що на сьогодні заходи правового регулювання інноваційної діяльності в Україні «залежить від повноти та адекватності відображення у правових нормах економічного змісту базових категорій інноваційної діяльності». Дослідження, проведені науковцем, свідчать про те, що не завжди відносини у інноваційній діяльності регулюються правовими нормами, що, своєю чергою, визначає обмеженість правового регулювання інноваційної діяльності [8, с. 165–166].

Формування цілей статті. Мета наукової статті полягає у представленні правових засад інноваційної діяльності.

У відповідності до мети наукової статті передбачається досягти таких цілей:

- 1) розкрити правовий зміст поняття «інноваційна діяльність»;
- 2) визначити правові особливості інноваційної діяльності в Україні;
- 3) проаналізувати практичний досвід здійснення інноваційної діяльності в Україні.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні інноваційна діяльність в Україні регулюється низкою законів, серед яких провідну роль виконують Закон України «Про інноваційну діяльність» [9], Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» [10], Закон України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» [11] та Господарський кодекс України [12].

Відповідно до статті 1 Закону України «Про інноваційну діяльність» [9], під інноваційною діяльністю слід розуміти діяльність, яка націлена на використання (застосування) та комерціалізацію підсумків (результатів) наукових розробок та досліджень та передбачає випуск нової конкурентоспроможної продукції задля задоволення потреб ринку.

Главою 34 «Правове регулювання інноваційної діяльності» Господарського кодексу України [12] також передбачено правові засади інноваційної діяльності. Так, статтею 325 розкривається правовий зміст інноваційної діяльності у напрямку господарювання та зазначається, що інноваційна діяльність — це діяльність суб'єктів господарських взаємовідносин, яка здійснюється на підставі капіталовкладення із ціллю реалізації довготермінових науково-технічних програм та проектів, завдяки яким повертаються витрати, а також впроваджуються інші науково-технічні програми та проекти в обумовлені терміни.

Згідно п. 1 статті 4 Закону України «Про інноваційну діяльність» об'єктами інноваційної діяльності виступають [9]: 1) інноваційні проекти та програми; 2) інтелектуальні продукти і нові знання; 3) виробничі процеси і виробниче обладнання; 4) інфраструктура підприємництва та інфраструктура виробництва; 5) організаційно-технічні рішення адміністративного, виробничого, комерційного та/чи іншого змісту, за якими відбувається покращення якості та структури виробництва та/чи соціальної сфери; 6) сировинні ресурси, засоби видобування сировини та засоби переробки сировини; 7) товарна продукція; 8) механізми розвитку споживчого ринку та ринку збуту продукції.

Статтею 327 Господарського кодексу України [12] встановлено, що інноваційна діяльність на сьогодні проводиться у напрямках:

- а) здійснення наукових розробок та наукових досліджень стосовно створення і розвитку об'єктів інтелектуальної власності та об'єктів науково-технічної продукції;
- б) розроблення, виробництва та практичного застосування нових видів технології та техніки;
- в) технічного переоснащення та реконструкції нових підприємств (суб'єктів господарювання), які освоюють інноваційне виробництво нової продукції та впровадження нових технологій на початковому етапі;
- г) розроблення та виробництва нових більш інноваційних видів ресурсозберігаючих технологій, які спрямовані на покращення екологічного та соціального стану навколишнього середовища.

У ході представлення правових засад інноваційної діяльності слід виділити суб'єктів, які на сьогодні здійснюють інноваційну діяльність в Україні. Так, базуючись на положеннях Закону України «Про інноваційну діяльність», класифікація суб'єктів інноваційної діяльності представлена на рис. 1.

Варто зазначити, що на сьогодні держава надає гарантії суб'єктам, які здійснюють інноваційну діяльність. Зокрема державними гарантіями (суть яких викладена у статті 329 Господарського кодексу України [12]) передбачається:

- а) забезпечення належного рівня підтримки інноваційних проектів та інноваційних програм, через які реалізується економічна і соціальна політика України;
- б) забезпечення належного рівня формування і розвитку суб'єктів інфраструктури, які здійснюють інноваційну діяльність;
- в) охорона і захист прав суб'єктів інтелектуальної власності;
- г) захист суб'єктів інноваційної діяльності від впливу наслідків недобросовісної конкуренції;
- д) доступ до інформації, якою визначені ключові засади державної економічної і соціальної політики, особливості інноваційних потреб та результати інноваційної (зокрема науково-технічної) діяльності, якщо інше не передбачено законодавством;
- е) забезпечення належного рівня підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації працівників, задіяних у напрямках інноваційної діяльності.

Окрім гарантій здійснення інноваційної діяльності, держава також безпосередньо проводить регулювання процесу інноваційної діяльності та контроль у сфері інноваційної діяльності.

Рис. 1. Суб'єкти інноваційної діяльності, які здійснюють інноваційну діяльність в Україні

Джерело: складено автором на основі [9]

Так, згідно положень статті 6 Закону України «Про інноваційну діяльність» [9], регулюючи дії, які здійснює держава, проявляються у визначенні та підтримці ключових напрямів здійснення інноваційної діяльності на території України.

З огляду на зазначене вище, виникає потреба у виділенні ключових напрямів здійснення інноваційної діяльності на території України. Проте, перш ніж перейти до розкриття особливостей цих напрямів, потрібно визначити їх правову сутність. Отож, п. 1 статті 2 Закону України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» [10] зазначено, що під цими напрямками інноваційної діяльності розуміються такі напрями, основна ціль яких передбачає забезпечення належного рівня безпеки держави, виробництво продукції із високотехнологічними екологічно чистими конкурентоспроможними особливостями, підвищення експортного потенціалу за рахунок ефективного використання як вітчизняних, так і світових досягнень у напрямку розвитку науки і техніки та у сфері надання високоякісних послуг.

Водночас статтею 11 Закону України «Про інноваційну діяльність» [9] зазначається, що контролювання процесу здійснення інноваційної діяльності на рівні держави проводить центральний орган виконавчої влади і органи місцевого самоврядування.

В Україні ключові напрями здійснення інноваційної діяльності класифікуються на: 1) стратегічні (які

затверджуються Верховною Радою України на термін до 10-ти років); 2) середньострокові (які націлені на досягнення стратегічних напрямів здійснення інноваційної діяльності та затверджуються на термін до 5-ти років) (відповідно до п. 2. статті 2 Закону України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» [10].

Визначаючи важливість стратегічних напрямів здійснення інноваційної діяльності, то тут слід відмітити, що на період 2011–2021 років Верховна Рада України затвердила сім напрямів, зокрема передбачається досягти:

- а) освоєння нових інноваційних видів технологій транспортування енергії, розвитку альтернативних джерел енергії, освоєння ресурсозберігаючих та енергоефективних технологій;
- б) освоєння нових інноваційних видів технологій розвитку транспортної системи, ракетно-космічної сфери, сфери авіа- та суднобудування, сфери озброєння та військової техніки на високотехнологічному рівні;
- в) освоєння нових інноваційних видів технологій виробництва матеріалів, з'єднання та оброблення матеріалів, розвитку індустрії нанотехнологій і наноматеріалів;
- г) технологічного розвитку і технологічного оновлення агропромислового комплексу;
- д) розроблення нових інноваційних технологій і нового інноваційного обладнання, призначених

для надання якісних медичних, лікувальних та фармацевтичних послуг;

- е) застосування нових інноваційних технологій для забезпечення чистого виробництва і охорони природного навколишнього середовища;
- ж) розвитку нових інформаційних та комунікаційних технологій і робототехніки (стаття 4 Закону України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» [10]).

Моніторинг процесу реалізації пріоритетних напрямів інноваційної діяльності, у тому числі стратегічних пріоритетних напрямів інноваційної діяльності, затверджених Верховною Радою України, входить до повноважень центрального органу виконавчої влади, встановлених Кабінетом Міністрів України (стаття 7 Закону України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» [10]).

Аналіз законодавчої бази засвідчує, що важливим документом, який також відображає правові засади інноваційної діяльності, є Закон України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» [11]. Під технологічним парком, згідно положень статті 1 цього закону, слід розуміти юридичну особу та/чи групу юридичних осіб, які здійснюють діяльність на основі договору про спільне ведення діяльності, але не створюючи при цьому юридичну особу та не об'єднуючи вклади. Технологічні парки функціонують з метою впровадження наукоємних розробок і високих технологій, а також задля виробництва конкурентоспроможної продукції.

Статтею 3 «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» [11] наголошується, що держава сприяє інноваційній діяльності технологічних парків за рахунок надання державної фінансової підтримки і цільового субсидіювання проектів, що розроблюються та впроваджуються технологічними парками. При тому, спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків встановлюється на термін до 15-ти років та діє на підставі виконання проектів технологічних парків.

Для представлення практичного досвіду здійснення інноваційної діяльності в Україні слід проаналізувати дані Державної служби статистики України. Так, базуючись на інформації, поданій у статистичному збірнику «Наукова та інноваційна діяльність в Україні» [13], протягом 2010–2018 років спостерігалось тенденційне зниження кількості організацій, які здійснюють науково-дослідні роботи в Україні, де у 2018 році налічувалося 950 організацій проти 1303 організацій у 2010 році. Аналогічною була ситуація із кількістю працівників, які задіяні у виконанні

науково-дослідних робіт: у 2018 році кількість працівників становила 88128 осіб та відповідно скоротилася на 94356 осіб. На відміну спадних тенденцій кількості організацій та кількості працівників, внутрішні витрати на виконання науково-дослідних робіт зростали щорічно та у 2018 році збільшилися до 16773,7 млн. грн. проти 8107,1 млн. грн. у 2010.

Що стосується інноваційної діяльності, то тут ситуація була дещо кращою: відбулося зростання кількості інноваційно активних підприємств (зокрема підприємств з продуктовими інноваціями і підприємств з нетехнологічними (маркетинговими та/чи організаційними інноваціями)) до 8173 одиниці у 2018 році [13].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, результати огляду наукових досліджень, у яких розкривається проблематика правових засад інноваційної діяльності, та вивчення положень Закону України «Про інноваційну діяльність», Закону України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні», Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» та Господарського кодексу України дали можливість:

- розкрити правовий зміст поняття «інноваційна діяльність»;
- визначити правові особливості інноваційної діяльності в Україні;
- проаналізувати об'єкти інноваційної діяльності, види інноваційної діяльності та суб'єктів інноваційної діяльності;
- виявити особливості надання державою гарантій суб'єктам, що здійснюють інноваційну діяльність;
- розглянути ключові аспекти державного контролю та державного регулювання інноваційної діяльності в Україні;
- окреслити пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні;
- охарактеризувати спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків;
- проаналізувати практичний досвід здійснення інноваційної діяльності в Україні.

Перспективи подальших розвідок у напрямку вивчення законодавства, яким регулюються правові засади інноваційної діяльності в Україні, полягають у ґрунтовнішому дослідженні проблематики законодавчого регулювання із виділенням на цій основі перспективних напрямів удосконалення правового регулювання інноваційної діяльності в Україні відповідно до вимог, визначених міжнародними стандартами та нормами.

Література

1. Онишко О. В. До питання господарсько-правових основ інноваційної діяльності. Соціологія права. 2016. Вип. 4. (19). С. 145–152.
2. Мець С. В. Ознаки інноваційної діяльності як об'єкта державно-правового регулювання. Молодий вчений. Серія: Юридичні науки. 2018. № 11 (63). С. 897–901.
3. Бойко О. Б. Стан нормативно-правового забезпечення інноваційної діяльності в Україні та його адаптація до європейського законодавства. Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: Економічні науки. 2014. Вип. 28. С. 167–175.
4. Шевчук С. В. Економіко-правові засади регулювання інноваційної діяльності в Україні. Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). 2013. № 3 (62). С. 51–58.
5. Мищак І. Проблеми і перспективи законодавчого забезпечення інноваційного розвитку в Україні. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2018. № 6. С. 34–43.
6. Чернюк В. І. Аналіз законодавства та проблеми нормативно-правового забезпечення інноваційної діяльності. Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія: Право. 2016. № 1. С. 176–182.
7. Атаманова Ю. Інноваційний кодекс України як форма удосконалення законодавчого забезпечення інноваційного розвитку України. Вісник Академії правових наук України. 2008. № 1 (52). С. 172–182.
8. Марченко О. С. Економічний та правовий підходи до інноваційної діяльності: досвід порівняльного аналізу. Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. 2011. № 2 (5). С. 157–168.
9. Про інноваційну діяльність: Закон України від 05.12.2012 № 5460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text> (дата звертання: 10.09.2020).
10. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні: Закон України від 08.09.2011 № 3715-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3715-17#Text> (дата звертання: 10.09.2020).
11. Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків: Закон України від 16.07.1999 № 991-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/991-14#Text> (дата звертання: 10.09.2020).
12. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звертання: 10.09.2020).
13. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: статистичний збірник. Державна служба статистики України, 2019. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publnauka_u.htm (дата звертання: 10.09.2020).

References

1. Onyshko, O. V. (2016). Do pytannja ghospodarsjko-pravovykh osnov innovacijnoji dijalnosti. Sociologhija prava, 4. (19), 145–152.
2. Mecj, S. V. (2018) Oznaky innovacijnoji dijalnosti jak ob'jekta derzhavno-pravovogho rehuljuvannja. Molodyj vchenyj. Serija: Jurydychni nauky, 11 (63), 897–901.
3. Bojko, O. B. (2014) Stan normatyvno-pravovogho zabezpechennja innovacijnoji dijalnosti v Ukrajinі ta jogho adaptacija do jevropejskogho zakonodavstva. Visnyk Pryazovsjkogho derzhavnogho tekhnichnogho universytetu. Serija: Ekonomichni nauky, 28, 167–175.
4. Shevchuk, S. V. (2013) Ekonomiko-pravovi zasady rehuljuvannja innovacijnoji dijalnosti v Ukrajinі. Naukovyj visnyk Nacionalnogho universytetu DPS Ukrajinj (ekonomika, pravo), 3 (62), 51–58.
5. Myshhak, I. (2018). Problemy i perspektyvy zakonodavchogho zabezpechennja innovacijnogho rozvytku v Ukrajinі. Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoji Rady Ukrajinj, 6, 34–43.
6. Chernjuk, V. I. (2016). Analiz zakonodavstva ta problemy normatyvno-pravovogho zabezpechennja innovacijnoji dijalnosti. Naukovo-informacijnyj visnyk Ivano-Frankivsjkogho universytetu prava imeni Korolja Danyla Ghalycjkogho. Serija: Pravo, 1, 176–182.
7. Atamanova, Ju. (2008) Innovacijnyj kodeks Ukrajinj jak forma udoskonalennja zakonodavchogho zabezpechennja innovacijnogho rozvytku Ukrajinj. Visnyk Akademiji pravovykh nauk Ukrajinj, 1 (52), 172–182.
8. Marchenko, O. S. (2011). Ekonomichnyj ta pravovyj pidkhody do innovacijnoji dijalnosti: dosvid porivnjalnogho analizu. Visnyk Nacionalnoji jurydychnoji akademiji Ukrany imeni Jaroslava Mudrogho, 2 (5), 157–168.
9. Pro innovacijnu dijalnistj: Zakon Ukrajinj vid 05.12.2012 № 5460 VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text> (data zvertannja: 10.09.2020).
10. Pro priorytetni naprjamy innovacijnoji dijalnosti v Ukrajinі: Zakon Ukrajinj vid 08.09.2011 № 3715 VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3715-17#Text> (data zvertannja: 10.09.2020).

11. Pro specialnyj rezhym innovacijnoji dijalnosti tekhnologichnykh parkiv: Zakon Ukrainy vid 16.07.1999 № 991 XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/991-14#Text> (data zvertannja: 10.09.2020).
12. Ghospodarskyj kodeks Ukrainy vid 16.01.2003 № 436 IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (data zvertannja: 10.09.2020).
13. Naukova ta innovacijna dijalnistj v Ukraini: statystychnyj zbirnyk. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2019. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publnauka_u.htm (data zvertannja: 10.09.2020).

Гудима Мирослава Мирославівна

*кандидат юридичних наук, доцент,
докторант кафедри цивільного права*

Навчально-наукового юридичного інституту

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Гудыма Мирослава Мирославовна

*кандидат юридических наук, доцент,
докторант кафедры гражданского права*

Учебно-научного юридического института

ГВУЗ «Прикарпатский национальный университет имени Василия Стефаника»

Hudyma Myroslava

Candidate of Law, Associate Professor,

Doctoral Student of the Department of Civil Law

Educational and Scientific Law Institute

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

ORCID: 0000-0001-6242-3445

DOI: 10.25313/2520-2308-2020-9-6320

КОНСТИТУТИВНЕ І ТРАНСЛЯТИВНЕ ПРАВОНАБУТТЯ В КОНТЕКСТІ ВЧЕННЯ ПРО ПЕРЕХІД ПРАВА ВЛАСНОСТІ

КОНСТИТУТИВНОЕ И ТРАНСЛЯТИВНОЕ ПРАВОПРИБРЕТЕНИЕ В КОНТЕКСТЕ УЧЕНИЯ О ПЕРЕХОДЕ ПРАВА СОБСТВЕННОСТИ

CONSTITUTIONAL AND TRANSLATIVE ACQUISITION OF RIGHTS IN THE CONTEXT OF THE DOCTRINE OF OWNERSHIP TRANSFER

Анотація. В публікації в рамках загального вчення про конститутивне та транслятивне правонабуття здійснено спробу виявлення їх придатності для опису феномену переходу права власності. Проведено загальну характеристику транслятивного та конститутивного правонабуття, висвітлено їх відмінності та зацентовано увагу на тому, що вказані види здатні охопити такі правові ситуації як повну передачу права (права в цілому), так і передачу частини правомочностей (як складових певного права). В роботі підкреслено, що відмінності між різновидами правонабуття мають не стільки кількісні (переходить одна правомочність чи їх комплекс), скільки якісні характеристики і особливо актуальна дана проблематика в спектрі дослідження переходу права власності, як такого права, що включає триаду правомочностей.

Пильна увага приділена конструкції конститутивного правонабуття, можливість застосування якої носить вкрай дискусійний характер, що зумовлено переважним запереченням коректності вичленення і відчуження з права власності окремої правомочності, адже схвалення останнього призведе до теоретичного дисонансу щодо існування неповного (розщепленого права власності). Закцентовано, що застосування конструкції «перехід правомочності» може відбуватися в різних смислових відтінках і бути як поєднаним з відчуженням права, так і без такого. Тож цілком життєздатною є конструкція правонадільлення без відчуження права. Більше того, перехід однієї навіть декількох правомочностей власника є не лише практично можливим, а й необхідним для встановлення на базі повного речового права (права власності) обмежених речових прав. Однак відзначено, що у вказаних випадках правонабувач отримуватиме не право відчужувача

в цілому, а тільки окремі правові можливості поведінки щодо певного блага. Правова можливість набувача не збігається з правовими можливостями відчужувача за змістом та обсягом, а тому говорити про перехід права власності не коректно, переходитиме лише певна правомочність (правомочності) власника, за умови допустимості її (їх) вищлення.

В роботі сформульовано висновок, що специфіка права власності, яке формує триада нерозщеплюваних правомочностей зумовлює можливість застосування конструкції «перехід права власності» лише до випадків транслятивного правонабуття, за якого набувач отримує право, тотожне праву правонадавача як за змістом, так і за обсягом.

Ключові слова: транслятивне правонабуття, конститутивне правонабуття, перехід права, перехід правомочності, право власності.

Аннотация. В публикации в рамках общего учения о конститутивном и транслятивном правоприобретении предпринята попытка выявления их пригодности для описания феномена перехода права собственности. Проведено общую характеристику транслятивного и конститутивного правоприобретения, освещены их различия, и акцентировано внимание на том, что указанные виды способны охватить такие правовые ситуации как полную передачу права (права в целом), так и передачу части правомочий (как составляющих определенного права). В работе подчеркнуто, что различия между разновидностями правоприобретения имеют не столько количественные (переходит одно правомочие или их комплекс), сколько качественные характеристики и особенно актуальна данная проблематика в спектре исследования перехода права собственности как такового права, что включает триаду правомочий.

Пристальное внимание уделено конструкции конститутивного правоприобретения, возможность применения которой носит крайне дискуссионный характер, что обусловлено преимущественным отрицанием корректности вычленения и отчуждения у праве собственности отдельного правомочия, ведь одобрение последнего приведет к теоретическому диссонансу о существовании неполного (расщепленного права собственности). Акцентировано, что применение конструкции «переход правомочия» может происходить в различных смысловых оттенках и быть как совмещенным с отчуждением права, так и без такового. Поэтому вполне жизнеспособной является конструкция правонадиления без отчуждения права. Более того, переход одного даже нескольких правомочий собственника является не только практически возможным, но и необходимым для установления на базе полного вещного права (права собственности) ограниченных вещных прав. Однако отмечено, что в указанных случаях правоприобретатель получает не право отчуждателя в целом, а только отдельные правовые возможности поведения в отношении определенного блага. Правовая возможность приобретателя не совпадает с правовыми возможностями отчуждателя по содержанию и объему, а потому говорить о переходе права собственности не корректно, переходит только определенное правомочие (правомочия) собственника, при условии допустимости его (их) вычленения.

В работе сформулирован вывод, что специфика права собственности, которое формирует триада нерасщепляемых правомочий предопределяет возможность применения конструкции «переход права собственности» только к случаям транслятивного правоприобретения, при котором приобретатель получает право, тождественное праву правоотчуждателя как по содержанию, так и по объему.

Ключевые слова: транслятивное правоприобретение, конститутивное правоприобретение, переход права, переход правомочия, право собственности.

Summary. Within the framework of the general doctrine of constitutive and translational acquisition of rights, the publication made an attempt to identify their suitability for describing the phenomenon of ownership transfer. The general characteristics of translational and constitutive acquisition of rights are analyzed, their differences are highlighted, and it is emphasized that the specified types can cover such legal situations as full transfer of the right (the right as a whole), and transfer of a part of powers (as components of the certain right). The paper underlines that the differences between the types of acquisition of rights are not so much quantitative (one jurisdiction or their complex is transferred), as qualitative characteristics and such issues are especially relevant in the spectrum of research on the transfer of ownership as a right that includes a triad of powers.

Close attention is paid to the construction of constitutive acquisition of right, the possibility of use of which is extremely controversial, due to the overwhelming denial of the correctness of separation and alienation of a separate authority from ownership right, because the approval of the latter will lead to theoretical dissonance on the existence of incomplete (split ownership). It is emphasized that the application of the construction of the transfer of authority can take place in different shades of meaning and be combined with the right alienation, and without it. Therefore, the construction of right granting without alienation of the right is quite viable. Moreover, the transfer of one or even several powers of the owner is not only practically possible, but also necessary to establish limited property rights on the basis of full property right (ownership right). However, it is noted that in these cases, the acquirer will not receive the right of the alienator as a whole, but only certain legal possibilities of behavior in relation to a particular good. The legal capacity of the acquirer will not coincide with the legal capabilities of the alienator in

content and scope, and therefore to talk about the transfer of ownership is incorrect, only a certain authority (powers) of the owner will be transferred, provided its (their) separation admissibility.

The paper concludes that the specifics of property rights, which forms a triad of indivisible powers, determines the possibility of applying the construction «transfer of ownership» only to cases of translational acquisition of right, in which the acquirer receives a right identical to the right of the grantor both in content and volume.

Key words: translational acquisition of right, constitutive acquisition of right, transfer of right, transfer of jurisdiction, ownership.

Постановка проблеми. Класичним для цивілістики та превалюючим до нещодавнього часу був розгляд проблематики правонаступництва як переходу прав та обов'язків у рамках спадкових правовідносин в процесі спадкування у контексті його поділу на універсальне, що передбачає перехід всіх прав і обов'язків особи до правонаступника, і сингулярне, — як перехід лише деяких цивільних прав і обов'язків до відповідної особи. Проте спектр застосування феномену правонаступництва не обмежується тільки останніми, а розповсюджується й на інші правовідносини. Згідно із судженнями сучасних дослідників правонаступництво тісно пов'язане і з речовими правами, в тому числі й правом власності [1, с. 91] та й загалом, правонаступництво розглядається як характерна ознака похідних способів набуття права власності під яким розуміється процес похідного правонабуття, в результаті якого учасник первинного правовідношення (правопопередник) передає всі або частину наявних в нього суб'єктивних прав і обов'язків іншому суб'єкту (правонаступнику), який вступає в правовідношення замість правопопередника, що призводить до зміни суб'єктного складу правовідношення, яке продовжує існувати [2, с. 130].

Тож цілком логічно, що останнім часом все більшої методологічної цінності набуває розробка проблематики правонаступництва у абсолютних правовідносинах власності й аналіз його поділу на транслятивне й конститутивне, що відображають зміст правових зв'язків між учасниками правовідносин. Наукова картина цього юридичного явища і процесу наразі в сучасній цивілістиці повною мірою не розкрита і особливо гостро постає наукова проблематика, піднята в даній публікації, яка стосується вирішення контроверзи наукових концепцій транслятивного та конститутивного правонаступництва у абсолютному речовому праві — праві власності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Юридичний феномен переходу суб'єктивних прав досліджувався в працях таких вчених як В. І. Борисової [17], В. В. Валах [18], А. О. Гелич [5; 6], С. С. Каширського [19], С. Б. Култишева [14], О. Г. Ломідзе [10], Д. В. Носова [3], В. Я. Погребняка [16], В. І. Спасибо-Фатеевої [16], А. С. Сліпченка [11], Б. Б. Черепашіна

[9], М. В. Л. Яроцького [17] та інших. Однак розмаїття наукових поглядів в даній царині не спрощує, а навпаки ускладнює вирішення поставленої проблематики, адже веде не до зняття, а виникнення нових протиріч, що й підкреслює її актуальність.

Формулювання цілей статті. Мета наукової публікації полягає у виявленні придатності конструкцій конститутивного та транслятивного правонаступництва для опису феномену переходу права власності у відносинах абсолютного типу.

Виклад основного матеріалу дослідження. В загальному вигляді правонаступництво розуміється як перехід суб'єктивних цивільних прав і обов'язків у порядку їх похідного набуття, за яким правовідношення не припиняється, а продовжує існувати в незмінному вигляді, але з новим суб'єктом [3, с. 165]. Як справедливо відзначає М. А. Астахова, аналіз наукових позицій з приводу співвідношення понять «перехід права» та «правонаступництво» дозволяє дійти висновку, що в більшості випадків вони трактуються як синонімічні та взаємопов'язані. Виділяються два види правонаступництва: транслятивне та конститутивне [4, с. 9].

В рамках загального вчення про конститутивне та транслятивне правонабуття вбачаємо актуальним розгляд можливості застосування даних конструкцій до феномену переходу права власності.

Конститутивне правонабуття не передбачає заміну суб'єкта-володільця права внаслідок його переходу, початковий правовласник із взаємодії не вибуває; право правонабувача встановлюється на підставі права правонадавача, але без втрати останнім цього права в цілому та/або окремих правомочностей, які входять до його складу. На відміну від вищерозглянутого при транслятивному (правопереносному) правонабутті правомочність зі складу суб'єктивного права правонадавача не вичленовується, а право переходить в цілому, внаслідок чого відбувається зміна суб'єктного складу правовідносин, але не шляхом включення у суспільну взаємодію нового суб'єкта, а через заміну новим правовласником попереднього, який з правовідносин вибуває.

Тобто транслятивне правонаступництво характеризується переносом прав і обов'язків однієї особи

на іншу в повному їх обсязі. Право сукцесора (правонаступника) завжди є похідним від права ауктора (правопопередника), а тому переходить до нього в тому ж обсязі, що належало останньому [5, с. 132]. При транслятивному правонабутті переноситься право (обов'язок) у повному обсязі, при конститутивному — лише частково [6, с. 177–182.]. Однак підкреслимо, що відмінності між різновидами правонабуття мають не стільки кількісні (переходить одна правомочність чи їх комплекс), а якісні характеристики і особливо актуальне їх дослідження в спектрі переходу права власності, як такого права, що включає тріаду нерозщеплюваних правомочностей власника.

Про транслятивне набуття права висловлювався Л. Еннекерус: «Транслятивне набуття, тобто передача права в тісному сенсі; тут наступник набуває те ж саме право (з усіма прилеглими до нього правами), яке належало правонадавачу; так буває, наприклад, при передачі права власності і при відступленні права вимоги; колишній носій права одночасно з передачею втратив право» [7, с. 89]. Тобто правопереносяче (транслятивне) правонабуття може бути застосоване до права власності та саме такі випадки охоплює конструкція «перехід права власності» й фактично означає правонаступництво у праві власності.

Як тоді вирішити питання щодо конститутивного правонабуття? Якщо питання щодо переходу права власності в цілому мають дискусійний характер, то проблематика можливості вичленення і відчуження з права власності окремої правомочності й поготовів.

Часто в літературі зустрічається позиція щодо неможливості вичленення з права власності окремої правомочності (правомочностей) та її (їх) передання (переходу). Наприклад, цю точку зору обстоює М. В. Самойлова, яка в якості аргументу, зокрема, вказує на те, що «наслідком стало б існування неповної власності, яку закон не знає», і крім того, відзначає нетотожність правомочностей власника з однойменними правомочностями невластника [8, с. 23–24, 34]. Звісно ж необхідно зазначити, що підхід, за якого окремі правомочності власника не можуть бути вичленені зі складу права власності, відчужені без відчуження всього права власності є теоретично виваженим, адже в буквальному сенсі категорія вичленення передбачає розуміння процесу за якого відбувається відокремлення складової від цілого. Тобто в контексті переходу права власності вичленення правомочності власника і її передання означатиме, що така правомочність без права власності в цілому перейде до нового володільця, а власник вже володітиме правом, яке не міститиме цієї

правомочності (неповним правом). Таке твердження в руслі дослідження права власності призведе до теоретичного дисонансу щодо існування неповного (розщепленого) права власності, що суперечить цивілістичним традиціям нашої правової системи.

Проте тут є одне «але». Слід враховувати, що застосування конструкції переходу правомочності не завжди відображає вичленення правомочності зі складу суб'єктивного права, а може застосовуватися в різних смислових відтінках і бути як поєднане з відчуженням права, так і без такого. Як писав ще свого часу Б. Б. Черепакін, конститутивне правонаступництво є «переходом» правомочностей від однієї особи до іншої, без втрати їх і відповідного права в цілому правопопередником» [9, с. 17]. Звернемося до поглядів О. Г. Ломідзе, яка стверджує, що порядок з конструкціями відчуження, може бути виділена конструкція правонаділення без відчуження. Дослідниця влучно обґрунтовує застосування в контексті такої конструкції терміну «передача», аргументуючи це основоположним характером суб'єктивного права, що послуговувало основою наділення правом; вступом носія такого суб'єктивного права в регульовану взаємодію з іншим суб'єктом цивільного права; наданням останньому суб'єктивного права, похідного від суб'єктивного права правонадавача; можливістю деяких обмежень для правонадавача [10, с. 69]. Розвиваючи вказані погляди російської дослідниці вітчизняний науковець А. С. Сліпченко пише, що на відміну від відчуження, при переході в адресата може виникати не тільки стан абсолютної присвоєності, а й стан відносної присвоєності. Абсолютний стан пов'язаний із виникненням в учасника цивільних правовідносин, до якого перейшла річ, права власності, а в окремих випадках — володіння як речового права, тоді як відносний стан присвоєності пов'язаний із володінням адресатом чужою річчю і може бути зафіксований як за допомогою речових прав на чужу річ, так і за допомогою зобов'язальних прав, тобто прав, що виникають на підставі договорів [11, с. 6–7].

В зв'язку з цим поділяємо погляди другої когорти дослідників, згідно яких схвально розцінюється пропозиція щодо визнання можливості переходу однієї чи навіть декількох правомочностей власника. Так, Д. М. Генкін використовував термін «передача права» при розгляді питання про можливість наділення власником іншої особи однією правомочністю з тріади «володіння, користування, розпорядження» без наділення іншими [12, с. 93, 94, 106]. Аналогічну позицію обстоює В. І. Семчик, відзначаючи, що при передачі земельної ділянки у користування відбувається перехід частини правомочностей власника земельної ділянки до землекористувача,

а саме переходять дві з правомочностей власника: право володіння та право користування земельною ділянкою [13, с. 149]. Більше того, видається, що таке передання не лише можливе, а й потрібне для встановлення на базі повного речового права (права власності) обмежених речових прав. Конститутивне правонабуття, як часто зазначається в юридичній літературі, яке веде до виникнення нового суб'єктивного права, похідного від основного, що обмежує можливості здійснення останнього в тій чи іншій мірі, має місце при виникненні на підставі права власності обмежених речових прав (ефітевзису, суперфіцію, сервітуту, тощо), тобто для особи яка отримує останні цінність полягає в отриманні можливості володіння, користування (в окремих випадках — санкціонованого правовласником розпорядження) певними об'єктами цивільних прав [14, с. 181]. Як влучно визначено У. М. Кубарою, встановлення інших речових прав щодо права власності становить певну форму обтяження права власності, що передбачає обмежений доступ носіїв цих речових прав до якогось з елементів тріади права власності, що може бути зумовлено доброю волею власника чи об'єктивною необхідністю [15, с. 212].

Тож відзначимо, що право власності є найбільш придатним для переходу в рамках транслятивного правонабуття суб'єктивним цивільним правом і крім того, на базі даного суб'єктивного права в порядку правовстановлюючого (конститутивного) набуття виникають всі обмежені речові та різноманітні зобов'язальні права.

Резюмуємо, що специфіка права власності, яке формує тріада нерозщеплюваних правомочностей (володіння, користування та розпорядження) зумовлює можливість застосування конструкції «перехід права власності» лише до випадків транслятивного (правопереносячого) правонабуття, за якого відчужується все право власності в цілому (весь об'єкт), тобто набувач отримує право, тотожне праву правонадавача як за змістом, так і за обсягом. Проте не можемо відкинути можливість відчуження окремої правомочності власника, скажімо, таких складових тріади повноважень, як права користування, чи права володіння, а іноді й розпорядження. Однак відзначимо, що у вказаних випадках правонабувач буде отримувати не право відчужувача в цілому, а тільки окремі правові можливості поведінки щодо певного блага. Тобто правова можливість набувача не буде тотожна правовим можливостям відчужувача, не збігатиметься з правом відчужувача за змістом та обсягом. Очевидно, що в такій правовій ситуації говорити про перехід права власності некоректно, переходитиме лише певна правомочність власника, за

умови, що вичленення такої зі складу суб'єктивного права є допустимим. Однак вважаємо вірним застосування до таких правових ситуацій терміна «перехід» в зв'язку з тим, що межі правомірної поведінки правонабувача щодо певного блага мають похідний характер від меж правомірної поведінки власника права і їх встановлення для нового правонабувача відбулося на базі даного суб'єктивного права правонадавача. Як слушно зауважує В. Я. Погребняк, термін «перехід прав» покликаний підкреслити наявність зв'язку між правами правонабувача та правонадавача, незалежно від наявності чи відсутності їх тотожності [16, с. 44].

Слід звернути увагу, що за допомогою конститутивного правонабуття на базі права власності передбачається і можливість встановлення більш слабшого права (наприклад, установлення права оперативного управління, господарського відання, довірчого управління, тощо). І хоча деякі з них можуть містити всі три правомочності: володіння, користування та розпорядження, однак переходу права власності не відбуватиметься, оскільки відсутнє перенесення найбільш повних меж правомірної поведінки щодо певного блага, що притаманно переходу права власності, тут матиме місце перехід правомочностей тільки кількісно, однак не змістовно тотожних правомочностям власника. В літературі з цього приводу також відзначено, що обмежений характер інших речових прав (*похідних від права власності — курсив наш*) визначає неможливість повної збіжності обсягу правомочностей суб'єкта обмежених речових прав і правових можливостей, які має сам власник стосовно тієї самої речі [17, с. 479].

Відзначимо, що у випадку виникнення речових прав на чужі речі власник з правовідносин не вибуває. Власник або зберігає відносно речі всю повноту своїх правомочностей власника, крім тих, відносно яких законодавством або договором надано право користування іншим особам (користувачам), або втрачаючи щодо своєї речі правомочності володіння і користування, залишається номінальним власником, проте власник речі завжди присутній в суб'єктному складі правовідносин щодо встановлення обмежених речових прав.

Погоджуємось із застереженням Б. Б. Черепакіна з приводу того, що «конститутивне правонабуття не є правонаступництвом в точному сенсі. Його ріднить з правонаступництвом похідний характер правонабуття» [9, с. 310–312]. На це вказують і сучасні дослідники [18, с. 117], приміром С. С. Каширський відзначає, що «похідний характер означає лише наявність зв'язку, тоді як правонаступництво перед-

бачає повну тотожність в рамках все тієї ж самої правової форми» [19, с. 173].

Висновки. Можемо резюмувати, що у контексті права власності та однойменних правовідносин можна віднайти застосування і конструкції транслятивного і конструкції конститутивного правонабуття. Право власності як суб'єктивне цивільне право, яке найбільш придатне для переходу традиційно переходить від одного суб'єкта до іншого в повному обсязі (відбувається перехід правомочностей власника не лише кількісно, а й змістовно тотожних). Саме такі правові ситуації охоплюються конструкцією транслятивного правонабуття, вони фактично і означають правонаступництво у праві власності, тому цілком коректно можуть іменуватися «переходом права власності». Щодо конститутивного правонабуття відзначимо, що вбачаємо його можливим, адже за допомогою вказаної конструкції відбувається встановлення на базі повного речового права — права власності обмежених речових прав. Проте здійснимо застереження, що позитивне вирішення питання про можливість переходу (передачі) окремих пра-

вомочностей як складових суб'єктивного цивільного права — права власності, автоматично не свідчить про можливість застосування до такого переходу конструкції «перехід права власності». У вказаних випадках правонабувач буде отримувати не право відчужувача в цілому, а тільки окремі правові можливості поведінки щодо певного блага. Тобто правова можливість набувача не буде тотожна правовим можливостям відчужувача, не збігатиметься з правом відчужувача за змістом та обсягом. Тому в таких правових ситуаціях не відбуватиметься правонаступництва в повному розумінні цього слова, переходитиме лише певна правомочність власника, за умови, що вичленення такої зі складу суб'єктивного права є допустимим. Водночас застосування у вказаних випадках терміна «перехід» видається нам цілком виваженим в зв'язку з акцентування того, що межі правомірної поведінки правонабувача щодо певного блага мають похідний характер від меж правомірної поведінки власника права і їх встановлення для нового правонабувача відбулося на базі даного суб'єктивного права правонадавача.

Література

1. Лапач В. А. Субъективные гражданские права и основания их возникновения // Журнал российского права. 2001. № 10. С. 91–94.
2. Маньковский И. А. Правопреемство как процесс динамики гражданских правоотношений: сущностно-содержательная характеристика // Научный диалог. 2013. № 7 (19): Экономика, Право, Политология. С. 115–131.
3. Носов Д. В. К вопросу о понятии «правопреемство» в гражданском праве // Lex Russica. 2006. Т. LXV. № 1. С. 162–166.
4. Астахова М. А. Оборот прав на результаты интеллектуальной деятельности: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. — гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право. Тюмень, 2007. 182 с.
5. Гелич А. О., Бокоч І. М. Поняття та види правонаступництва в цивільному праві // Сучасні проблеми правової системи України: VI міжнар. наук.-практ. конф., 27 лист. 2014 р. К., 2014. С. 132–133.
6. Гелич А. О. Співвідношення понять «об'єкт цивільного правовідношення» та «об'єкт цивільного правонаступництва» // Часопис Київського університету права. 2012. № 3. С. 177–182.
7. Эннексерус Л. Курс германского гражданского права: Введение и общая часть. Перевод с немецкого. Т. 1: Полут. 2 / Под ред., Д. М. Генкина, И. Б. Новицкого (Пер.). М.: Иностран. лит., 1950. 483 с.
8. Самойлова М. В. Понятие, осуществление и защита права личной собственности граждан. Калинин, 1978. 84 с.
9. Черепакин Б. Б. Правопреемство по советскому гражданскому праву // Труды по гражданскому праву. М.: Статут, 2001. 479 с.
10. Ломидзе О. Г. Правонаделение в гражданском законодательстве России. СПб.: «Юридический центр Пресс». 2003. 535 с.
11. Сліпченко А. С. Способи та форми цивільного обороту речей: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. — цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Харків, 2019. 18 с.
12. Генкин Д. М. Право собственности в СССР. Учебник. Москва: Государственное издательство юридической литературы, 1961. 223 с.
13. Семчик В. І. Земельне право. Академічний курс: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. К.: Вид. Дім «Ін Юре», 2001. 424 с.

14. Култышев С. Б., Шевченко А. С. Современные подходы к вопросам распоряжения субъективными гражданскими правами // Известия вузов. Правоведение. 2008. № 4. С. 172–183.
15. Кубара У. М. Обтяження права власності на майно // Вісник Львівського університету. Сер.: Юридична. 2013. Вип. 58. С. 211–217.
16. Погребняк В. Я. Перехід суб'єктивних цивільних прав та правонаступництво як категорії цивільного права: сутність та співвідношення // Право і суспільство. 2019. № 1. С. 38–44.
17. Цивільне право: Підручник: У 2 т. / за заг. ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатеевої, В. Л. Яроцького. Х.: Право, 2012. Т. 1. 656 с.
18. Валах В. В. Відмежування правонаступництва від суміжних явищ у цивільному праві // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2015. Випуск 30. Том 1. С. 114–118.
19. Каширский С. С. Преемство прав и обязанностей в гражданском правоотношении: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 — гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право. Нижний Новгород, 2015. 200 с.

References

1. Lapach, V. A. (2001). Subektivnye grazhdanskie prava i osnovaniya ikh vzniknoveniya. Zhurnal rossiyskogo prava, 10, 91–94.
2. Mankovskiy, I. A. (2013). Pravopreemstvo kak protsess dinamiki grazhdanskikh pravootnosheniy: sushchnostno-soderzhatelnaya kharakteristika. Nauchnyy dialog: Ekonomika, Pravo, Politologiya, 7 (19), 115–131.
3. Nosov, D. V. (2006). K voprosu o ponyatii "pravopreemstvo" v grazhdanskom prave. Lex Russica, T. LXV, 1, 162–166.
4. Astakhova, M. A. (2007). Oborot prav na rezultaty intellektualnoy deyatel'nosti. (Dysertatsiya kandydata yuridicheskikh nauk). Tyumenskiy gosudarstvennyy institut mirovoy ekonomiki, upravleniya i prava, Tyumen.
5. Ghelych, A. O., Bokoch, I. M. (2014). Ponjattja ta vydy pravonastupnytstva v cyvil'nomu pravi. Suchasni problemy pravovoji systemy Ukrajin: VI mizhnar. nauk.-prakt. konf., 27 lyst. Kyjiv.
6. Ghelych, A. O. (2012). Spivvidnoshennja ponjatj "ob'jekt cyvil'nogho pravovidnoshennja" ta "ob'jekt cyvil'nogho pravonastupnytstva". Chasopys Kyjivskogho universytetu prava, 3, 177–182.
7. Ennektserus, L. (1950). Kurs germanskogo grazhdanskogo prava: Vvedenie i obshchaya chast. Perevod s nemetskogo. T. 1: Polut. 2. Moskva: Izdatel'stvo inostrannoy literatury.
8. Samoylova, M. V. (1978). Ponyatie, osushchestvlenie i zashchita prava lichnoy sobstvennosti grazhdan. Izd-vo Kalin. un-ta, Kalinin.
9. Cherepakhin, B. B. (2001). Pravopreemstvo po sovet'skomu grazhdanskomu pravu. Trudy po grazhdanskomu pravu. Moskva: Statut.
10. Lomidze, O. G. (2003). Pravonadelenie v grazhdanskom zakonodatel'stve Rossii. SPb.: "Yuridicheskiy tsentr Press".
11. Slipchenko, A. S. (2019). Sposoby ta formy cyvil'nogho oborotu rechej. (Avtoreferat dysertatsii kandydata yuridicheskikh nauk). Kharkivskij nacional'nyy universytet imeni V. N. Karazina, Kharkiv.
12. Genkin, D. M. (1961). Pravo sobstvennosti v SSSR. Uchebnik. Moskva: Gosudarstvennoe izdatel'stvo yuridicheskoy literatury.
13. Semchik, V. I. (2001). Zemelne pravo. Akademichnij kurs: Pidruch. dlya stud. yurid. spets. vishch. navch. Zakl. K.: Vid. Dim "In Yure".
14. Kultyshev, S. B. & Shevchenko, A. C. (2008). Sovremennye podkhody k voprosam rasporyazheniya subektivnymi grazhdanskimi pravami. Izvestiya vuzov. Pravovedenie, 4, 172–183.
15. Kubara U. M. Obtyazhennia prava vlasnosti na maino // Visnyk Lvivskoho universytetu. Ser.: Yurydychna. 2013. Vyp. 58. S. 211–217.
16. Pohrebniak V. Ya. Perekhid sub'iektivnykh tsyvilnykh prav ta pravonastupnytstvo yak katehorii tsyvilnoho prava: sutnist ta spivvidnoshennia // Pravo i suspilstvo. 2019. № 1. S. 38–44.
17. Tsyvilne pravo: Pidruchnyk: U 2 t. / za zah. red. V. I. Borysovoi, I. V. Spasybo-Fatieievoi, V. L. Yarotskoho. Kh.: Pravo, 2012. T. 1. 656 s.
18. Valakh V. V. Vidmezhuvannia pravonastupnytstva vid sumizhnykh yavysheh u tsyvilnomu pravi // Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pravo. 2015. Vypusk 30. Tom 1. S. 114–118.
19. Kashyrskiy S. S. Preemstvo prav y obiazannostei v hrazhdanskom pravootnosheniy: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.03 — hrazhdanskoe pravo; predprynymatelskoe pravo; semeinoe pravo; mezhdunarodnoe chastnoe pravo. Nyzhnyi Novhorod, 2015. 200 s.

**РЕЦЕНЗІЯ
НА НАУКОВУ СТАТТЮ ГОРЕЛОВОЇ В. Ю.
«ПРАВОВА СУТНІСТЬ МОРАЛІ АДВОКАТА
В КОНТЕКСТІ ДІЛОВОГО ЕТИКЕТУ»**

У поданій до рецензування науковій статті досліджено актуальну та маловивчену проблему, що присвячена правовій сутності моралі адвоката в межах професійного ділового етикету. Незважаючи на наявність чинних нормативно-правових актів, поняття «діловий етикет адвоката» досі не отримало належного законодавчого або наукового оформлення. Зокрема, відсутнє чітке нормативне закріплення вимог до етичної поведінки адвоката в аспектах, що не менш важливі за професійну компетентність, таких як: зовнішній вигляд, культура спілкування, самопрезентація тощо.

Під час написання статті, авторкою був проведений глибокий аналіз чинного законодавства, зокрема: Конституції України, Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та Правил адвокатської етики.

Також був застосований порівняльний підхід, у межах якого розглянуто досвід таких зарубіжних країн як: Велика Британія, Індія, Азербайджан, Нігерія, що збагачує статтю міжнародним контекстом та створює підґрунтя для запозичення кращих практик.

У цілому, стаття є актуальним, логічно структурованим і корисним дослідженням, яке демонструє високий рівень теоретичної: підготовки авторки, її обізнаність з сучасним міжнародним досвідом та законодавством України.

Дата: 17 травня 2020

Рецензент:

Головний юридичний консультант всеукраїнської організації
«Передові Правові Ініціативи», член Американської асоціації
Міжнародного права

Д. В. Гончар

Голова Всеукраїнської організації
«Передові Правові Ініціативи»

Р. В. Редько

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».

Серія: «Юридичні науки»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».

Серия: «Юридические науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».

Series: «Juridical sciences»

№ 9(31)

Головний редактор — *Курило В. І.*

Київ 2020

Видано у авторській редакції

Адреса редакції: Україна, м. Київ, вул. Ломоносова, буд. 18

Контактний телефон: +38 (044) 222 58 89

Контактний телефон: +38 (067) 401 84 35

E-mail: editor@inter-nauka.com

Підписано у друк 30.09.2020. Формат 60×84/8

Папір офсетний. Гарнітура SchoolBookAS. Друк офсетний.

Умовно-друкованих аркушів 10,46. Тираж 100. Заказ № 220.

Ціна договірна. Надруковано з готового оригінал-макета.

Надруковано у видавництві

ТОВ «Центр учбової літератури»

вул. Лаврська, 20 м. Київ

Свідectво про внесення суб'єкта видавничої справи

до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів

видавничої продукції ДК № 2458 від 30.03.2006 р.